

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць. **Головний редактор** В. Горовий, д-р іст. наук, проф., заст. гендиректора НБУВ. **Редакційна колегія:** М. Закіров (заст. голов. ред.), канд. іст. наук, заввідділу політологічного аналізу, Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. Комп'ютерний дизайн: Г. Булахова. **Адреса редакції:** НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 20 2017

ЗМІСТ

Коротко про головне

Офіційний візит Президента України П. Порошенка до Королівства Саудівська Аравія.....3

Аналітика

Політичні акценти

Ворошилов О.
Парламентские выборы в Чехии и их потенциальные последствия.....4

Потіха А.
Парламентські вибори в Австрії і перспективи її співробітництва з Україною.....11

Дем'яненко М.
Сепаратистські настрої у Європі: причини, тенденції і прогнози.....17

Якименко Ю. Переговори спеціального представителя Государственного департаменту США по Україні К. Волкера з представителями Росії та України в оцінках політиків та експертів.....	25
---	----

Тарасенко Н. Акція «Велика політична реформа»: вимоги, результати, оцінки.....	31
--	----

Рудь І. Основні тенденції розвитку ситуації в Криму: сучасні реалії та оцінки експертів	41
---	----

До нових стандартів самоврядування

Пальчук В. Секторальна децентралізація в галузі освіти: створення мережі опорних шкіл.....	46
--	----

Економічний ракурс

Рябоконт О. Грозит ли очередной спад украинской металлургии? (обзори в СМІ та мненія експертів отрасли)	56
---	----

Наука – суспільству

До 100-річчя НАН України

Основні напрями діяльності НАН України.....	62
Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....	71
Наукові видання НАН України.....	75
Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....	76
Загальна характеристика наукової і науково-технічної діяльності.....	80
Кадрова політика НАН України.....	83
Астрономічна	84
Освіта та кадрове забезпечення в Україні.....	89
Охорона здоров'я.....	91
Наука і влада.....	92

До уваги держслужбовця

Блиндарук С. Нові надходження біобібліографічних показників до фондів НБУВ.....	93
--	----

Коротко про головне

Офіційний візит Президента України П. Порошенка до Королівства Саудівська Аравія

Президент України П. Порошенко провів зустріч з Королем Саудівської Аравії.

Президент України П. Порошенко в рамках офіційного візиту до Королівства Саудівська Аравія провів зустріч із Королем Салманом бін Абдулазізом Аль Саудом.

Глава Української держави висловив вдячність саудівському монарху за підтримку ініціатив України в рамках міжнародних організацій, спрямованих на захист її суверенітету й територіальної цілісності. За результатами зустрічі було досягнуто домовленості щодо активізації двосторонньої співпраці в політичній, торговельно-економічній, військово-технічній, енергетичній та інвестиційній сферах.

Президент України висловив сподівання, що офіційний Ер-Ріяд долучатиметься до міжнародних зусиль, спрямованих на розв'язання проблем захисту прав та інтересів кримськотатарського народу Криму.

Король Саудівської Аравії Салман бін Абдулазіз Аль Сауд окремо підкреслив дружній характер відносин між обома державами. Було підтверджено зацікавленість саудівської сторони в подальшому розвитку взаємовигідного співробітництва з Україною в рамках реалізації двосторонніх проектів.

Він наголосив, що візит глави Української держави відкриває нові можливості як для зміцнення особистих контактів, так і для посилення міждержавних відносин та інтенсифікації міжлюдських контактів.

Сторони скоординували зусилля щодо забезпечення регіонального миру й безпеки, а також боротьби з міжнародним тероризмом.

Україна та Королівство Саудівська Аравія підписали ряд документів про співпрацю (*Офіційне інтернет-представництво Президента України* (<http://www.president.gov.ua>). – 2017. – 1.11).

Під час офіційного візиту Президента України П. Порошенка до Королівства Саудівська Аравія було підписано ряд документів про двостороннє співробітництво у сфері підготовки дипломатичних кадрів, у галузі інвестиційного співробітництва в сільському господарстві, а також про співпрацю в інформаційній сфері.

Після завершення зустрічі Президента П. Порошенка з Королем Саудівської Аравії Салманом бін Абдулазізом Аль Саудом у їх присутності було підписано Програму співробітництва між Дипломатичною академією України ім. Г. Удовенка при Міністерстві закордонних справ України та

Інститутом принца Сауда Аль-Фейсала з дипломатичних досліджень Міністерства закордонних справ Королівства Саудівська Аравія.

Програмою передбачається встановлення й розвиток співпраці щодо підготовки дипломатичних кадрів шляхом впровадження та розроблення сучасних методів підготовки фахівців у галузях зовнішньої політики, міжнародних відносин, міжнародного права, зовнішньоекономічних зв'язків, політології та інших відповідних сферах.

Українська та саудівська сторони також підписали Меморандум між Кабінетом Міністрів України та урядом Королівства Саудівська Аравія про інвестиційне співробітництво у сфері сільського господарства.

Меморандумом на законодавчому рівні визначаються конкретні напрями двостороннього інвестиційного співробітництва в сільськогосподарській галузі та механізми заохочення інвестицій у сільське господарство шляхом обміну інформацією про інвестиційне середовище в цій галузі, включаючи аграрну політику, правила та регулюючі нормативні акти з питань залучення інвестицій, податкового регулювання, потенційних інвесторів із зазначенням їхніх потреб, а також наявність інвестиційних компаній, які мають намір проводити діяльність у галузі сільського господарства, і діючі програми підтримки інвестицій.

Крім того, було підписано Меморандум про взаєморозуміння щодо співробітництва та обміну новинами між Саудівським пресовим агентством та Українським національним інформаційним агентством «Укрінформ». Підписання документа забезпечить дотримання спільних інтересів і налагодження співпраці між двома агентствами в інформаційній сфері з метою обміну власною інформацією, що є у відкритому доступі в мережі Інтернет, з подальшим правом її використання у своїх інформаційних продуктах (*Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2017. – 1.11*).

Аналітика

Ворошилов О., ст. науч. сотр. «СІАЗ» НБУВ

Парламентские выборы в Чехии и их потенциальные последствия

20–21 октября в Чехии прошли парламентские выборы, в которых приняла участие 31 политическая партия. Явка избирателей составила 60,83 %.

Следует отметить, что особенностью Чехии является значительная пестрота политического поля. Здесь широко представлены и левые, и правые, и евроскептики, и еврооптимисты: недаром в парламент по итогам нынешних выборов прошли сразу девять партий. Вдобавок ко всему Чехия – самая зажиточная из бывших социалистических стран, наиболее уважаемая из них

в ЕС. Потому от того, кто сформирует чешское правительство, кое-что зависит, в том числе и для Украины.

В данном контексте можно отметить, что около 5 % населения Чехии составляют иностранцы, украинская диаспора – самая многочисленная: выходцев из Украины в Чешской Республике более 112 тыс. Кроме того, Чехия является одной из самых популярных стран среди украинских «заробитчан» – здесь трудится около 200 тыс. наших соотечественников.

Настоящим триумфатором выборов стала партия ANO («Акция недовольных граждан», а сама аббревиатура переводится как «Да») во главе с миллиардером, вторым по размеру состояния человеком в Чехии А. Бабишем (чье состояние Forbes в этом году оценил в 4,1 млрд долл.). Она набрала 29,64 % голосов избирателей, ее представители получают 78 мест из 200 в нижней палате парламента страны, а сама партия теперь имеет все шансы получить право на формирование новой правящей коалиции.

Лидера ANO 63-летнего А. Бабиша часто сравнивают с Д. Трампом из-за его скандальных высказываний и нелюбви к мигрантам. Также, как и лидер США, А. Бабиш пришел из бизнеса и считается «крепким хозяйственником». До недавнего времени он являлся собственником конгломерата Agrofert – третьей крупнейшей компании Чехии. Впрочем, в начале 2017 г. был принят так называемый «Закон Бабиша» о конфликте интересов, в результате чего олигарху пришлось передать контроль над Agrofert трастовым фондам, а по сути, своей семье и ближайшим сотрудникам. Agrofert – это 250 компаний с персоналом почти 18 тыс. человек, которые работают в нескольких странах ЕС и Китае, в таких сферах, как сельское хозяйство – от выращивания семян до птицефабрик, химическая промышленность, производство сельхозтехники, деревообработка. Кроме того, в конгломерат входят одни из наиболее влиятельных газет страны Lidové noviny и Mladá fronta Dnes, а также ряд радиостанций.

Следует отметить, что перед выборами А. Бабиш стал фигурантом расследования о финансовых махинациях с субсидиями из ЕС на сумму в 2 млн евро. В июне он ушел с поста министра финансов из-за подозрений в уклонении от уплаты налогов. Власти грозили ему тюрьмой, за две недели до даты выборов против него, его сына и дочери завели уголовное дело, но данное обстоятельство рейтинги ANO и А. Бабиша пошатнуло не сильно.

Эксперты отмечают, что секрет его популярности в падении авторитета традиционных партий Чехии, политики которых были вовлечены в многочисленные коррупционные скандалы или не провели обещанные реформы.

Программа партии А. Бабиша размыта, она создавалась как «ни левая, ни правая», но, по сути, является правой с элементами социального популизма. Он выступает за сокращение налогов, но за рост пенсий. А. Бабиш противится дальнейшей евроинтеграции и введению в стране евро, однако из ЕС выходить не спешит. «Меня называют опасностью для

демократии, но “демократия” – насколько ее понимают традиционные партии – есть коррупция», – сказал он в одном из последних интервью.

Также в программе партии содержатся установки на необходимость соблюдать международное право и не менять границы. В ней сказано о поддержке Украины, но в то же время о выстраивании новых отношений с Россией, без которой построить подлинно безопасную Европу невозможно. Сам А. Бабиш ругал Россию за присоединение Крыма, однако недавно счел разумным предложение президента Чехии М. Земана о том, чтобы РФ выкупила Крым у Украины с помощью поставок газа или еще каким-то образом.

Что касается самого А. Бабиша, то он о России с симпатией никогда не говорил, но поставил под сомнение целесообразность продления санкций. По его мнению, они существенно вредят чешским экспортерам, да и установление мира на Донбассе не приближают. «Меня не волнует Россия. Я чешский политик и меня волнуют чешские люди. У нас есть санкции, но какой от них результат?» – заявляет А. Бабиш.

Эксперты прогнозируют, что контроль А. Бабиша над правительством может принести сюрпризы во внешней политике Чехии, которая при социал-демократах была вполне предсказуема и для ЕС, и для Украины.

С одной стороны, у партии А. Бабиша нет четкой внешнеполитической стратегии. «В АНО нет человека, который отвечал бы за внешнюю политику. Политики из этой партии мне сказали: понимаете, Андрею (Бабишу) это не интересно. Мое мнение – его из внешней политики интересуют только евродотации. Я думаю, что они с удовольствием отдадут кресло главы МИД кому-то другому», – отметил в общении с украинскими журналистами незадолго до выборов редактор международного отдела Hospodarske Noviny О. Соуккуп.

С другой стороны, такой исследователь российского влияния в Центральной Европе, как журналистка Э. Эпплбаум, считает А. Бабиша проводником российского влияния, основываясь на анализе его заявлений, таких как «Миграционный кризис угрожает нам больше, чем Россия».

Колумнист The Washington Times Л. Тодд Вуд прогнозирует, что «Бабиш и Земан могут стать агентами перемен, которые передвинут Чехию из ЕС и НАТО в железные объятия русского медведя. <...> Последствиями этих выборов могут стать ослабление НАТО и ЕС, какими мы их знаем сегодня».

Впрочем, как отмечает корреспондент Weekly Respekt К. Сафарикова, «Андрей Бабиш критикует санкции против России, но не из-за идеологических соображений, не из-за того, что он друг Путина, а из-за денег. Что интересно, Agrofert особо не торгует с Россией, у него есть большая компания в Германии. Поэтому я не думаю, что он будет сильно защищать Россию. Но, наверное, он критикует санкции, потому что видит, как чешские компании теряют деньги. Наверняка эти его заявления направлены на бизнесменов, чтобы они за него проголосовали».

В отношениях с ЕС лидер АНО настроен на большую самостоятельность Чехии. «Бабиш не раз критиковал Брюссель, он против квот на беженцев и вообще за ограничение приема мигрантов. Не исключено, что он в будущем пойдет на некий союз с Польшей и Венгрией, которые тоже в оппозиции к руководству ЕС. С другой стороны, бизнес Бабиша завязан на субсидиях из ЕС, так же как и связан он с Россией. Его химические заводы являются крупными покупателями российского газа», – отмечает чешский журналист Я. Копечек.

В целом же успех партии АНО аграрного миллиардера и словака по происхождению А. Бабиша никто из чешских экспертов толком объяснить не может. Говорят, что чехи устали от политиков, от коррупции. По их мнению, крупный бизнесмен уж точно сможет что-то изменить.

Между тем, как отмечает комментатор чешской газеты Právo А. Митрофанов, «зная этого человека, необходимо иметь в виду, что он принципиально не имеет твердых убеждений, и меняет их в любой момент, как перчатки». И напоминает в этой связи, что во время выступления по телевидению после оглашения результатов выборов А. Бабиш сказал, что у него и в мыслях нет инициировать выход страны из ЕС. «Но это не значит, что, например, послезавтра он не скажет, что подобный вариант у него в мыслях есть. Поэтому прогноз послевыборных событий в Чехии осложняется тем, что во главе правительства будет стоять человек, слово которого ломаного гроша не стоит», – отмечает эксперт.

По мнению А. Митрофанова, лидер движения «Акция недовольных граждан» будет действовать, исходя из своих бизнес-интересов. «Мне кажется, что главной его задачей было выиграть выборы с таким результатом, чтобы возбужденное против него уголовное дело было бы закрыто», – считает комментатор газеты Právo.

На втором месте по итогам выборов с большим отрывом от лидеров следует оппозиционная правоцентристская Гражданская демократическая партия, за которую отдали свои голоса 11,32 % чешских избирателей. Такой результат даст возможность партии провести в новый состав парламента 25 депутатов.

Гражданская демократическая партия – консервативная партия, которая пребывала у власти в 1992–1997 и 2006–2013 г., но с треском вылетела из власти после коррупционных скандалов. Ею руководит профессор политологии П. Фиала. В 2014 г. он назвал политику президента М. Земана по оправданию России угрозой для безопасности Чехии и ее внешнеполитических интересов. ГДП является партией умеренных евроскептиков, которые выступают против перехода на евро, обязательных квот для приема беженцев, за возвращение части компетенций ЕС на национальный уровень.

По украинскому вопросу мнения среди гражданских демократов разделились. «Часть членов партии осуждала аннексию Крыма, сравнивала с вторжением Гитлера в Чехословакию и выступала против снятия санкций с

РФ. Но основатель партии, экс-президент Чехии В. Клаус считается сторонником Путина. Он считает, что конфликт в Украине – это борьба Запада против России», – информирует Я. Копечек.

Тройку лидеров замыкает Пиратская партия, за которую свои голоса отдали 10,79 % избирателей. Это предоставляет ей право на 22 места в парламенте. Следует отметить, что количество голосов, отданных за «пиратов», возросло за четыре года со 132 до 546 тыс., а в Праге партия заняла второе место.

Идейная платформа Пиратской партии – свободный от государственного регулирования Интернет, пересмотр норм об авторском праве, прямая демократия с референдумами по швейцарскому образцу, легализация легких наркотиков, а во внешней политике – равенство всех стран ЕС, в том числе в вопросах свободного передвижения граждан. «Пираты» – партия молодежная, и большинство ее депутатов в парламенте младше 35 лет. По сути, она выиграла за счет усталости либеральных избирателей от традиционных партий. Некоторые главные члены партии отмечают открыто пророссийскими взглядами, в том числе относительно военных действий на Донбассе.

Занявшая четвертое место ультраправая антимигрантская партия «Свобода и прямая демократия» примечательна своим лидером Т. Окамурой. Он сам мигрант, родился в Токио.

Т. Окамура пообещал избирателям обширную социальную программу: беспроцентные свадебные кредиты и налоговые льготы для молодых семей с детьми, сокращение пенсионного возраста, упрощение налогообложения для малого бизнеса. Он выдвинул лозунги о прекращении «диктатуры ЕС» в вопросах безопасности, налогов, требования передать на национальный уровень контроль за миграцией.

Лидер ультраправых также регулярно превозносил Д. Трампа, на которого возлагал надежды на примирение с Россией, и В. Путина, оправдывал аннексию Крыма. «Крым исторически никогда не был украинским: на протяжении столетий он принадлежал России и всегда был русским. Кстати, Киев тоже построили русские, и первоначально он был столицей древней России. На референдуме граждане Крыма свободно подавляющим числом голосов высказались за присоединение обратно к матери-России, и это стало реакцией на фанатичные антирусские действия нацистов в Киеве после того, как киевский парламент принял законы против русского меньшинства», – заявил он в декабре 2016 г.

Сотрудница ежемесячника Reporter А. Таллисова-Дражанова называет партию Т. Окамуры «ксенофобской и откровенно расистской». «Они выступают за запрет ислама, а ведь это противоречит нашей Конституции. И это впервые в современной истории Чехии, когда такая партия получает более 10 % голосов. И это – очень-очень важный момент, когда факты не играют никакой роли, а значение имеют только эмоции. Я считаю, что это очень опасно для страны», – подчеркивает журналист.

Что же касается чешских социал-демократов, входивших в состав правящей коалиции, то они потерпели серьезное поражение, получив всего 7,27 % голосов (на прошлых выборах они получили 20,5 %). Уже очевидно, что нынешний премьер-министр Чехии Б. Сobotка, представляющий социал-демократов, покинет свой пост.

Нельзя сказать, что эти выборы стали прямым отражением настроений в чешском обществе, во-первых, из-за низкой явки; во-вторых, в выборах участвовало удивительно много партий и политических движений, чего в истории независимой Чехии ранее не случалось, говорит чешский политолог Р. Земанова-Копецка, директор Института славянских стратегических исследований.

Сейчас основная интрига заключается в том, с кем победитель выборов сформирует коалицию. Руководитель партии ANO А. Бабиш, выйдя к СМИ после объявления предварительных результатов выборов, заявил, что в парламенте будет работать «со всеми политическими силами», однако этот принцип не касается формирования правительственной коалиции. По словам политика, он не будет вести переговоры о формировании правительства с пророссийскими партиями, которые также оказались среди лидеров гонки (это SPD Т. Окамуры и Компартия). «Мы – партия для всех, и мы – проевропейская партия», – подчеркнул лидер победившей партии. Он дополнительно подчеркнул, что не стоит ожидать создания пророссийского правительства, попросив «перестать бояться, что Чешская Республика повернет на Восток».

Эксперты прогнозируют несколько вариантов коалиции, и скорее всего, по их мнению, бывшая власть «эсдеков» уйдет в оппозицию. «Народ разочаровался во власти, слишком много коррупционных скандалов было вокруг нее. Потому социал-демократы и проиграли. К тому же у Бабиша с ними плохие отношения, хоть они и были в одной коалиции. Премьер Сobotка даже обматерил его при всех, а он ругал бывших партнеров и называл идиотами. Его непосредственное поведение и критика власти, кстати, нравились людям. Главная интрига – пойдет ли Бабиш на союз с ультраправыми», – рассказал чешский журналист Я. Копечек.

Как считает представитель Института международных отношений Я. Коварж, партия А. Бабиша сможет сформировать коалицию с гражданскими демократами и «пиратами». «Меньше шансов на партнерство с крайне правыми Окамуры или коммунистами», – считает эксперт.

Впрочем, занявшая второе место на выборах партия «Гражданские демократы» уже заявила, что откажется от коалиции с ANO и будет находиться в оппозиции. С аналогичными заявлениями выступили и правоцентристские STAN и TOP09. Их представители заявили, что А. Бабиш является угрозой для демократии.

В этой связи Т. Чорновил отмечает, что «Бабишу нужно срочно конвертировать победу в должности, власть и ресурсы... Что у него окажется сильнее: политические взгляды или личные интересы? Учитывая его

личность, то думаю, что второе. Это тот случай, когда, к сожалению, правильные, но очень чопорные и негибкие в применении ценности могут принести больше вреда, чем добра. Потому союз Бабиша хоть с националистами, хоть с коммунистами или даже с “пиратами” (это особенно вероятно, но недостаточно) не является уж столь нереальным. И тогда еще одна страна хоть и не перейдет под прямое влияние Москвы, но станет проблемной и рискованной как для ЕС, так и для нас».

В любом случае, новое правительство изменит Чехию, полагают эксперты.

Вряд ли у власти окажется правительство, которое бы вместе с президентом М. Земаном потребовало бы полной отмены антироссийских мер воздействия. Но и ярые русофобы политику Чехии тоже едва ли станут определять. Скорее всего, Чехия останется в умеренно антироссийском лагере.

Впрочем, ЕС тоже придется с Чехией непросто. Чешский избиратель показал более чем критическое отношение к Евросоюзу. Партии, считающиеся проевропейскими, набрали в сумме всего 23 %, а в той или иной мере евроскептики располагают конституционным большинством. Другое дело, что среди них есть крайне левые, крайне правые, умеренные, неопределившиеся.

Что касается отношений с Украиной и Россией, то здесь, считают эксперты, А. Бабиш как бизнесмен будет склонен сотрудничать с РФ. Как уже говорилось выше, политик считает неэффективными антироссийские санкции. «Европа продлевает их лишь потому, что политики Евросоюза являются беспомощными людьми», – заявлял А. Бабиш.

Для Украины победа А. Бабиша может принести осложнения, считает И. Верещук, директор Центра Балто-Черноморских исследований: «Бабиш – олигарх, который ставит своим приоритетом бизнес-отношения. Россия – большой рынок и энергоресурсы. Поэтому исторический тренд, в котором Россия была “полным злом” в 2014 г. после аннексии Крыма меняется не в нашу пользу. Европа стремится найти выход, и результаты выборов в Чехии тому доказательство, нравится нам это или нет».

В то же время, по словам экспертов, финансово Чехия во многом зависит от Германии, а чешский бизнес плотно сотрудничает с Берлином. Поэтому пока А. Меркель и ее правительство будут поддерживать Украину и санкции против России, Чехия не будет требовать отмены санкций и выступать за дружбу с Кремлем.

В целом же парламентские выборы в Чехии, завершившие электоральный осенний марафон в Евросоюзе, стали победными для популистов, которые вытеснили на обочину традиционные партии, правившие страной на протяжении четверти века.

В парламент прошли девять партий, и в союзники миллиардеру А. Бабишу прочат совершенно полярные политические силы – вплоть до чешских коммунистов, которые готовы войти в коалицию даже и с

ультраправими из-за нежелания поддерживать антироссийский курс ради Украины – страны, где Коммунистическая партия запрещена.

Можно ожидать, что процесс формирования правительства займет определенное время и новый кабинет появится не ранее чем через полтора месяца. Раньше он, по прогнозам экспертов, просто не начнет работать. Пока же следует констатировать, что выборы в Чехии прошли в рамках общей тенденции, сложившейся на сегодняшний день в Евросоюзе.

Потіха А., наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Парламентські вибори в Австрії і перспективи її співробітництва з Україною

В Австрії 15 жовтня відбулися дострокові парламентські вибори. «Австрійська народна партія» (далі – АНП), яку очолює 31-річний С. Курц, перемогла на дострокових виборах до нижньої палати парламенту Австрії. Таким є результат голосування після підрахунку голосів усіх виборців. Про це повідомили засоби масової інформації з посиланням на офіційні джерела (<http://www.eurointegration.com.ua/news/2017/10/20/7072545>. 2017. 20.10).

Партія С. Курца здобули підтримку 31,5 % виборців і отримає в Національних зборах найбільшу кількість мандатів – 62. Лідери виборів сформуєть уряд Австрії, який очолить С. Курц, ставши наймолодшим керівником уряду у світі. Соціал-демократи, які закріпилися на другому місці після підрахунку голосів (26,9 %), забезпечили собі 52 мандати. Третьою стала ультраправа Партія свободи Г.-К. Штрахе, заснована в 1956 р. колишнім нацистом і функціонером СС А. Райнталлером, показавши один з найкращих результатів у своїй історії – 26 % та 51 мандат. Четверта партія, яка увійде в Національні збори, – партія NEOS з 5,3 % голосів. П'яте місце з 4,4 % посіла партія «Список П. Пільца». Отже, до наступного скликання Національних зборів Австрії увійдуть п'ять політичних сил.

Успіх С. Курца можна пояснити двома основними причинами: менеджерською та ідеологічною. Ще під час роботи в молодіжному крилі партії С. Курц показав себе дуже успішним управлінцем стосовно мобілізації електорату. Саме молодий міністр змусив молодь приходити на виборчі дільниці, а також активніше брати участь у змінах структури і вимог партії. Саме завдяки цьому електоральному ресурсу С. Курц зміг похитнути партійну гегемонію колишніх лідерів. Такі здібності віщують чималий успіх для всієї партії, особливо з огляду на мляву мобілізацію електорату інших партій.

З іншого боку, С. Курц вчасно перехопив антимиграційну риторику правих, хоча і в значно менших радикальних інтонаціях. Таким чином, міністр вибив з рук ультраправої Партії свободи мало не головний козир, не втративши позицій перед своїм основним електоратом

(<https://delo.ua/world/vybory-v-avstrij-hto-izmenitsja-dlja-ukrainy-335450>. 2017. 14.10).

Проте він обіцяє й надалі відігравати активну роль у Європейському Союзі. «Мені зрозуміло, що Австрія повинна відігравати важливу роль у Європейському Союзі, та, якщо ми проєвропейські, нам слід не лише відстоювати Європу, а й бути активним гравцем у Європі», – наголосив лідер АНП.

Президент України П. Порошенко вже привітав С. Курца з перемогою. П. Порошенко в себе на Facebook-сторінці написав, що це – перемога людини, яка неодноразово була в Україні й добре знає українську тему. «Це також перемога переконаного європейця, який знає важливість консолідованого ЄС для миру на континенті. Розуміючи, що попереду в канцлера С. Курца тривалі коаліційні переговори, тим не менше, переконаний: єдина Європа, європейські цінності будуть важливими для нового уряду», – зазначив Президент України (<https://www.5.ua/polityka/dobre-znaie-ukrainsku-temu-poroshenko-pryvitav-prohnozovanu-peremohu-kurtsa-na-parlamentskykh-vyborakh-v-avstrij-157273.html>. 2017. 16.10).

У свою чергу посол України в Австрії О. Щерба вважає, що прихід С. Курца на пост канцлера є хорошою новиною для України, оскільки австрійський політик особисто знайомий із ситуацією та неодноразово відвідував Україну й лінію розмежування на Донбасі. Український посол не чекає радикальних змін у зовнішній політиці Австрії та рекомендує робити остаточні висновки після формування уряду і його перших кроків (<https://ua.112.ua/statji/chy-bude-kurts-druhom-skladnyi-vybir-avstrij-ta-iohonaslidky-dlia-ukrainy-416179.html>. 2017. 17.10).

Щоправда, як зазначає політолог-міжнародник Г. Кухалейшвілі, поспішати з висновками зарано, адже за гучними заявами втрачається суть того, що відбувається. Політика Австрії щодо України не залежить від одного лише С. Курца, а буде сформована залежно від майбутньої коаліції в парламенті, і тут уже можливі не зовсім райдужні для України варіанти.

За словами експерта, в Україні багато хто радіє перемозі С. Курца на виборах в Австрії. Київ вбачає в молодому політику захисника своїх інтересів у ЄС. Однак українських політиків може чекати легке розчарування після формування коаліції у Відні – внутрішньополітичні процеси в Австрії не виключають, що союзниками С. Курца можуть стати ультраправі, партнери «Єдиної Росії».

Як зазначає експерт, важко спрогнозувати, яким буде склад майбутньої коаліції в австрійському парламенті. Не потрібно виключати варіант, коли С. Курц може піти на альянс із Соціал-демократичною партією Германії (далі – СДПА) і реанімувати так звану «велику коаліцію», яка правила Австрією у 2013–2017 рр. Як відомо, соціал-демократи були старшим партнером по коаліції та займали більшість місць у парламенті. Натомість С. Курц від АНП

обмежувався посадою міністра закордонних справ і був повністю підзвітний канцлеру К. Керну із СДПА.

Проте експерт сумнівається, що С. Курцу цікавий новий альянс із соціал-демократами, адже у травні 2017 р. стався розкол «великої коаліції». АНП і СДПА не змогли узгодити програму діяльності уряду на 2017–2018 рр. В уряді Австрії існують розбіжності з приводу міграційної політики. АНП вимагала від СДПА погодитися на введення заборони на носіння паранджі в громадських місцях, обов'язкових курсів німецької мови для біженців, а також створити центри з депортації небажаних іммігрантів. Після того як лідерство в АНП перейшло до С. Курца від віце-канцлера Р. Міттенленера, який пішов у відставку, молодий політик оголосив, що його партія потребує реформування і співробітництва із СДПА «не вийде». Саме він запропонував провести дострокові парламентські вибори.

Молодий політик «пішов на розрив» із соціал-демократами в умовах зростання популярності ультраправих на тлі міграційної кризи. Як інформують ЗМІ, у 2015 р. австрійський уряд, де головну роль відігравали соціал-демократи, прийняв 90 тис. біженців, потім погодився розмістити на своїй території ще 24 тис. іноземців, згідно з планом Єврокомісії щодо переселення – 160 тис. біженців-мусульман з території Греції та Італії. Крім того, у 2015 р. близько 1 млн вихідців з країн Азії й Африки перетнули територію країни на шляху до Німеччини та інших західноєвропейських країн. Усе це не дуже подобалося лідеру АНП і його однопартійцям.

С. Курц обіцяє покласти край нелегальній міграції, забезпечити більшу безпеку в австрійському суспільстві. АНП спільно із СДПА опрацьовували можливість додатково направити 750 австрійських військових з бронетехнікою для патрулювання кордонів, щоб запобігти в'їзду нових біженців до країни. АНП змогла відстояти рішення обкладати штрафом у розмірі 15 тис. євро і відправляти у в'язницю тих осіб, які відмовляються добровільно їхати з Австрії.

Щоправда, як зазначає Г. Кухалейшвілі, усе це в минулому, а тепер разом з Австрійською партією свободи С. Курц може дозволити собі вживати більш жорсткі заходи щодо біженців, аж до депортацій і закриття для них кордонів. Лідер Австрійської партії свободи Г.-К. Штрахе переконаний, що Австрія піддається ісламізації, виступає за заборону мусульманських атрибутів, є противником коаліції між АНП і СДПА. На його думку, іслам чужий для Австрії. Як інформують ЗМІ, АНП уже робила спроби сформувати коаліцію з Австрійською партією свободи за підсумками парламентських виборів 1999 р., коли не вийшло домовитися про альянс із СДПА. Тоді чверть мільйона австрійців влаштували акції протесту, а країни-члени ЄС ввели санкції проти Австрії, змусивши АНП переглянути свою позицію.

Багато в чому позиції АНП і Партії свободи збігаються, і цей альянс можливий в сучасних умовах. І С. Курц заявив на прес-конференції: «Я вирішив запросити лідера Партії свободи Г.-К. Штрахе й Партію свободи

взяти участь у коаліційних переговорах» (<https://ukrainian.voanews.com/a/austria-kurz/4084087.html>. 2017. 24.10).

Деякі європейські лідери висловили занепокоєння з приводу повернення до влади Партії свободи, яка вперше стала значною силою у 1990-х роках за лідерства Є. Гайдера, який вихваляв гітлерівську політику працевлаштування. Щоправда, останнім часом лідери партії заявляють, що Партія свободи залишила позаду нацистське минуле, усуває зі своїх рядів членів з антисемітськими поглядами і відмовилася від закликів про вихід Австрії з Європейського Союзу.

При цьому вони не відкидають можливості протистояти переселенню біженців до Австрії. Підходи ультраправих сприймаються як альтернатива політиці «відкритих дверей» і мультикультуралізму, які зазнали краху у ЄС. Значна частина австрійців втомилася від політики «відкритих дверей» для біженців, потенційної загрози з боку ісламських екстремістів і хоча від влади більш жорсткого підходу у вирішенні міграційної кризи ЄС. І це, можливо, стало однією з причин успіху на виборах правих сил і АНП. За партії С. Курца та Штрахе, які підтримують посилення міграційного режиму й скорочення впливу ісламу в австрійському суспільстві, у сукупності проголосувало майже 60 % австрійців. С. Курц може скористатися антимігрантськими настроями в австрійському суспільстві і відправити СДПА за борт коаліції.

Така ситуація не на користь Україні. Як зазначають експерти, оптимізм української влади щодо результатів парламентських виборів в Австрії передчасний. Якщо АНП домовиться про коаліцію з Австрійською партією свободи, то позиція Австрії щодо агресії Росії в Україні й антиросійських санкцій може змінитися не на користь України.

Як інформують ЗМІ, у грудні 2016 р. Г.-К. Штрахе й заступник голови Держдуми П. Толстой підписали пакт про співпрацю між Австрійською партією свободи та кремлівською партією «Єдина Росія». Австрійська партія свободи підтримує скасування санкцій, які було введено проти Росії після анексії Криму і вторгнення на Донбас. Лідер Партії свободи вважає, що псевдореферендум у Криму був демократичним. Політик переконаний у тому, що півострів завжди був російським, а його передача генсеком СРСР М. Хрущовим до складу УРСР була незаконною. Крім того, члени Партії свободи відвідували окупований Крим.

Така позиція ультраправих робить їх небезпечним партнером по коаліції з точки зору України. Однак висока ймовірність, що народники віддадуть ультраправим внутрішньополітичні відомства, зберігши за собою МЗС.

На думку експертів, якщо Австрійська партія свободи перебуватиме в складі правлячої коаліції, то їй буде набагато легше блокувати вигідні для України рішення в парламенті, включаючи продовження участі Австрії в антиросійських санкціях.

Незважаючи на певну орієнтованість більшості партій на внутрішню політику, питання України й санкцій проти Росії відчутно відображається в

політичних програмах. Причина тому позиції лідерів. С. Курц позиціонує себе за прикладом Е. Макрона – молодий політик з великими амбіціями щодо майбутнього європейського проекту. Перебуваючи на посаді глави МЗС, С. Курц просував усе більшу участь Австрії у вирішенні конфлікту на Донбасі, тричі відвідавши Україну в 2017 р. під час головування Австрії в ОБСЄ. Крім того, С. Курц однозначно засуджував анексію Криму, оцінюючи її як порушення міжнародного права. Разом з тим він підтримує ідею покрокового зняття санкцій з Росії в разі виконання Мінських домовленостей, а також пропонував Австрію як нейтральну територію для зустрічі Д. Трампа і В. Путіна.

При цьому лідер АНП не підтримує нових санкцій США проти РФ, які перешкоджають реалізації проекту російського газопроводу «Північний потік-2». Після відвідування Донбасу в січні 2017 р. С. Курц відхилив можливість розміщення в зоні конфлікту збройної місії ОБСЄ всупереч інтересам української влади.

Щоправда, й австрійські соціал-демократи дотримуються схожих поглядів. Лідер СДПА К. Керн вважає, що антиросійські санкції не виправдали себе й потрібно знайти інший спосіб впливу на позицію президента РФ В. Путіна без нанесення збитку економіці Австрії.

На його переконання, обмежувальні заходи щодо РФ обходяться Австрії занадто дорого, майже 0,3 % від ВВП. Як інформують ЗМІ, у червні К. Керн і міністр закордонних справ Німеччини З. Габріель не схвалили нових санкцій США проти Росії та акцентували увагу на тому, що обмежувальні заходи негативно позначаються на інтересах європейських компаній, які беруть участь у реалізації російського проекту газопроводу «Північний потік-2». Як відомо, реалізація цього проекту принесе колосальні збитки Україні, але це мало цікавить австрійських політиків. Сучасна Австрія є типовою невеликою й самобутньою європейською державою, політична еліта якої дотримується економічного та національного егоїзму й зацікавлена відстоювати насамперед інтереси своїх громадян, а не нести мир в Україну. Посилення або подовження антиросійських санкцій не вигідно австрійському бізнесу. Австрійська компанія OMV AG бере участь у реалізації проекту газопроводу «Північний потік-2».

Крім того, Австрія також була однією з учасниць проекту газопроводу «Південний потік». Як інформують ЗМІ, під впливом антиросійських санкцій в Австрії «зникли» 7 тис. робочих місць, економічні втрати становили 550 млн євро у 2015 р. Росія займає 10 місце серед торговельно-економічних партнерів Австрії, Україна займає лише 21 місце. Експорт товарів з Австрії до Росії з 2010 по 2016 р. скоротився з 2,547 млрд до 1,883 млрд євро. Близько 45 % австрійського експорту припадає на машини й обладнання, 10 % – на продукти харчування. В австрійському м. Баумгартен є газорозподільний центр «Центральноєвропейський газовий хаб», 50 % акцій якого належать «Газпрому». До введення санкцій Австрія та Росія співпрацювали у 27 спільних проектах у сфері енергоефективності,

енергозбереження, нафтогазової промисловості, охорони навколишнього середовища, транспорту, авіації, машинобудування, інформаційних технологій.

Тому ймовірність певного пожвавлення відносин Австрії з Росією є великою, що не є бажаним для України. Нова влада Австрії може вимагати від ЄС виборчого звільнення від обмежувальних заходів найбільш вигідних секторів співпраці з Росією. Праві можуть послабити антиросійські санкції в односторонньому режимі.

Разом з тим експерти наголошують, що не варто робити трагедію з того, що значна частина австрійських політиків налаштована проросійськи, адже інтереси ЄС для них важливіші. Незважаючи на те що майбутній можливий партнер за коаліцією АПС офіційно співпрацює з «Єдиною Росією», різких зрушень у австрійській зовнішній політиці очікувати не варто. Як зазначила аналітик Центру «Нова Європа» Д. Гайдай, так чи інакше всі австрійські партії почасти проросійські. І хоч у АНП немає офіційних зв'язків з «Єдиною Росією», вони приймали В. Путіна і серед однопартійців дуже багато симпатиків Кремля (<https://ukr.segodnya.ua/ukraine/rezultaty-vyborov-v-avstrii-kuda-kurc-povedet-venu-i-k-chemu-gotovitsya-ukraine-1064615.html>. 2017. 18.10).

Стосовно України, на думку експерта, не варто очікувати якихось несподіваних поворотів, особливо в санкційній політиці. «С. Курц досить часто бував в Україні, коли Австрія очолювала ОБСЄ. У цілому Австрія дотримується спільної європейської позиції. Якщо буде воля Німеччини та інших ключових європейських держав зберігати санкції, Австрія продовжуватиме їх підтримувати. Хоча серед окремих австрійських політиків багато незадоволених політикою санкцій, у них є бізнес-зв'язки з Росією. Деякі австрійські компанії брали участь у будівництві інфраструктурних проектів для Олімпіади в Сочі. Однак бізнес з Німеччиною і країнами західної Європи для них важливіший», – наголосила Д. Гайдай.

У свою чергу експерт з питань інтеграції О. Сушко наголосив, що для України С. Курц передбачуваний лідер. «С. Курц добре знає українську тему, бував в Україні. Йому не потрібно з нуля вивчати це питання й пояснювати», – наголосив експерт.

Він нагадав, що, будучи ще міністром закордонних справ, С. Курц найкраще з австрійських урядовців зрозумів суть українських питань. «У цьому сенсі проблем не буде. Але багато залежатиме від конфігурації уряду, від того, хто очолить МЗС. Не все визначається провідною партією. Особливо враховуючи, що жодна з партій не завоювала абсолютної більшості», – підкреслив О. Сушко.

Подібну думку висловлюють і деякі політики. Зокрема, народний депутат С. Заліщук відзначила суперечливість позицій С. Курца. За її словами, він на власні очі бачив роль Росії на Донбасі та кілька разів був в Україні з початку війни. Він визнавав, що місія ОБСЄ потребує посилення та підтримував рух України до Європи. З іншого боку, С. Курц виступав за

поступове зняття санкцій з Росії, дуже обережно ставився до перспективи України в НАТО. «Думаю, що прем'єрство С. Курца відкриває шанси посилити діалог з Австрією», – зазначила С. Заліщук (https://espreso.tv/article/2017/10/17/sebastyan_kurc. 2017. 17.10).

У цілому ж політики й експерти спокійно сприймають результати парламентських виборів в Австрії та сподіваються на позитивні зміни у відносинах з Україною, незважаючи на майбутню конфігурацію парламенту й уряду. Навіть проросійські погляди деяких австрійських політиків не стануть на заваді вирішення загальноєвропейських проблем. Австрійські вибори – це ще один урок для політичної еліти ЄС, який свідчить про те, що вже давно варто звернути увагу на проблеми європейців і перейти до вирішення питання біженців та нелегалів. Інакше вплив лояльних Росії ультраправих політичних сил у малих європейських країнах тільки зростатиме.

Варто також зазначити, що значна частина експертів і політиків вважають, що українсько-австрійські відносини не зміняться. Щодо Криму та Донбасу С. Курц висловлювався проукраїнськи. Але Партія свободи, з якою він може утворити коаліцію, помітна своєю прихильністю до Росії. Зокрема, її лідер Г.-К. Штрахе у своїх передвиборних виступах підтримував анексію Криму. Разом з тим малоімовірно, що фракція Партії свободи зможе ефективно просувати ці позиції в реальній політиці.

Дем'яненко М., наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Сепаратистські настрої у Європі: причини, тенденції і прогнози

На тлі референдуму в Каталонії, події навколо якого набувають дедалі драматичнішого характеру, жителі двох італійських північних областей Венето зі столицею у Венеції та Ломбардії зі столицею в Мілані на місцевих референдумах у неділю, 22 жовтня, висловилися за розширення регіональної автономії.

За попередніми результатами, на референдумі у Венето близько 98 % виборців висловилося за автономію, 2 % – проти. У голосуванні взяло участь 59,7 % виборців. Референдум у Венето передбачав мінімальний поріг явки у 50 % плюс один виборець з тих, хто має право голосу. У Ломбардії 95 % виборців, які прийшли на дільниці, також виступили за автономію області від центрального уряду. Проти проголосували 3 % виборців. Явка на референдумі становила близько 40 %, у цьому регіоні порогу явки не було. Разом з тим зауважимо, що ні Ломбардія, ні Венето не зверталися до виборців з проханням розглянути питання незалежності від решти Італії. Одразу зазначимо, що обидва референдуми були легальні й такі, що мають лише консультативний характер.

Після Brexit і подій, що протягом останніх тижнів розгортаються в Іспанії навколо результатів референдуму в Каталонії 1 жовтня 2017 р., на

якому більшість каталонців, які прийшли на виборчі дільниці, висловилися за незалежність від Іспанії та подальшого загострення протистояння між Мадридом і Барселаною, референдуми у Венето й Ломбардії дали черговий привід євроскептикам заговорити «про розвал об'єднаної Європи». За таких обставин постає питання, чи дійсно сепаратистські настрої в окремих країнах Європи несуть загрозу ЄС і чого слід очікувати від таких тенденцій. Головне – якою буде реакція влади Євросоюзу на ці події.

Передусім зауважимо, що, як і у випадку з Каталонією, однією з ключових вимог італійських референдумів є більш широка фінансова автономія. Оскільки фінансову самостійність регіонів обмежили під час економічної кризи у ЄС, у багатших північних регіонах Італії це викликало невдоволення. Так, Ломбардія і Венето з населенням 15 млн осіб наповнюють бюджет 60-мільйонної Італії приблизно на 30 %. І процес майже односторонній: Ломбардія щороку вливає до центрального бюджету на 54 млрд євро більше, ніж отримує з нього, а Венето платить на 15,5 млрд євро більше, ніж отримує (<http://umoloda.kiev.ua/number/0/2006/117020>).

Тому влада обох регіонів, у яких керує правопопулістська Ліга Півночі, після референдумів має намір добиватися від Рима скорочення наполовину внесків до бюджету, а також розширення повноважень у сферах екології, охорони здоров'я, освіти та інфраструктури. Вони також хочуть отримати право самостійно вирішувати питання безпеки та імміграції, проте для цього необхідна зміна Конституції.

Попри те що референдуми мають не обов'язковий характер, оглядачі розглядають їх як серйозну загрозу для римської влади. Уряд Італії навряд чи зможе ігнорувати волевиявлення двох регіонів, де проживає майже чверть виборців.

Як зауважують окремі експерти, саме в контексті майбутніх парламентських виборів, що мають відбутися в Італії 2018 р., потрібно розглядати рішення місцевої влади про референдуми. Як пояснює професор політології К. Фузоне, такими діями Ліга Півночі намагається заручитися підтримкою якомога більшої кількості виборців. Ця політична сила роками залишалася нечисленним, проте критично важливим членом правоцентристської коаліції на чолі з колишнім прем'єр-міністром Італії С. Берлусконі, який підтримав рішення про проведення референдумів у Ломбардії і Венето, пообіцявши цим регіонам ширшу автономію в разі перемоги своєї партії на виборах. Тоді як правляча Демократична партія виступає проти голосування.

«Проблема в тому, що винесене на референдум питання не дуже чітко сформульоване», – вважає член правління партії Л. Коловіні. Демократи закликають громадян бойкотувати референдум у Венето: для визнання голосування таким, що відбулося, у регіоні потрібна мінімальна явка у 50 %. «Якби організатори референдуму справді ставилися до нього серйозно, то їм треба було б чіткіше сформулювати, що означає надання регіону ширшої

автономії. Це схоже на карт-бланш. Насправді це просто пропаганда губернатора Дзая», – переконаний Л. Коловіні.

Професор права й колишній міністр з європейських справ Е. Міланезі вважає, що головною причиною збереження розриву між північчю та півднем Італії є неефективна система державного управління. «У Ломбардії та Венето збудована ефективна система охорони здоров'я та зберігається низький рівень безробіття, тому треба звернути увагу на те, як добре вони керовані та наскільки ефективно можна було б керувати країною в цілому», – зазначає експерт. Він також зауважив, що в італійському суспільстві постійно циркулюють чутки про те, що автономного статусу мають намір добиватися й інші регіони, наприклад Емілія-Романья на півночі Італії. І хоча ситуація в Італії значно відрізняється від Іспанії, залишається лише сподіватися, що вона не призведе до таких наслідків, як у Каталонії (<http://www.dw.com/uk/a-41066511>).

Якщо ж аналізувати референдуми в Італії в контексті загальноєвропейських політичних тенденцій, то тут виникає питання, чи не є вони прямим наслідком референдуму в Каталонії, про які попереджали окремі експерти та яких певною мірою остерігалися європейські політики. І хоча у Європейській комісії визнали, що референдуми в Венето й Ломбардії були проведені в рамках Конституції країни, а всі подальші дії у відповідь на ці референдуми є внутрішньою справою Італії, голова Єврокомісії Ж.-К. Юнкер ще після референдуму в Каталонії заявив, що відділення Каталонії може спровокувати сепаратистські тенденції у Європі. Він, зокрема, наголосив, що не хотів би, щоб Каталонія стала незалежною, оскільки вона заохочувала б до цього інші регіони, що ускладнить управління ЄС. Ж.-К. Юнкер додав, що він «дуже стурбований» щодо сепаратистських тенденцій у Європі. «Якщо ми дозволимо Каталонії – хоч це не наша справа – відокремитися, інші зроблять те ж саме. Я не хочу цього», – підкреслив він (<https://www.segodnya.ua/world/europe/referendum-v-katalonii-yunker-rasskazal-chto-ugrozhaet-es-1063754.html>).

І якщо думку Ж.-К. Юнкера поділяє переважна більшість європейських політиків, то слід зауважити, що в окремих європейських політиків існує також дещо інше бачення ситуації. Наприклад, президент Сербії А. Вучич критикує ЄС за те, що, не визнаючи референдуму в Каталонії, блок визнав відокремлення Косова. «Питання, яке сьогодні Європейському Союзу може поставити кожен громадянин Сербії: як так сталося, що референдум про незалежність Каталонії незаконний, а у питанні відокремлення Косова це дозволили навіть без референдуму? І як могли 22 країни ЄС визнати цю незалежність, якщо це руйнує європейське право і його засади?» – заявив А. Вучич (<https://www.unian.ua/world/2166281-chomu-kosovu-mojna-u-serbiji-rozkritikovali-pozitsiyu-es-po-referendumu-v-kataloniji.html>).

Не можна сказати, що побоювання Ж.-К. Юнкера є безпідставними. Про небезпеку сепаратистських настроїв у Європі попереджають у експертному середовищі. На думку співдиректора програм зовнішньої політики й

міжнародної безпеки Центру ім. О. Разумкова М. Пашкова, побоювання щодо референдуму в Каталонії пов'язані з тим, що в багатьох країнах Європи також є «потенційно вибухонебезпечні регіони». «Головне, що турбує європейців, – ланцюгова реакція. Зовнішній вплив може розбудити конфлікти у Європі. Адже складно говорити про моноетнічні нації в рамках європейських держав», – зазначив він (<https://www.obozrevatel.com/ukr/abroad/yakih-drakoniv-separatizmu-v-evropi-mozhe-rozbuditi-referendum-v-katalonii.htm>).

У цьому контексті у Європі можна виокремити ряд регіонів. Безпосередньо в Іспанії поряд з Каталонією не менший ризик для цілісності несе Країна Басків. Це автономне співтовариство, що включає в себе три провінції. Як і в Каталонії, тут високий рівень життя та сильні сепаратистські настрої – історично баски тяжіють до Франції. На тлі недавнього референдуму глава уряду Країни Басків І. У. Рентерія вже заявив, що баски й каталонці хочуть самі визначати своє майбутнє.

Підтримала референдум в Каталонії і Шотландія – центр сепаратистських настроїв у Британії. У 2014 р. шотландці навіть провели референдум, але результат виявився невтішним для місцевих націоналістів: 55,3 % жителів висловилися проти відділення. На відміну від Каталонії, референдум у Шотландії відбувся цивілізовано й конституційно, ставши вистражданим компромісом між Лондоном і Едінбургом. Здавалося, кризу пройдено, але ситуація знову загострилася після голосування за Brexit. Шістдесят два відсотки шотландських виборців виступило за збереження членства Великої Британії у ЄС. Незважаючи на це, центральний уряд планомірно реалізує курс на вихід з Євросоюзу, що стало приводом для ініціювання нового шотландського референдуму. Цього разу Лондон зумів осадити шотландців, але місцеві націоналісти від своєї ідеї не відмовилися. При цьому в Британії є ще один потенційно проблемний регіон – Північна Ірландія. Навесні цього року там активно обговорювали тему референдуму про відділення. На тлі Brexit ця тема знову може активізуватися.

У плані сепаратистських настроїв певні проблеми спостерігаються і в Бельгії, де політичні партії «Фламандський інтерес» і «Новий фламандський альянс» виступають за повну незалежність Фландрії – найбільш економічно розвинутого регіону, який, на їхню думку, «годує країну». Показовим є той факт, що в останні роки ідея відділення Фландрії стає більш популярною.

В Італії, крім згаданих вище Ломбардії і Венето, невирішеною залишається проблема Південного Тіролю. Це один з найбагатших регіонів Італії, який відійшов до неї після Першої світової війни. Окремі місцеві опозиційні політики все ще називають Італію окупантом і час від часу реанімують тему незалежності.

У Румунії в зоні потенційних сепаратистських загроз є Трансільванія, яка раніше належала Угорщині й тому на цій території проживає багато етнічних угорців. Ще у 2007 р. Союз за відродження Угорської Трансільванії провів референдуми щодо територіальної автономії в трьох повітах. У 2009 р.

з'їзд представників місцевих органів влади Секуйського краю проголосив створення автономії. Румунська влада, звісно, не визнала законності з'їздів. Багато в чому через Трансільванію Будапешт і Бухарест періодично перебувають у стані «холодної війни».

Насправді, це далеко неповний перелік європейських країн, окремі регіони яких мають або можуть мати претензії щодо розширення автономії або навіть незалежності. І саме такі тенденції можуть розхитати ЄС. І проблема лежить не лише в політичній площині.

З точки зору економіки, відокремлення окремих регіонів може мати важкі наслідки, оскільки самостійності прагнуть, як правило, найбільш заможні райони. За оцінками експертів, регіони, у яких є «настрої щодо незалежності», наразі становлять 8 % економічної потужності ЄС. Але, коли справа доходить до відокремлення, «залишати ЄС вони не хочуть». Як зазначає директор Європейської академії в Берліні Е. Штратеншулте, ці націоналісти, як, наприклад, у Каталонії, є проєвропейськими націоналістами, на відміну від таких, як Ле Пен у Франції. Вони не мають намірів виходити з ЄС, вони хочуть залишитися в Союзі, але як окремі держави (<http://www.dw.com/uk81-20102017/av-41044372>).

Тому саме до референдуму в Каталонії, на який рівнятимуться й інші європейські сепаратисти, наразі прикута увага всього світу. На думку експертів, якщо Каталонія доб'ється незалежності, то слідом за нею активізуються й інші регіони. Але найважливіше, у який саме спосіб буде ухвалене рішення щодо Каталонії. На думку Е. Штратеншулте, якщо боротьба за незалежність регіону буде хаотичною та конфліктною, то економіка потерпить. Якби ж це був законний процес, то Каталонія могла б вижити як країна.

Хоча у випадку з Каталонією закон саме на боці Іспанії. Журналіст-міжнародник О. Коваль зауважив, що сила Мадрида в тому, що він оперує такими чинниками, як право. Тобто право держави, яка заборонила всі ці рухи і вважає їх неконституційними. Другий чинник – це ЄС, який теж чітко став на сторону Мадрида. Крім того, він вважає, що й сам К. Пучдемон не планує доводити ситуацію до жорсткої конфронтації, але перебуває під тиском каталонського істеблішменту й можливо буде змушений піти на загострення. Тому нині ситуація із сепаратизмом у Європі багато в чому залежить від того, як розвиватимуться події в Іспанії, де досить принципову позицію зайняли обидві сторони протистояння.

Дипломат, колишній Надзвичайний і Повноважний Посол України в Хорватії та Боснії і Герцеговині М. Лубківський вважає, що треба віддати належне жорсткій позиції Мадрида, який із самого початку кризи розгубився, можливо, на декілька годин, але на сьогодні повністю контролює ситуацію, поставивши Каталонію по суті перед вибором. Він вважає, що цей вибір буде на користь єдиної Іспанії, а Європейський Союз не ослабне, навіть незважаючи на загрозу каталонського сепаратизму. М. Лубківський також вказує на висновки, які українська влада мала б зробити із цієї ситуації,

враховуючи реакцію сусідніх країн на мовну статтю нового українського закону про освіту, яка буцімто утискає права національних меншин на Заході України (зокрема, угорської, румунської та польської). На його переконання, Україна повинна провадити щодо своїх меншин послідовну, проте збалансовану політику.

Українській владі треба розпочати цивілізований європейський діалог з національними меншинами для того, щоб забезпечити їхні права, не порушуючи права українців. «Українській владі сьогодні треба дуже серйозно подумати над тим, як врегулювати ситуацію навколо закону про освіту і проявити жорсткість, міцність у питанні функціонування української мови, а з іншого боку, розпочати цивілізований європейський діалог з національними меншинами для того, щоб забезпечити їхні права, не порушуючи права українців, і уникнути таким чином будь-якого напруження чи то на Закарпатті, чи то на Буковині», – пояснює дипломат.

Такою ж виваженою, упевнений він, має бути й зовнішня політика. «У сучасному світі важко “пройти між крапельками” і не варто між крапельками ходити», – радить він. Як приклад таких спроб наводить поведінку української влади на президентських виборах у Сполучених Штатах Америки. «Помилка була допущена українськими дипломатами, коли Президента переконали, що треба підтримувати одного кандидата. І це не могло не відбитися на українсько-американських відносинах» (<https://www.radiosvoboda.org/a/28797074.html>).

Повертаючись до подій у Каталонії, зауважимо, що наразі ніхто не демонструє ознак компромісу щодо незалежності сепаратистських регіонів у Іспанії. Тим часом усі європейські регіони, у яких «витає дух незалежності», уважно стежать за розвитком подій, адже це покаже, які їхні шанси щодо незалежності. І тут ідеться не стільки про сам референдум і його результати, скільки про довгострокові наслідки цього процесу. У випадку ж з Каталонією, яка вже проголосила незалежність і наразилася на контрдії з боку Мадрида, навряд чи радість каталонців триватиме довго, оскільки поряд з іншими ризиками найбільшим розчаруванням може стати або втрата автономії, або ж за більш сприятливих для каталонців обставин вихід з ЄС.

На думку окремих експертів саме запобіжник у вигляді автоматичного виключення зі складу ЄС у разі проголошення незалежності залишається ефективним інструментом з боку влади Євросоюзу. Він сприятиме «протрезвінню» регіонів, у яких мають місце сильні сепаратистські настрої, подібні до тих, що виникли в Іспанії та Італії. Зокрема, російський історик і опозиційний політик А. Зубов заявив, що в будь-якій країні є більш і менш заможні регіони, при цьому перші неминуче прагнуть до посилення самостійності. Він переконаний у тому, що не все можна оцінювати тільки через призму податків регіону в бюджет держави, адже є ще «єдність національної території, єдність культури, єдність наукового, інтелектуального знання – усе це складається в єдиний комплекс». Історик підкреслив, що всі регіони в країнах-членах ЄС перебувають «у абсолютно

рівному становищі» з точки зору захисту прав національних меншин (для цього у ЄС діє спеціальна декларація). Він також зауважив, що регіон, який відокремився від держави, не буде автоматично включений до складу Євросоюзу. «Для Каталонії ця заява була холодним душем. Тому в Італії і говорять про автономію, а не про відділення від Італійської держави», – сказав А. Зубов. Також він зауважив, що загроза сепаратизму є практично в будь-якій країні. «Це – загальна проблема, яка може проявитися, якщо не буде достатньо мудре управління країною», – переконаний він (<https://www.obozrevatel.com/ukr/abroad/evropa-rozvalyuetsya-zubov-otsiniv-referendumi-pro-avtonomiyu-v-regionah-italii.htm>).

Що ж стосується офіційної реакції Росії, яку, до речі, багато хто підозрює в розхитуванні ситуації у Європі та зокрема в розпалюванні сепаратистських настроїв, то, як і у випадку з Іспанією, російська влада заявила, що референдуми в італійських регіонах Венето й Ломбардії є внутрішньою справою Італії. Про це заявив прес-секретар президента РФ Д. Песков. «РФ зацікавлена в тому, щоб ЄС був єдиним, сильним і передбачувано дружньо налаштованим партнером», – сказав він (<https://www.obozrevatel.com/ukr/abroad/u-kremli-ozvuchili-pozitsiyu-putina-schodo-italijskih-referendumiv-pro-avtonomiyu.htm>).

Хоча, як відомо, офіційна позиція Кремля не завжди відповідає його реальним намірам. І в цьому контексті досить показовим є те, як ці події висвітлюються на пропагандистських російських ресурсах. Так, в ефірі радіо Sputnik генеральний директор Інституту регіональних проблем, кандидат політичних наук Д. Журавльов поділився думкою про те, чому ці регіони прагнуть до незалежності. «Те, що такий великий відсоток проголосував за автономію, це, з одного боку, очікувано, але, з іншого боку, несподівано. Тільки що відбувся референдум у Каталонії, зрозуміло, що результати не будуть реалізовані. Тому були певні сумніви, чи захочуть люди голосувати за те, що може виявитися дуже небезпечним. Але саме прагнення цієї області до відділення проявилось вже давно. У рамках єдиного ЄС регіони вже не потребують держав. ЄС і так дає всі плюси, що дає єдина держава: відсутність кордонів, митниць, вільне пересування, єдина економіка. Тому найбільш розвинуті та багаті регіони вважають, що без участі в цих державах їм буде краще», – сказав Д. Журавльов, при цьому він мабуть «забув», що ці плюси регіон автоматично втрачає з набуттям незалежності.

Разом з тим хотілося б нагадати, що в травні 2016 р. регіональна рада Венето підтримала резолюцію щодо визнання Криму частиною РФ та із закликом до італійського уряду скасувати санкції проти Росії. Аналогічну резолюцію в червні прийняла рада Лігурії, а в липні 2016 р. її підтримала регіональна рада Ломбардії. Тому логічно припустити, що Росію цілком влаштовує такий стан речей, і не виключено, що вона може сприяти розширенню автономії та отриманню незалежності таких регіонів – з метою більш потужного лобювання своїх інтересів, з одного боку, і розхитування стабільності ЄС, з іншого боку.

Із цієї причини окремі оглядачі рекомендують владі ЄС звертати більше уваги на сепаратистські прояви, тому що «приклад Каталонії виявився заразливим». І якщо потурання з боку Брюсселя продовжаться й надалі, то занепокоєння і стурбованість європейські лідери вже висловлюватимуть самі собі. Проблема сепаратизму в країнах ЄС присутня й насправді досить масштабна. На думку деяких експертів, активізація сепаратистських настроїв у ЄС, можливо, стимулюється саме з Москви. І ставка саме на цей напрям підривної діяльності, як показує практика, виправдовує свої кошти (<https://www.facenews.ua/columns/2017/317168>).

Треба також зауважити, що на фоні сепаратистської активності у ЄС, окремі скептики ставлять під сумнів правильність євроінтеграційного курсу України. Проте в цій ситуації зовнішній курс України залишається правильним і безальтернативним, а ті сепаратистські настрої, які на сьогодні мають місце у Європі, навряд чи можуть мати визначальний вплив на її майбутнє. Тим більше що спостерігаються й інші тенденції. Так, наприклад Brexit, на якому Велика Британія проголосувала (51,9 %) за вихід з Євросоюзу, тоді як у Шотландії 62 % тих, хто проголосував були за те, щоб залишитися у ЄС. У зв'язку із цим у Шотландії анонсували новий референдум про незалежність, заявила голова Шотландської національної партії Н. Стерджен. «Я переконана, що Шотландія матиме можливість переглянути питання про незалежність і має намір зробити це до того, як Велика Британія вийде з ЄС», – сказала вона (<https://www.obozrevatel.com/ukr/abroad/49086-pereglyanuti-pitannya-v-shotlandii-anonsovaniy-novij-referendum-pro-nezalezhnist.htm>).

Екс-прем'єр Великої Британії Т. Блер також вимагає від уряду провести другий референдум щодо Brexit після узгодження з Європейським Союзом умов виходу Британії з ЄС. Він вважає, що країна повинна мати можливість провести голосування із цього питання до того, як парламент прийме будь-які зобов'язання Великої Британії. Т. Блер зазначив, що таке голосування може відбутися як у вигляді звичайного референдуму, подібного до попереднього, так і у вигляді загальних виборів (<https://theuk.one/2017/10/24/toni-bler-zayavlyayet-o-neobxodimosti-vtorogo-referenduma-po-breksit>).

До речі, щодо Brexit, то зовсім нещодавно в ЗМІ з'явилася інформація, що Лондон не виключає втручання РФ у референдум. Парламентський комітет Великої Британії звернувся з письмовим запитом до засновника й керівника соціальної мережі Facebook про можливе втручання Росії в референдум і вибори 2017 р. Запит зробив голова Комітету з питань цифрової інформації, медіа та спорту з метою збору доказів для розслідування щодо неправдивих новин. Facebook повідомив, що за останні два роки були виявлені на своїй платформі тисячі платних оголошень політичного змісту, пов'язані з підставними обліковими записами з Росії (<https://www.ukrinform.ru/rubric-world/2330462-brexite-london-ne-isklucaet-vmesatelstvo-rf-v-referendum-i-prosit-dannye-facebook.html>).

Отже, можемо констатувати, що Brexit, референдум у Каталонії, а також певною мірою підтримані ним сепаратистські тенденції в Італії та інших країнах Європи хоча й мають деструктивний характер, вирішального впливу для об'єднаної Європи не мають. Маючи історичні прагнення до незалежності чи автономії, у кожному конкретному випадку спостерігаються свої особливості. Ототожнювати ці події не варто. Проте владі як окремих країн-членів, так і в цілому ЄС усе ж треба звернути увагу на причини, що спровокували загострення, та спробувати мінімізувати ризики, особливо враховуючи вплив на ситуацію ззовні та спроби дестабілізувати ЄС. У контексті українського питання сепаратистські настрої у Європі не можуть влаштувати Україну, оскільки це змушує нашого ключового партнера ЄС більшою мірою сконцентруватися на розв'язанні внутрішніх проблем.

Ю. Якименко, мл. науч. сотр. ФПУ НБУВ

Переговоры специального представителя Государственного департамента США по Украине К. Волкера с представителями России и Украины в оценках политиков и экспертов

7 октября в Белграде состоялись переговоры специального представителя Государственного департамента США по Украине К. Волкера и помощника российского президента В. Суркова о перемирии на Донбассе.

Накануне К. Волкер сообщил, что на этой встрече стороны обсудят, «как стимулировать выполнение Минских договоренностей и восстановить территориальную целостность Украины», а бывший посол США в России Д. Теффт предположил, что одной из тем переговоров станет миротворческая миссия ООН на Донбассе.

Директор политического департамента Министерства иностранных дел Украины А. Макеев назвал мероприятие площадкой для переговоров, которая дополнит минский и нормандский переговорные форматы по урегулированию ситуации на Донбассе.

По словам пресс-секретаря Кремля Д. Пескова, цель переговоров – «сверить часы» между двумя странами. «В данном случае переговоры не нацелены на какой-то конкретный результат. Это процесс синхронизации позиций и сверки часов, обмена информацией, ... что называется, из первых рук», – сообщил он (<https://eodaily.com/ru/news/2017/10/07/v-belgrade-surkov-i-volker-sveryat-chasy-po-situacii-na-ukraine>).

Говоря об итогах встречи, В. Сурков отметил, что они с К. Волкером сошлись на необходимости следования Минским договоренностям при решающей роли нормандского формата и Минской контактной группы. «Обсуждался предложенный Россией проект резолюции ООН по Донбассу. Найдено взаимопонимание по ряду позиций. Большинство выявленных разногласий признаны преодолимыми», – отметил он

(<http://ren.tv/novosti/2017-10-08/surkov-i-volker-obsudili-v-belgrade-puti-realizacii-minskih-soglasheniy-po>). «Договорились с Куртом, что наши консультации по украинскому урегулированию будут продолжены в необходимом для достижения результата объеме. В том, что в конечном итоге результат будет, не сомневаемся», – резюмировал В. Сурков (<http://hvylya.net/news/digest/vladislav-surkov-prokomentiroval-peregovoryi-s-kurtom-volkerom-po-ukraine.html>).

СМИ пишут, что встреча в Белграде также стала знаковым событием для Сербии. Представители власти страны, в частности глава сербского внешнеполитического ведомства И. Дачич, заявляли, что состоявшиеся переговоры – показатель улучшения внешнеполитической позиции Сербии. При этом некоторые обозреватели отмечали, что проведение таких переговоров может свидетельствовать о поиске сторонами путей разрешения конфликта на Востоке Украины без участия Евросоюза.

Наблюдатели подчеркивают, что встреча К. Волкера и В. Суркова в Белграде стала одним из самых «закрытых» мероприятий в рамках переговоров по проблеме Донбасса. При этом изначально ни представители России, ни представители США о нем не сообщали, а о дате встречи впервые стало известно от российских пранкеров, которые поговорили с К. Волкером от имени секретаря украинского СНБО А. Турчинова. Этот факт внес дополнительную интригу и подогрел интерес наблюдателей к готовящейся встрече.

Кроме того, накануне встречи через украинский парламент был проведен закон о продлении особого статуса Донбасса, а уже после начала переговоров документ был подписан Президентом П. Порошенко. По мнению некоторых экспертов, продление такого статуса могло быть частью «дорожной карты», которой негласно следовали представители РФ и США в переговорах по Донбассу, и без принятия этого закона встреча в Белграде не имела бы смысла.

Переговоры В. Суркова и К. Волкера (также последующая встреча К. Волкера с украинским Президентом) стали очередным фактором активизации в экспертном сообществе и политикуме дискуссий об эффективности Минских договоренностей и их дальнейшей судьбе – как инструмента преодоления конфликта на Донбассе.

Наблюдатели напоминают, что в конце сентября К. Волкер заявил, что так называемый минский процесс – это инструмент, цель которого вовсе не в прекращении огня и завершении боевых действий. «С Минскими договоренностями, если внимательно прочитать их до самого конца, в сущности говоря, все хорошо. Проблема в том, что на практике добраться до конца очень сложно. Длительное время все ходили по порочному кругу... В итоге, почти три года ничего не происходило», – говорил К. Волкер в одном из интервью.

Он отмечал, что если Украина сможет предложить другой способ гарантирования безопасности, в частности с помощью введения

миротворческой миссии, то тогда «можно рассчитывать, что российские войска уйдут». В таком случае, по его мнению, для осуществления необходимых политических шагов, появятся пространство и время, что позволит в полной мере выполнить Минские договоренности. «Если бы еще в феврале – марте вы спросили кого-нибудь, в чем заключаются цели переговорного процесса, то вы бы получили ответ: прекращение огня, завершение боевых действий. Для меня такие цели не кажутся адекватными, потому что это не цели – это шаги в направлении достижения цели. А конечная цель – это восстановление территориальной целостности и государственного суверенитета Украины, гарантирование безопасности для всех украинских граждан. Если сфокусироваться именно на этом как цели, то открывается намного более широкое поле для поиска возможностей. В таком контексте Минские договоренности – инструмент (пусть и очень несовершенный) для достижения цели», – заявлял К. Волкер. При этом он подчеркивал, что Минские договоренности «сохраняют действие санкций до тех пор, пока соглашения не будут выполнены», а также «помогают европейцам играть важную роль в процессе урегулирования» (<http://vesti-ukr.com/politika/257799-minsk-nuzhen-ne-dlja-prekrashchenija-ohnja-volker-objasnil-v-chem-smysl-minskikh-perehovorov>).

Сегодня многие эксперты прогнозируют, что Минские договоренности вскоре могут быть существенно дополнены. Как отмечает директор аналитического центра «Политика» Н. Давидюк, дискуссии о введении миротворческой миссии на Донбасс свидетельствуют, что проблема Донбасса уже решается не на уровне «Минска-2», а во многом на площадке ООН. Главным фактором, который повлияет на «архитектуру» Минских договоренностей, должно стать решения о введении на Донбасс миротворцев ООН, считает эксперт. Этот формат урегулирования ситуации, по его мнению, должен стать более действенным и приемлемым для выполнения (http://24tv.ua/ru/realno_li_izmenit_format_minskih_dogovorennostej_mnenie_jeksperta_n865875).

Реализация Минских договоренностей в их сегодняшнем виде, как отмечают некоторые наблюдатели, грозит Украине «подрывом государственности». Это один из основных аргументов критиков этих соглашений, широко распространенный в украинском медиа-пространстве. «В свое время Минские договоренности были приняты в очень сложной ситуации. Они сыграли свою положительную роль, хотя, с другой стороны, в них России удалось заложить определенные положения, реализация которых в целом будет подрывать государственность Украины, ее деятельность в качестве самостоятельного субъекта международного права в том числе, – считает эксперт по международному праву В. Василенко. – Сегодня удалось достичь с нашими западными союзниками понимания и договоренности о том, что Минские договоренности не могут выполняться механически, так как вздумается Путину или российской стороне»

(http://24tv.ua/ru/evropa_dala_zelenyj_svet_minskie_soglashenie_ne_budut_vypolnjat_v_interpretacii_putina_n874422).

Сегодня, подчеркивают наблюдатели, главным камнем преткновения между сторонами переговоров является различное представление о формате введения миротворческой миссии на Донбасс. Формально представители Украины и США на различных дипломатических площадках заявляют о неприемлемости российского варианта миротворческой миссии, но, как заявлял В. Сурков, такой вариант обсуждается в закрытом формате и по некоторым позициям найдено взаимопонимание, а большинство разногласий признаются преодолимыми.

Напомним, представители России заявляют, что функцией миссии должно стать обеспечение безопасности сотрудников ОБСЕ, а миротворцы должны находиться на линии разграничения и ни на каких других территориях. По мнению же украинской стороны, миссия ООН должна иметь более широкий мандат и находиться на всей территории Донбасса – вплоть до границы с РФ.

К. Волкер не поддерживает идею о размещении миротворцев ООН на линии разграничения на Донбассе, это, по его мнению «еще больше разделит Украину». «Когда мы говорим собственно о присутствии миротворцев, то, что предложила Россия, является очень узкой концепцией и касается только присутствия на линии прекращения огня. Это, на самом деле, еще больше разделит страну. Это неприемлемо для кого-либо. Так территорию не восстановить», – заявил К. Волкер, подчеркивая, что миротворцы должны размещаться по всему Донбассу, на чем настаивает украинская сторона (<https://eadaaily.com/ru/news/2017/10/07/v-belgrade-surkov-i-volker-sveryat-chasy-po-situacii-na-ukraine>).

Ранее К. Волкер заявлял, что после ввода миротворческой миссии на Донбассе могут пройти выборы, после чего должен вступить в силу закон об особом статусе, дающий неподконтрольным Украине территориям право самим формировать суды, органы прокуратуры и «народную милицию». Таким образом, выполнение политической части Минских договоренностей требует достижения компромиссной позиции относительно формата миротворческой миссии и принятия украинским парламентом закона о местных выборах на Донбассе, который бы устроил все стороны. На этой основе путем правительственных решений возможно возобновление полноценных торгово-экономических отношений с неподконтрольными территориями, реинтеграция которых требует особого статуса, включая неподконтрольные центральной украинской власти силовые структуры. Такой вариант решения проблемы Донбасса наблюдатели сегодня называют фантастическим, но именно эти проблемы сегодня и обсуждаются К. Волкером с представителями РФ и украинской стороной. Возможно, более реальный сценарий вскоре будет найден.

Украинские СМИ пишут, что такая схема урегулирования конфликта (решение по миротворцам – принятие Украиной закона о местных выборах

на Донбассе – введение миротворцев – выборы – легитимация местных структур власти – допуск украинских сил к границе) может привести к образованию автономного Донбасса, неподконтрольного Киеву.

Большинство представителей украинского политикума исключают развития событий по такой схеме, отмечая, что необходимые решения не будут поддержаны парламентом. «Образование автономного Донбасса даже не рассматривается в теории. Украина никогда не отказывалась от этой территории и никогда не откажется. И я не думаю, что наши союзники за нашей спиной будут договариваться о том, что мы не в состоянии осуществить», – говорит депутат ВР, член фракции «Народный фронт» Д. Тымчук.

С ним согласен и военный эксперт О. Жданов. «США и Россия не смогут договориться об автономном Донбассе. Потому что это не устраивает американцев», – считает он (<https://apostrophe.ua/article/politics/2017-10-10/dva-varianta-dlya-donbassa-chto-volker-i-surkov-obsujdali-na-sekretnyih-peregovorah/14886>).

Более приемлемым вариантом может стать сценарий, по которому сначала миротворцы поспособствуют разграничению сил, прекращению огня и отводу техники, после чего украинский парламент примет законы, предусмотренные Минскими договоренностями. После этого мандат миротворцев может быть расширен на всю неподконтрольную Киеву территорию и начнется подготовка к местным выборам. Уже после этого граница будет передана под украинский контроль.

Некоторые обозреватели пишут, что такой вариант развития событий сегодня представляется более реалистичным и именно он взят за основу дальнейших переговоров. Но такое утверждение многим представляется очень спорным. Так, О. Жданов в принципе исключает введение на Донбасс миротворческой миссии и проведение там выборов. Он считает, что в соответствии с международными правовыми нормами миротворцы могут быть допущены на эту территорию в случае признания войны на Донбассе, однако и это не даст возможности сразу же организовать там выборы. «После введения миротворцев рекомендуется провести реабилитационный период на этих территориях. То есть заходят миротворцы, разрушают все незаконные формирования, изымают оружие, устанавливают режим правового статуса. Потом вводятся временные международные администрации, которые выполняют роль местных советов. В этот период также восстанавливается конституционный порядок, который дает возможность работать всем институтам нашего государства. Такой реабилитационный период длится три-пять лет. И за это время население восстанавливается в своих идейных убеждениях. И уже после этого оно готово к участию в местных выборах. Или же Украина может провести выборы без миротворцев, но для начала ей нужно признать “ЛНР/ДНР”», – говорит эксперт (<https://apostrophe.ua/article/politics/2017-10-10/dva-varianta-dlya-donbassa-chto-volker-i-surkov-obsujdali-na-sekretnyih-peregovorah/14886>).

Все эти проблемы дают основание наблюдателям как с украинской, так и с российской стороны сомневаться в эффективности ведущихся переговоров. «Боюсь, что эта встреча не приведет к каким-то конкретным результатам. Скорей всего, она будет просто одной из еще многих встреч, которые последуют за ней и которые продлятся еще, возможно, несколько лет», – комментирует встречу К. Волкера и В. Суркова заместитель директора Центра украинистики и белорусистики МГУ Б. Безпалько (<https://eadaaily.com/ru/news/2017/10/07/v-belgrade-surkov-i-volker-sveryat-chasy-po-situacii-na-ukraine>).

«Позиция Российской Федерации не сформирована по вопросу Донбасса. Они, скорее всего, остаются на прежней позиции, что Украина должна первой выполнить Минские договоренности. Поэтому я не верю в эффективность нового формата Сурков – Волкер», – заявляет политический аналитик А. Бузаров (<https://apostrophe.ua/article/politics/2017-10-10/dva-varianta-dlya-donbassa-chto-volker-i-surkov-obsujдали-na-sekretnyih-peregovorah/14886>).

Проблема путей урегулирования ситуации на Донбассе стала главной темой обсуждения и в ходе визита К. Волкера в Украину, который состоялся 27 октября. В рамках этого визита в Украину специальный представитель Госдепа США по Украине провел встречи с Президентом П. Порошенко, спикером Верховной Рады А. Парубием и народными депутатами.

Как пишут СМИ, стороны скоординировали дальнейшие шаги по укреплению международного присутствия на Донбассе, как в рамках нормандского формата, так и на международных площадках, прежде всего в Совбезе ООН.

Также П. Порошенко и К. Волкер обсудили ситуацию безопасности в регионе и отметили важность выполнения Минских договоренностей. Отмечается, что К. Волкер высоко оценил утверждение Закона Украины «О создании необходимых условий для мирного урегулирования ситуации в отдельных районах Донецкой и Луганской областей Украины», подчеркнув, что это решение подтверждает приверженность украинской стороны мирному урегулированию.

По итогам переговоров стало известно, что К. Волкер готовит тезисы к резолюции по введению миротворческого контингента на неподконтрольную Киеву территорию Донбасса. «Самое главное сегодня от К. Волкера: возможно, что до конца года будет резолюция СБ ООН по миротворческой миссии на Донбассе. Тезисы он готовит», – сообщил депутат парламента В. Арьев (<http://korrespondent.net/ukraine/politics/3900975-arev-volker-hotovyt-rezoluitsyui-po-myrotvortsam>).

По его словам, среди основных тезисов, которые предварительно огласил К. Волкер, – контроль миротворческой миссией украинско-российской границы на Донбассе и доступ миротворцев к местам дислокации тяжелой техники. «Суть визита К. Волкера – ознакомить П. Порошенко с дальнейшими шагами по выполнению Минских договоренностей, которые

были согласованы на встрече Волкера – Суркова», – комментирует встречу политический аналитик Д. Корнейчук.

По его словам, К. Волкер посетил Украину, чтобы передать П. Порошенко новые «вводные». Эксперт заявляет, что речь шла о том, что Украина должна согласиться выполнить требования российской стороны об охранной функции миротворческого контингента и отводе Украиной войск от линии разграничения. «П. Порошенко недавно был в Авдеевке и говорил, что предстоит ротация военных частей. Вот под видом этой ротации и произойдет отвод войск от линии разграничения», – считает Д. Корнейчук.

Наблюдатели также обращают внимание на появившуюся информацию, что К. Волкер после визита в Украину будет снова встречаться с В. Сурковым.

«Я думаю, учитывая такую информацию, основное внимание этих переговоров будет сосредоточено вокруг вопроса по вводу миротворцев. Американская сторона считает, что именно введение миротворцев может стать основой для мира на Донбассе, а за ними последуют политические решения в рамках выполнения Минских договоренностей. Сейчас идет поиск консенсуса между США и Россией. Решение по миротворцам будет принимать Совбез ООН. Соответственно без согласия России, у которой есть право вето, приниматься ничего не будет. Сам К. Волкер не раз говорил, что нынешнее положение дел не устраивает ни Украину, ни Россию, ни людей с Донбасса. И я не сомневаюсь, что на негласных встречах Соединенные Штаты Америки требуют от Киева двигаться параллельно, в том числе по политической части Минских договоренностей. Тут можно вспомнить, как в преддверии предыдущего визита К. Волкера в Киев Верховная Рада торопилась продлить еще на год закон об особом положении Донбасса», – рассуждает политолог А. Кучухидзе (<https://strana.ua/articles/analysis/101425-volker-i-poroshenko-vstrechalis-dva-chasa-zachem-spetspredstavitel-ssha-priezzhal-v-kiev.html>).

Таким образом, отмечают наблюдатели, сегодня главные ожидания сторон по урегулированию ситуации на Донбассе сосредоточены вокруг проблемы выработки устраивающего все стороны формата миротворческой миссии ООН и достижения согласия о действиях по воплощению в жизнь шагов, предусмотренных Минскими договоренностями, которые, несмотря на критику и неоднозначное восприятие сторонами, декларируются как единственный путь деэскалации конфликта.

Н. Тарасенко, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Акція «Велика політична реформа»: вимоги, результати, оцінки

17 жовтня під стінами Верховної Ради в Києві розпочалася акція «Велика політична реформа», організована рядом політичних сил і

громадських організацій. Учасники протесту: Рух нових сил, «Батьківщина», «Самопоміч», «Свобода», «Громадянська позиція» А. Гриценка, партія «ДемАльянс», рух «Чесно», «Автомайдан», Центр протидії корупції, Національний корпус та ін. Від самого початку організатори акції висунули владі три вимоги: створення антикорупційного суду; прийняття нового виборчого законодавства, заснованого на пропорційній виборчій системі з відкритими списками; скасування депутатської недоторканності. Ці вимоги були узгоджені учасниками акції в підписаному ще на початку жовтня меморандумі про спільні дії, публічним оголошенням якого була анонсована протестна акція.

Організатори акції повідомили, що меморандум відкритий для підписання будь-якими громадськими й політичними організаціями, а також діячами, що підтримують три наведені вимоги до української влади. Зазначалося, що до меморандуму приєдналися окремі народні депутати: Ю. Дерев'янка, С. Заліщук, П. Костенко, Ю. Левченко, М. Найєм, В. Парасюк, О. Петренко, Є. Соболєв, С. Семенченко, В. Чумак. Крім того, наголошувалося, що будь-які додаткові політичні вимоги є власною позицією тих, хто їх висловлює, і не мають трактуватися як спільна позиція підписантів.

Проте, незважаючи на укладення меморандуму, деякі учасники акції одразу після його підписання почали висувати додаткові, свої власні, вимоги. Так, на шпальтах видання «Українська правда» екс-президент Грузії та колишній очільник Одеської облдержадміністрації М. Саакашвілі закликав українського Президента П. Порошенка боротися проти корупції в його оточенні, продати свій бізнес, оновити склад Центральної виборчої комісії та накласти мораторій на підвищення енерготарифів, ліквідувавши формулу «Роттердам плюс» та «газову мафію».

В інтерв'ю DW М. Саакашвілі підтвердив висунуті ним вимоги, крім головних вимог акції. Це рішення, за його словами, стало результатом спілкування з українцями багатьох регіонів, які він відвідав останнім часом. «Настрій у країні один: Президент повинен виконати, що обіцяв», – пояснив М. Саакашвілі (<http://www.dw.com/uk/саакашвілі-та-всі-всі-всі-хто-і-чому-мітингуватиме-у-києві/a-40968373>).

Висунення М. Саакашвілі власних вимог викликало стримане роздратування в співорганізаторів мітингу. Народний депутат М. Найєм заявив, що акція планувалася ще задовго до повернення екс-президента Грузії до України й саме обмеження вимогою політичної реформи та створення антикорупційного суду дало б змогу об'єднати велику кількість політичних сил. «Усе це обіцяли парламентські партії, тому громадськість охоче приєдналася. Можна, звісно, висувати й інші вимоги, але не факт, що їх підтримають усі учасники акції», – зауважив М. Найєм.

Утім, підвищена увага медіа до екс-президента Грузії спонукала організаторів, попри певні суперечності, залучити його до акції. Представник «Самопоміч» Є. Соболєв пояснював появу М. Саакашвілі здатністю

останнього своєю енергією та ораторським талантом зібрати під Верховною Радою людей. «Це добре, що ми домовилися, це добре для справи, тому що Міхеїл може багатьох людей надихнути, і це добре для нього самого», – заявив Є. Соболев, спілкуючись з журналістами. Тим більше що не тільки М. Саакашвілі «розширив» список вимог до влади. Лідер «Громадянської позиції» А. Гриценко наголосив на необхідності ухвалення закону про імпічмент, обмеження недоторканності також і Президента, заборону політичної реклами на телебаченні.

17 жовтня на площі Конституції перед Верховною Радою зібралося, за різними оцінками, від двох до п'яти тисяч протестувальників, хоча організатори акції заявляли участь 50 тис. Та попри не надто масову акцію влада зробила кілька кроків наперед. Перед початком мітингів будівлю Верховної Ради та урядовий квартал охороняло близько 3,5 тис. поліцейських, Верховну Раду обгородили парканом, усюди був суворий контроль документів і особистих речей.

Один з організаторів акції протесту, народний депутат М. Найєм, заявив зі сцени мітингу біля Верховної Ради, що він і його товариші блокуватимуть трибуну парламенту, щоб примусити парламентську більшість задовольнити вимоги учасників протесту. Натомість серед натовпу протестувальників виникали внутрішні локальні сутички, які оперативно блокувалися самими людьми. Уже пообіді, коли під парламентом залишалося менше тисячі мітингарів, детонатором певного збурення стало небажання парламентарів після повернення з перерви розглядати вимоги протестувальників. Частина учасників акції намагалася пройти під споруду президентської адміністрації, але була зупинена правоохоронцями, що спровокувало штовханину й бійку.

Одночасно інший гурт протестувальників зламав металевий паркан в урядовому кварталі, що також спричинило локальні сутички. Коли кількох поранених і отруєних сльозогінним газом забрали медики, на вул. Грушевського почалося встановлення великих армійських наметів. Учасники протестів заявили, що не мають намірів розходитися до виконання їхніх вимог і чекають на підтримку киян. Їх надихнув денний виступ на мітингу лідера «Руху нових сил» М. Саакашвілі, який закликав у разі невиконання вимог протестувальників домагатися відставки Президента П. Порошенка.

Утім, організатори акції по-різному бачили перебіг розвитку мітингу. Наприклад, представники «Руху нових сил» М. Саакашвілі і Ю. Дерев'янка, а також представник «Визволення» С. Семенченко виступили за те, щоб розбити біля Верховної Ради наметове містечко. Але така ідея сподобалася не всім. Не в захопленні були лідери громадських організацій і навіть керівництво «Самопоміч», членами якої є і С. Семенченко, і Є. Соболев. Мовляв, на мітинги прийшло значно менше людей, ніж вони сподівалися. До того ж наступні два тижні не пленарні, а стояти під порожньою Верховною Радою не надто результативно.

Через розходження в подальших планах у перший же день припинили участь в акції Центр протидії корупції та партія «Самопоміч». «Ми вважаємо, що ця акція – не політична подія. Там є люди, які не належать до будь-яких партій. Ми брали участь у політичному мітингу, а коли політичний мітинг перетворився на протест людей, ми стали поруч з ними, але вважаємо, що цей протест не має бути знецінений політичними прапорами», – пояснив позицію партії голова фракції «Самопоміч» у ВР О. Березюк.

У підсумку «Рух нових сил», а також депутати від «Самопоміч» Є. Соколов, С. Семенченко й П. Костенко вирішили залишитися в наметовому містечку «до останнього». 22 жовтня М. Саакашвілі оголосив, що протест триватиме щонайменше до 7 листопада, коли відновиться пленарна робота парламенту.

Президент і парламент не стали зволікати з реакцією на вимоги протестувальників. «Це є надзвичайно важливим методом демократії, я з розумінням ставлюся до акцій і з повагою до їхніх учасників. Я сподіваюся сьогоднішні акції відбудуться мирно і сприятимуть прийняттю, зокрема, і президентських законопроектів», – заявив П. Порошенко.

Зважаючи на те що і створення антикорупційного суду, і скасування депутатської недоторканності раніше входили до обіцянок П. Порошенка, він скористався ситуацією, аби обернути її на свою користь. 17 жовтня, у день початку акції «Велика політична реформа», Президент вніс до Верховної Ради невідкладний проект закону про внесення змін до ст. 80 Конституції України, який скасовує недоторканність народних депутатів. «Я радий, що учасники мітингу підтримують вимоги Президента», – заявив тоді П. Порошенко (https://lb.ua/news/2017/10/20/379745_velika_politichna_reforma_final.html).

Експерти одностайні в оцінюванні такого кроку Президента як вдалого. За словами виконавчого директора Центру суспільних відносин Є. Магди, подальший успіх чи провал законодавчих ініціатив Президента завжди можна буде пояснити позицією парламенту. «Можливо, передбачаючи такий сценарій, від участі у протесті на сьогодні відмовилася найбільша опозиційна сила – “Батьківщина” Ю. Тимошенко», – зазначає експерт. За його словами, экс-прем’єр не може ризикувати тим, аби дозволити собі брати участь у протесті, якій у підсумку може бути обернений П. Порошенком на свою користь (<http://www.dw.com/uk/саакашвілі-та-всі-всі-всі-хто-і-чому-мітингуватиме-у-києві/a-40968373>).

Законопроект передбачає вилучення з чинної редакції Основного закону норми про те, що «народні депутати не можуть без згоди Верховної Ради України бути притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані». При цьому залишається норма про те, що нардепи не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання в парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп. Законопроектом передбачається, що цей закон набере чинності з 1 січня 2020 р.

19 жовтня Верховна Рада підтримала внесення до порядку денного сесії і направлення для висновків до Конституційного Суду президентського законопроекту № 7203 про внесення змін до ст. 80 Конституції України щодо недоторканності народних депутатів.

Крім того, народні обранці підтримали внесення до порядку денного сесії й направлення для висновків до КСУ депутатського законопроекту № 6773 про внесення змін до Конституції України в частині скасування недоторканності народних депутатів. Цим законопроектом пропонується виключити з чинної редакції Конституції норму про те, що «народні депутати України не можуть без згоди Верховної Ради України бути притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані». Також вносяться зміни до Прикінцевих положень Основного закону, якими передбачено, що закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування (<https://www.5.ua/polityka/rada-vkliuchyla-do-poriadku-dennoho-i-napravyla-do-ksu-prezydentskyi-ta-parlamentskyi-zakonoproekt-pro-skasuvannia-deputatskoi-nedotorkannosti-157486.html>).

Не оминули увагою депутати і вимогу страйкарів змінити виборче законодавство. Парламентарі розглянули три законопроекти щодо нової виборчої системи, які пропонують скасувати мажоритарну систему й закриті партійні списки і впровадити списки відкриті. В одному із законопроектів – авторства позафракційного В. Чумака – міститься норма, яка знижує прохідний бар'єр на виборах у парламент до 3 %. Це може дати змогу «зайти» у Верховну Раду новоствореним партіям, таким як «Рух нових сил» М. Саакашвілі чи «Хвилі» безпосередньо В. Чумака, адже подолати бар'єр у 5 % вони, радше за все, не зможуть. Але ці документи так і не були проголосовані.

Стосовно вимоги створення Антикорупційного суду особливих просувань також не сталося. Як відомо, у 2016 р. парламент прийняв закон, який передбачає створення суду, але тільки з ініціативи Президента. 20 жовтня П. Порошенко заявив, що готовий подати законопроект щодо цього, якщо його розроблять у Верховній Раді, і вважає, що він може бути остаточно прийнятий до кінця року (<http://www.umoloda.kiev.ua/number/3228/180/117004>).

Протестна акція під стінами Верховної Ради, яка гучно стартувала 17 жовтня, була частково згорнута вже кілька днів по тому. Таке рішення ухвалили її ж організатори. Громадський рух «Чесно», коаліція громадських організацій «Реанімаційний пакет реформ», Автомайдан, Антикорупційний штаб і Центр протидії корупції оголосили про припинення вуличної акції «Велика політична реформа» до наступної парламентської сесії. «Із трьох наших вимог конкретні кроки зроблені тільки по одній – недоторканності... Що стосується нових законів про вибори, нам удалося змусити парламент вперше за три роки взятися за їх розгляд. Маємо домагатися результатів через два тижні.

Повний провал по третьому пункту – Президент відмовився вносити в парламент законопроект про Антикорупційний суд. Глава держави виявився єдиним політиком, який не тільки проігнорував нашу акцію, а й знехтував її вимогами. ...Ми будемо продовжувати боротися за наші вимоги власними методами», – ідеться у спільній відозві організаторів.

19 жовтня «Батьківщина» й більшість інших учасників заявили, що від підтримки акції не відмовляються, але відкликають активістів з вулиці.

Утім, публічно організатори акції «Велика політична реформа» заявляють, що змогли добитися свого, і переконують, що саме завдяки їхнім зусиллям влада пішла на зрушення щодо всіх трьох вимог. Закони про імунітет пішли до Конституційного Суду, закони про вибори, які лежали в парламенті ще з 2014 р., розглянули, але не проголосували, бо в залі не було народних депутатів, зазначив один з організаторів протестів В. Чумак.

«Та ж картинка і з Антикорупційним судом. Вони хотіли запудрити мізки робочими групами, ми взяли і відкликали проект закону № 6011, тому в Президента є вільне поле, хоч завтра нехай вносить законопроект. Так у чому неуспіх акції? У тому, що необхідні закони не ухвалили в один день? Але це було неможливо. А люди зрозуміли, що, виходячи на акції протесту, можна давати владі пендель і вона починає про щось згадувати, про свої зобов'язання», – також упевнений політик (<https://apostrophe.ua/ua/article/politics/government/2017-10-21/maydana-ne-vyishlo-no-u-vlasti-est-sereznyiy-strah-pervyie-itogi-protestov-v-kieve/15091>).

Разом з тим В. Чумак визнає, що підняти на протест велику кількість людей не вдалося. «Сказати, що протест був успішним, означає збрехати, але сказати, що зовсім неуспішним – теж. Це була найбільша політична акція з політичними вимогами після Революції гідності, до цього ніхто не міг зібрати щось подібне. Це перша акція, яку зібрали і політичні партії, і політики, і громадські активісти. Вони між собою не посварилися, вони не розбіглися – і це теж плюс. Інша справа, що виходи на акцію з політичними вимогами для нашої країни не дуже популярні. Вимагати міняти політичну систему – це не в наших традиціях поки ще, тому підняти велику кількість не вдалося, це треба визнати. Але навіть та невелика купка в п'ять тисяч, які прийшли 17 жовтня, запустили процес», – додав В. Чумак.

На думку народного депутата М. Найєма, успіхом є те, що вперше за три роки парламент і Президент призначили конкретну дату розгляду законів про вибори – профільний комітет мав надати свої висновки до 19 жовтня. Також, за його словами, учасники акцій протесту змусили парламент повернутися до обговорення питання про скасування депутатської недоторканності. М. Найєм вважає, що П. Порошенко вніс законопроект про скасування недоторканності під тиском громадськості, хоча неприпустимою, на його погляд, є відстрочка до 2020 р. Тому депутат заявив, що вимагатиме змін уже в цьому скликанні. «Під тиском акції команда Президента змушена була відкликати свій законопроект про антикорупційні палати і почати формування робочої групи з підготовки нового законопроекту про

антикорупційний суд. Ми, як автори законопроекту, готові відкликати свій законопроект, щоб дати дорогу президентській ініціативі, як тільки документ буде готовий», – зазначив М. Найєм (https://24tv.ua/oksamitoviy_maydan_pro_prichini_i_naslidki_aktsiy_protestu_n878135).

Після виходу з акції більшості учасників під парламентом залишився тільки М. Саакашвілі та очолюваний ним «Рух нових сил». 22 жовтня вони скликали під Верховною Радою мітинг під доволі амбіційним гаслом «Україна після Порошенка». «Крім трьох важливих питань, на мітингу ми відстоюємо право України існувати після Порошенка. З таким лозунгом ми стартуємо відзавтра, – заявив він напередодні. – Я особисто розказуватиму, як за 70 днів змінити закони на краще. У будь-якому разі ми багато говоритимемо про те, як побудувати систему без олігархів, з нормальною інфраструктурою, виховуючи інтелігенцією», – розповів політик. І додав, що лекції читатимуть М. Найєм, С. Лещенко, С. Заліщук і гості із США.

На думку М. Саакашвілі, діючий Президент незабаром покине президентське крісло, причому без ексцесів і кровопролиття. «П. Порошенко має покинути посаду настільки швидко, наскільки це буде комфортно для суспільства. Він має піти спокійно. Тому ми вже готуємося до того, щоб не поміняти шило на мило. Треба, щоб нове покоління українців прийшло до влади», – зауважив М. Саакашвілі.

Тож схоже, що акція під Верховною Радою перетворилася на протест М. Саакашвілі та його політичної сили. Подальший його розвиток нині спрогнозувати важко, але, враховуючи не надто активну підтримку акції з перших днів, зрозуміло, що люди не готові масово виходити на підтримку проголошених вимог. На думку директора Фонду «Демократичні ініціативи» І. Бекешкіної, незначна підтримка акції «Велика політична реформа» зумовлена, «по-перше, тим, що висунуті її організаторами вимоги не є найбільш актуальними для людей. По-друге, і це головне, – у людей немає довіри до політичних партій і лідерів. Зараз немає такої політичної сили, яка б могла вивести людей на масовий протест, як і жоден політик не претендує на те, щоб називатися загальнонаціональним лідером. У 2013–2014 рр. була альтернатива, мала місце сильна опозиція, якій люди істотно довіряли. Хоча не вони організували Майдан, але в грудні 2013 р. В. Кличку довіряла майже половина населення, А. Яценюку – 45 %, П. Порошенку – 43 %. Зараз про такі відсотки політики можуть тільки мріяти. Найбільша популярність у “Батьківщини” – 11–12 %, у решти по 6–7 %. По-третє, щоб акція була масовою, щось має збурити маси людей» (<http://www.dw.com/uk/далекі-від-народу-соціолог-про-політиків-та-протести-у-києві/a-41015061>).

Загалом протестні настрої в суспільстві наразі не найвищі, констатує соціолог. Улітку було зафіксовано готовність брати участь у акціях протесту майже на найнижчому рівні – 21 %. Загалом, це немало, але в Україні фіксували і вищі рівні протестних настроїв, коли, наприклад, «провал гривні» – 40 %. Однак на вулицю ніхто не вийшов, бо, за словами І. Бекешкіної,

одного невдоволення для цього мало. «Дуже важливе значення має те, хто скликає людей. Я знаю багатьох, які не пішли на протест тільки через те, що там був М. Саакашвілі. Раціональну людину відлякують істерики, її відштовхує непрогнозованість», – зазначила експерт.

З іншого боку, І. Бекешкіна переконана, що ця акція відіграла свою роль. «Цій Верховній Раді час від часу треба давати стусана. Стусана дали. Після того раціональні люди пішли: “Реанімаційний пакет реформ”, громадські організації і навіть радикальний Шабунін. Якщо чесно, вони просто злякалися непрогнозованості М. Саакашвілі. Але стусана дали. Це було правильно», – вважає вона (<https://zbruc.eu/node/72337>).

Журналіст С. Руденко, коментуючи акцію протесту в Києві, зазначив, що вона виявилася однією з наймасштабніших за останні чотири роки, але зібрати новий Майдан, очевидно, не вдалося з однієї простої причини: українці готові до рішучих дій лише тоді, коли відчувають загрозу своїй свободі або ж незалежності держави. Депутатський імунітет, закон про вибори і створення Антикорупційного суду – усе це є важливим для країни, але не є приводом для протесту мільйонів українців (<http://www.dw.com/uk/коментар-чому-міхомайдан-не-вивів-на-вулиці-мільйони-українців/a-41048124>).

Політолог М. Басараб у своєму блозі на www://lb.ua охарактеризував протестні акції під Верховною Радою як новий фактор хаотизації політичного процесу. За його словами, організатори протесту зосередилися на другорядних, недостатньо актуальних вимогах, проігнорували насамперед проблему номер 1 для України і всього Заходу: війна з Росією. Так званий «мирний план» П. Порошенка чомусь також не значиться серед претензій до влади (усупереч результатам усіх соціологічних опитувань), зауважує політолог. Натомість організатори «викотили нашвидкуруч зверстаний безсистемний пакет вимог, названий чомусь «Великою політичною реформою». Потім, у міру згасання й маргіналізації протесту, почали вкидати нові вимоги: закон про імпічмент Президента, «закриття Нацгвардії та СБУ». Також організатори і фронтмени розходяться у заявах про тривалість акції та умови її припинення», – зазначив М. Басараб (https://lb.ua/blog/mykhailo_basarab/380097_protest_chi_noviy_instrument.html).

Експерт переконаний, що акція перед Верховною Радою за своїми динамікою та масштабом не здатна вчинити системний тиск на парламент, Президента чи уряд, але протест «створює хороше тло для підривної пропаганди про “звірства Нацгвардії”, дискредитації добровольців і маргіналізації священного для України поняття “Майдан”. Маю на увазі насамперед неадекватні заяви М. Саакашвілі та бійку Є. Соболева з кіборгом у наметовому містечку», – зауважив М. Басараб.

Експерт також підкреслює, що «драйверами» акції виявилися не ті, кого суспільство вважає лідерами опозиційного руху. «Гриценко, Тимошенко, Ляшко, Садовий, Тягнибок або не підтримали цей протест на старті, або згодом відійшли на певну дистанцію і спостерігають. Водночас

Саакашвілі, який намагається позиціонуватися лідером протесту, не має права балотуватися ні до парламенту, ні на Президента України. Та й рівень довіри й електоральної підтримки в нього геть не лідерський. Це показують результати всіх соціологічних опитувань. Лещенко, Семенченко і Соколов – фігури також далеко не з вищого політичного дивізіону. За сьогоднішніми очільниками акції не готові піти не тільки мільйони, а хоча б сотні тисяч українців», – констатує експерт.

Водночас політолог бачить і певний позитив від акції, насамперед для влади. Він полягає в демонстрації можливості масового протесту в Україні, який стає особливо небезпечним, якщо його ударною силою виступають чоловіки в камуфляжі (ким би вони не були насправді – АТОшниками чи радикалами). Усвідомлення цього факту мало б застерегти владу від рішень, які різко суперечать загальним настроям у суспільстві, бо тоді протест набере зовсім іншої динаміки та масштабів, у нього з'являться й зовсім інші лідери. Нинішня ж акція протесту, на переконання М. Басараба, уже виконала свою справжню місію: створила додатковий інструмент хаотизації. Масового протесту на цьому етапі не буде. І тепер головне завдання організаторів – продовження акції у її нинішньому стані на якнайдовший час. «Реалізація такого задуму потребує серйозних матеріальних ресурсів. Якщо такі ресурси є, то цікаво знати, від кого. Якщо нема, то “намети Саакашвілі” вже ближчим часом приречені зійти на маргінес», – прогнозує політолог.

Утім, політичне майбутнє М. Саакашвілі, навіть незалежно від того, чим закінчатися нинішні акції, експерти бачать переважно в позитивних тонах. Ще влітку 2017 р. рейтинг його партії «Рух нових сил» сягав 1,5 %, проте після позбавлення політика українського громадянства ситуація змінилася. Українці негативно відреагували на дії П. Порошенка щодо екс-губернатора Одещини. Повернення М. Саакашвілі до України та його поїздки регіонами України, як вказує соціолог І. Бекешкіна, вплинули на електоральні настрої. «Фактично влада зробила партію Саакашвілі прохідною в парламент», – говорить І. Бекешкіна.

Щоправда, Конституція України вимагає від громадянина жити в Україні п'ять років для балотування до Верховної Ради, і десять – для участі у виборах Президента. Тож навіть якщо М. Саакашвілі поверне собі громадянство, його участь у виборах сумнівна. Утім протест під Верховною Радою М. Саакашвілі може розглядати як інвестиції у своє політичне майбутнє. Адже його поява на чолі акцій протесту в Києві була сприйнята багатьма експертами як повернення у велику українську політику. Хтось навіть жартома вже назвав протести у Києві «МіхоМайданом».

Хоча схоже, що влада поки що не сприймає серйозно М. Саакашвілі та його нинішніх соратників по боротьбі. Президент П. Порошенко назвав мітинг під Верховною Радою спробою Кремля підірвати країну зсередини. «Знаходяться політики, які не просто закликають до дестабілізації і хаосу, а намагаються їх організувати, звести нанівець всі ті позитивні зміни, які народ буквально вистраждав за три з половиною роки випробувань. Але я

заявляю: нічого у них не вийде», – сказав Президент. Він підкреслив, що народ України не дозволить розхитати ситуацію (<http://fakty.ictv.ua/ua/ukraine/20171024-poroshenko-mitynguvalnykam-pid-radoyu-ne-vdastsya-rozhytaty-sytuatsiyu>).

Генеральний прокурор Ю. Луценко звинуватив М. Саакашвілі в намірі влаштувати державний переворот. Про це він заявив на засіданні Ради регіонального розвитку. «Право на мирний протест не означає підготовку до силового перевороту, яку затіяла невелика групка людей – близько 150–200 осіб, які, проголосивши себе єдиними праведниками, вимагають від держави робити тільки те, що вони хочуть. За підтримки фінансів з-за кордону – і свого часу я це доведу: вони фінансуються з-за кордону», – сказав він (https://ukr.lb.ua/news/2017/10/24/380055_lutsenko_zvinuvativ_saakashvili.html).

Глава МВС України А. Аваков на своїй сторінці у Facebook написав, що акцію протесту під Верховною Радою фінансує экс-народний депутат від фракції «Партія регіонів», співавтор «диктаторських законів» часів Євромайдану В. Олійник. Він нібито виділяє гроші на утримання наметового містечка. Міністр також опублікував відео з фрагментом ефіру на радіостанції «Говорить Москва», у якому В. Олійник, коментуючи акцію під Верховною Радою, заявив, що підтримує її, і додав, що «там стоїть мій намет» (<http://fakty.ictv.ua/ua/ukraine/20171023-avakov-mityng-pid-radoyu-finansuye-z-rosiyi-eks-nardep-olijnyk>).

На переконання старшого аналітика українського Міжнародного центру політичних досліджень А. Октисюка, ця версія вигідна владі та послаблює довіру населення до протестувальників. Експерт також запевняє, що в проведенні «Саакашвілі-Майдану» зацікавлені багато сил: самому М. Саакашвілі він потрібен для власної популяризації, опозиції – для тиску на владу, владі – для дискредитації опозиції. За інформацією ЗМІ, підтримку протесту надає олігарх І. Коломойський, який відомий тим, що підтримує «Самопоміч». Бізнесмен був зацікавлений у загостренні ситуації та демонстрації влади своїх можливостей напередодні початку розпродажу його активів ПриватБанку, який раніше належав І. Коломойському, говорить А. Октисюк (<http://www.rbc.ru/newspaper/2017/10/24/59ec650c9a7947f94436c30e>).

Водночас міністр внутрішніх справ А. Аваков не пішов на розгін акції протесту, щоб показати П. Порошенку свою силу, зазначає А. Октисюк. Якби були постраждалі при розгоні, це вивело б протест на новий рівень, говорить директор українського Центру глобальних стратегій В. Карасьов. Він також звертає увагу на те, що мітинг М. Саакашвілі вигідний владі, оскільки экс-президент Грузії відбирає популярність у Ю. Тимошенко й роз'єднує опозицію. Саме тому влада не буде висилати М. Саакашвілі, як погрожувала це зробити.

«Для Президента важливо, щоб був розбрат між Тимошенко і Саакашвілі, щоб не дати Тимошенко бути одноосібним народним лідером, у якого є електоральний рейтинг. Якщо Саакашвілі буде народним, вуличним

лідером, то він відбирає підтримку вулиці у Тимошенко. Більше того, Тимошенко не зацікавлена в тому, щоб пришвидшувати події, тому що влада й так пливе до неї в руки, її рейтинг дає шанси вийти в другий тур у 2019 р. і перемогти в президентській кампанії. А тепер цей сценарій ламається саме через Саакашвілі. І тут в мене питання: або Саакашвілі це розуміє і так працює, або він цього не розуміє. Але сьогодні однозначно для Президента не найгірший день. Тому акція – буря в стакані води або багато галасу з нічого», – вважає В. Карасьов (<http://gs.fm/experts/20171017/5798754.html>).

Отже, акція «Велика політична реформа», незважаючи на сподівання організаторів, не здобула очікуваної підтримки й не набула масовості. Вона досить швидко згорнулася, домігшись лише обмеженого успіху в законодавчих вимогах. Причиною цього, за висновками експертів, не досить актуальні для нинішнього моменту вимоги, низький рівень протестних настроїв у суспільстві, недовіра українців до політичних лідерів узагалі й організаторів акції зокрема, розрізненість учасників у баченні методів і кінцевих цілей протесту. Утім важливо зазначити, що, незважаючи на слабкість протестів, Президент і парламентська більшість змушені були заявити про готовність прискорити законодавчий процес щодо порушених протестувальниками вимог.

Водночас акція показала, що тактика протесту, яка стала результативною для мобілізації проти авторитарного уряду, що стріляє по демонстрантах, неприйнятна в нинішніх умовах для опонування хоча й дещо повільно працюючим, але переважно реформаторським парламенту й уряду, які за останні місяці провели широку освітню реформу, проголосували за реформу охорони здоров'я та привели пенсії у відповідність до рекомендацій міжнародних фінансових установ. За прогнозами експертів, акція біля стін парламенту або поступово маргіналізується та змушена буде сама згорнутися, або ж протест може набути нового імпульсу через незграбні силові дії поліції або ж через провокації третьої сили. Очевидно, що наметове містечко, розбите в центрі Києва, є слабким аргументом на користь виконання вимог протестувальників і навряд чи допоможе опонентам П. Порошенка змусити парламент ухвалити новий виборчий закон або ж створити Антикорупційний суд. Натомість, це дасть змогу організаторам акції перебувати в інформаційному полі. Але не більше того.

І. Рудь, мол. наук. співроб. ФПУ НБУВ

Основні тенденції розвитку ситуації в Криму: сучасні реалії та оцінки експертів

У результаті анексії Криму РФ у березні 2014 р. під час незаконного референдуму, результати якого не були визнані Україною і світовою спільнотою, суттєво ускладнилася ситуація з транспортним сполученням між

материковою Україною та півостровом. На сьогодні на адміністративному кордоні з півостровом діють три пункти її перетину: Чаплинка, Каланчак і Чонгар. Унаслідок зазначених подій в останні три роки поступово зменшується кількість українців, які їздять в анексований Росією Крим.

Так, з початку анексії прикордонники фіксують зменшення пасажиро-транспортного потоку через адміністративний кордон в обох напрямках. «У 2017 р. адмінкордон перетнули майже на 100 тис. транспортних засобів менше, ніж у минулому. Не став винятком також і 2017 р., за дев'ять місяців якого адмінкордон в обох напрямках перетнули 1 млн 976 тис. громадян, що на 8 % менше, ніж у минулому (2 млн 150 тис.)», – ідеться в повідомленні. Кількість транспортних засобів, які перетнули межі Криму, знизилася з 417 тис. у 2016 р. до 323 тис. у поточному.

Останні скориговані дані України дають інформацію про населення Криму та Севастополя станом на 1.01.2014 р. Російські служби провели «звіряння» в червні 2014 р. й опублікували оціночні дані, датовані 7.2014 р. У жовтні 2014 р. у Криму відбувся перепис населення, який додав базових даних. У липні 2014 р. російська влада зафіксували істотне падіння чисельності населення. Аби не пов'язувати це з міграційними процесами, Росстат офіційно заявив, що «недорахування» майже 80 тис. осіб (включаючи Севастополь) – результати звичайної корекції. Мовляв, Україна неспроможна навіть нормально збирати статистичні дані.

Разом зтим, як зауважують спостерігачі, уже з жовтня 2014 р. розпочалося зростання населення. Причому м. Севастополь наповнюється новими мешканцями «стаханівськими методами». Теоретично це можна було б списати на результат демографічного вибуху. Але статистика – уперта річ. І в Криму, і в Севастополі спостерігається природне зменшення населення, тобто вмирає більша кількість жителів, ніж з'являється на світ.

У середньому дані смертності по Криму становлять близько 28 тис. 500 осіб на рік, по Севастополю – близько 5 тис. 700 осіб. Народжуваність коливається в межах 23 тис. і 5 тис. 400 осіб відповідно. Тобто «природним шляхом» Крим і Севастополь вимирають з мінімальною швидкістю близько 5 тис. 500 осіб на рік (якщо вважати базовим 2015 р.). Прогноз Росстату щодо природного приросту населення негативний як по Севастополю, так і по Криму в цілому: швидкість вимирання лише наростатиме. Наприклад, до 2018 р. помре на 7 тис. 100 осіб більше, ніж народиться.

З іншого боку, не припиняється процес виїзду з Криму. Оцінити масштаби міграції важко – Україна за три роки так і не виробила системи моніторингу явища. З одного боку, офіційні особи, спираючись на дані міграційної служби, говорять про приблизно 35 тис. переселенців. З іншого – у загальному доступі є дані державної прикордонної служби за період з 1.01.2015 по травень 2016 р.: відповідно до них за вказаний період Крим покинуло 73 тис. 100 громадян України. Ще є оцінки кримських татар, які намагаються відстежити «своїх» переселенців. Таким чином, єдиної системи немає, адже в умовах відсутності ефективної політики допомоги

переселенцям звертатися до держави немає ніякого сенсу. Багато колишніх кримчан узагалі їдуть не на територію України: у 2014 р. тільки як біженці у Європі намагалися легалізуватися до 15 тис. українців. Багато хто вибирає шлях «карти поляка», робочої візи й т. д.

За півроку (дані про населення на 1.01.2014 р. і 1.07.2014 р.) населення півострова (тут і далі з м. Севастополь) зменшилося на 79 тис. 785 осіб. З Криму виїхало 6 тис. 010 українських військовослужбовців. Але офіцери й контрактники виїжджали із сім'ями, часто з батьками. Середній розмір домогосподарств у країні становить 2,6 особи (за даними Укрстату). З огляду на те, що в сім'ях військовослужбовців більше дітей, ніж у середньому по країні, а також на те, що їхали і діти, і батьки військовослужбовців, застосовують коефіцієнт 3. Отримуємо трохи більше 18 тис. осіб.

Перша хвиля кримських татар, які покинули півострів одразу після анексії, це близько 10 тис. осіб. Але якщо враховувати приблизні дані за три роки (з урахуванням тих, хто виїхав за межі країни), загальна кількість сягає 30 тис. осіб. Решта – громадяни України, які не захотіли ставати «росіянами». Але з огляду на специфіку ставлення Української держави до громадян і громадян до Української держави частина цих людей одразу поїхала в більш спокійні та стабільні країни.

Друга категорія, про яку є дані, – це облік державної прикордонної служби. Сімдесят три тисячі сто осіб, які залишили Крим у період з 1.01.2015 р. по 1.05.2016 р. З урахуванням смертності та міграції населення Криму, без урахування «приїхали» з Росії, не повинна була перевищувати 2 млн 134 тис. осіб станом на 1.01.2017 р. Росстат дає цифру 2 млн 340 тис. осіб. Це на 206 тис. більше. Ось мінімальний розмір того, що можна назвати політикою колонізації Криму. Двісті шість тисяч осіб – це близько 10 % населення. Група, яка лише нещодавно стала «кримчанами» та після повернення півострова Україні займе різко проросійську позицію (https://uifuture.org/uk/post/politika-rosii-v-krimu-demografia-migracia-ta-imigracia-doslidzenna-eksperta_149. 2017. 6.03).

Експертні оцінки ситуації в Криму і її подальшого розвитку є доволі складними. Однак глава наглядової ради фонду, експерт з питань Криму, головний редактор сайту BlackSeaNews (<http://www.blackseanews.net>) А. Клименко все ж висловився щодо демографічних змін у Криму. Експерт вважає, що для військової бази, у яку Росія перетворює анексований Крим, кількість населення в розмірі 2,4 млн осіб є економічно надмірною. Крім того, окупанти, безумовно, враховують, що це населення майже чверть століття перебувало в умовах української демократії і свободи слова.

На думку А. Клименка, особливо «обтяжуючою обставиною» для окупантів є наявність на півострові кримськотатарського народу в усіх багатогранних аспектах його історії, проблем і перспективних національних цілей та завдань. Тому демографічна ситуація в Криму розглядається Росією виключно в контексті формування в регіоні «військового освоєння» лояльного населення, оптимального за витратами на його утримання і

нездатного на громадянські протести та будь-які інші неконтрольовані форми політичної активності. Протягом усього періоду окупації «зайве» населення витіснялося шляхом демонстративних репресій.

На думку експерта, за три роки окупації неодноразово підтверджувалася гіпотеза про те, що РФ узяла курс на витіснення з Криму «зайвого» населення та його часткову заміну за рахунок керованої міграції з російських регіонів. І така політика розпочалася одразу, навесні 2014 р. Протягом усього періоду окупації «зайве» населення витіснялося шляхом демонстративних репресій, які у 2016 р. були поширені й на «українських терористів і диверсантів», продовжилися репресії щодо журналістів. Водночас державою-окупантом протягом 2014–2017 рр. активно стимулювалося переміщення значної кількості населення з Криму в різні регіони Російської Федерації, наприклад, за програмою «Далекосхідний гектар» – безкоштовне отримання земельної ділянки для житлового будівництва, бізнесу або фермерського господарства на територіях суб'єктів РФ, що входять до складу Далекосхідного федерального округу. Крім того, окупаційна влада стимулює молодь виїжджати з Криму, надаючи пільги на навчання в університетах регіонів РФ.

А. Клименко вважає, що паралельно підтримується заселення Криму жителями різних регіонів РФ. По-перше, у цьому процесі використовується мілітаризація Криму, тобто збільшення на території півострову не тільки кількості військових, які є переважно контрактниками, а не призовниками, а ще й членів їхніх сімей. Для цього на окупований Крим поширено програму «військової іпотеки». З перших днів і протягом усіх років окупації Росія за рахунок спрямування персоналу з Москви та інших регіонів продовжує методично формувати в Криму й Севастополі свій репресивний і управлінський апарат. По-друге, активно використовується заміна кадрів: кримські державні й муніципальні службовці, незважаючи на те, яку вони демонстрували лояльність до анексії, системно та масово замінюються чиновниками з різних областей РФ, переважно з депресивних регіонів європейської частини Росії, у тому числі північних, а також з віддалених міст Сибіру. З перших днів і протягом усіх років окупації Росія за рахунок спрямування персоналу з Москви та інших регіонів продовжує методично формувати в Криму та Севастополі свій репресивний і управлінський апарат: силові структури, контролюючі органи, «наглядачі» в органах республіканської і муніципальної влади окупованої території. За оцінками, що базуються на аналізі як публічної, так і інсайдерської інформації, частка чиновників, надісланих з Росії, у підрозділах федеральних відомств РФ у Криму, що підпорядковані безпосередньо Москві, сягає 70 %, а в місцевих відомствах, підпорядкованих Сімферополу, – 50 %.

Одна з тенденцій, що проявилася в 2016 р., на думку А. Клименка, полягає в тому, що заміщення місцевих кадрів приїжджими почало проявлятися в таких сферах, як освіта й охорона здоров'я. По-третє, протягом усіх трьох років окупації спостерігається процес переселення до Криму з

придбанням житла пенсіонерів з віддалених північних регіонів РФ, Сибіру, Далекого Сходу. І ця тенденція на сьогодні посилюється. Коли ж у цих людей запитують, чому їм не сидиться вдома, вони відповідають щось на кшталт «і там у нас погано, і в Криму погано, але тут у вас хоча б тепло». По-четверте, можна прогнозувати, що в Криму на постійне проживання може залишитися значна кількість російських робітників, що беруть участь у будівництві Керченського мосту та інших великих об'єктів інфраструктури (<https://www.unian.ua/society/1980519-navischo-rosiya-zminyue-etnichniy-sklad-krimu.html>. 2017. 16.06).

Важливим аспектом ситуації на кримському півострові стали спроби РФ переслідувати активістів (особливо кримських татарів). Символом таких переслідувань стала доля звільнених ось у жовтні 2017 р. І. Умеров та А. Чийгоза.

Треба нагадати, що до неочікуваного звільнення І. Умеров російський суд в анексованому Росією Криму засудив до двох років колонії-поселення, а також до заборони публічної діяльності й виступів у ЗМІ на два роки за звинуваченням у «прилюдних закликах до сепаратизму». А. Чийгоза два роки утримували в СІЗО, а у вересні 2017 р. засудили до восьми років позбавлення волі за звинуваченням в «організації масових заворушень» у лютому 2014 р. Одразу після звільнення лідери меджлісу заперечили, що мають якісь зобов'язання чи домовленості з російською владою, і заявили, що неодмінно повернуться до Криму, аби продовжити боротьбу за права кримських татар та звільнення півострова «від окупації». Вагому роль у звільненні лідерів меджлісу, на їхню думку, зіграв президент Туреччини Р. Ердоган.

У звільненні лідерів меджлісу відіграли свою роль і постійне порушення цієї проблеми на міжнародному рівні, і залаштункові дипломатичні зусилля, вважає голова Центру громадянських свобод О. Матвійчук. Вона нагадала, що імена обох репресованих згадувалися в останніх резолюціях Європарламенту, а в різних країнах відбувалися мітинги з вимогами їх звільнення (<http://www.dw.com/uk/умеров-і-чийгоз-продовжать-боротьбу-за-звільнення-криму/a-41146269>. 2017. 27.10).

Заступники голови меджлісу кримськотатарського народу І. Умеров і А. Чийгоз після повернення в Україну працюватимуть у Києві. Про це в середу, 25 жовтня, заявив голова меджлісу й народний депутат з фракції «Блок П. Порошенка» Р. Чубаров. «Переміщення їх за межі Криму означає те, що їм закрили дорогу додому. Тобто це звільнення із заборонаю проживати в Криму. Так, І. Умеров і А. Чийгоз працюватимуть у Києві, поки ми всі разом не повернемося додому у звільнений Крим», – сказав Р. Чубаров на брифінгу в будівлі Адміністрації Президента України. На його думку, Росія вирішила перемістити І. Умерову й А. Чийгоза після звільнення до Туреччини, щоб показати, що Москва йде назустріч не Україні, а Туреччині.

Перший віце-спікер Верховної Ради І. Геращенко на брифінгу повідомила, що І. Умеров і А. Чийгоз мають серйозні проблеми зі здоров'ям і

потребують лікування та що Президент дав доручення підготувати умови для лікування (<http://www.dw.com/uk/чийгоз-і-умеров-після-повернення-працюватимуть-у-києві-чубаров/a-41113357>. 2017. 25.10).

Водночас у Криму тривають арешти інших кримсько-татарських активістів. 12 жовтня російський суд у анексованому РФ Криму заарештував шістьох активістів кримськотатарського руху, затриманих раніше в Бахчисараї. Про обрання запобіжних заходів щодо затриманих повідомив адвокат Е. Курбедінов. За його словами, усі затримані є активістами кримськотатарського руху, зокрема організації «Кримська солідарність». Е. Курбедінов наголосив, що активісти допомагали політв'язням, проводили акції протесту тощо. За словами адвоката, кількість незаконних затримань і арештів кримських татар істотно збільшилася з вересня поточного року.

Як повідомив адвокат кількох затриманих Е. Семедляєв, суд обрав запобіжний засіб щодо шістьох кримських татар у вигляді тримання під вартою до 9 грудня.

Російське ФСБ закидає затриманим організацію та участь у діяльності терористичної організації. Фігурантами справи є М. Асанов, Т. Ібрагімов, С. Зекер'яєв, Е. Аметов, С. Салієв і М. Беялова. У їхніх будинках у Бахчисараї відбулися обшуки (<http://www.dw.com/uk/y-мзс-україни-обурились-через-арешти-кримськотатарських-активістів/a-40939708>. 2017. 13.10).

Отже, на сьогодні ситуація на Кримському півострові доволі складна. Вона характеризується спробами влади РФ перетворити півострів на військовий плацдарм. Унаслідок цього широкого поширення набуває політика змін у кількісному і якісному вимірі населення Криму. Створюється атмосфера підозри й переслідування активістів (у першу чергу кримсько-татарських). Звільнення відомих кримсько-татарських лідерів І. Умерова та А. Чийгоза є, скоріше, виключенням із загальної тенденції та результатом злагоджених дій української влади й зарубіжних партнерів.

До нових стандартів самоврядування

В. Пальчук, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Секторальна децентралізація в галузі освіти: створення мережі опорних шкіл

З метою забезпечення рівного доступу до якісної освіти й умов навчання дітей по всіх регіонах України створюється інфраструктура загальноосвітніх навчальних закладів. Ідеться про налагодження функціонування мережі опорних шкіл. Порівняно з 2016 р., кількість таких шкіл збільшено з 137 до 178, 39 з яких перебуває в об'єднаних територіальних громадах (далі – ОТГ). На сьогодні опорні школи мають 511

філій. З 2013–2014 до 2016–2017 н/р було реорганізовано зі зміною ступеня 485 навчальних закладів, що відповідає політиці Міністерства освіти і науки України (далі – МОН), згідно з якою початкова школа має бути якнайближче до місця проживання учня.

19 квітня поточного року КМУ прийняв постанову про філії опорних шкіл, які можуть виконувати функції не лише початкової школи, а й дитячих садків. Зокрема, філіями опорних шкіл відтепер можуть бути навчально-виховні комплекси (далі – НВК) – заклади, що об'єднують початкову школу та дитячий садок. «Часто філії опорних шкіл – це заклади, у яких було понижено ступінь після створення опорної школи. Тобто раніше в приміщенні цього закладу могла повноцінно функціонувати старша, базова та початкова школа. Після створення опорної школи у філії залишилася, наприклад, лише початкова школа. Часто в таких закладах є вільні приміщення, де можна відкрити повноцінний дитячий садок, але законодавством це не було унормовано. Цим рішенням ми робимо крок назустріч місцевим громадам і даємо їм можливість утворювати у філіях повноцінні НВК», – зазначила міністр освіти й науки України Л. Гриневич.

Також постанова вносить деякі зміни у визначення опорної школи. Так, до таких шкіл тепер можуть відноситися заклади, що не мають філій, але до них здійснюється підвезення учнів не менше ніж з трьох селищ, сіл.

Документ прийнято з доопрацюванням. МОН планує підкреслити в постанові важливість підвезення до опорних шкіл дітей з особливими потребами. Також міністерство співпрацюватиме з урядовим уповноваженим з прав осіб з інвалідністю над забезпеченням умов для підвезення учнів з особливими потребами в тих населених пунктах, де це необхідно.

Підставою для створення мережі опорних шкіл став результат аналізу статистичних даних і процесу реформи з децентралізації влади. Так, за інформацією Міністерства освіти і науки, понад 60 % сільських дітей навчаються в класах з наповненістю менше 15 учнів, з них 33,5 % дітей навчаються у класах, де менше 10 учнів, часто в таких школах один учитель читає більше трьох предметів, що нівелює шанси цих школярів на отримання якісної освіти. До трійки регіонів з найбільш неефективною мережею шкіл на сьогодні входять: Чернігівська, Сумська й Кіровоградська області. Зокрема, у Чернігівській області менше 10 учнів навчається у 55 % шкіл I ступеню, менше 40 учнів – у 65 % шкіл I–II ступеню та менше 100 учнів – у 50 % шкіл I–III ступеню.

«Люди, що промовляють гасло “немає школи – немає села”, втрачають з поля зору найголовніше – школа існує заради дитини, а не дитина існує для того, щоб стояла будівля школи чи оплачувалися години вчителя. Школа потрібна для того, аби наші діти отримували якісну освіту, яка стане для них квитком у майбутнє. І тому наша мета – створити таку інфраструктуру закладів, щоб ми могли підвезти до якісної, добре обладнаної школи, у якій є хороші вчителі, кожного українського школяра», – зазначила міністр освіти й науки Л. Гриневич.

Мінрегіон України та МОН розпочали розроблення й упровадження спільного проекту створення нового освітнього простору в 200 школах України. Для впровадження проекту передбачено декілька джерел фінансування: кошти ДФРР, субвенція на формування інфраструктури ОТГ, субвенція з держбюджету на соціально-економічний розвиток окремих територій, освітня субвенція, місцеві бюджети, кошти міжнародної технічної допомоги. «Наша мета – створити повноцінний комфортний освітній простір. Комфортний у всіх сенсах – і з точки зору облаштування та технічного забезпечення шкіл, і з точки зору наповнення навчального процесу. Але для цього має бути ініціатива від обласних адміністрацій та голів громад», – наголосив віце-прем'єр-міністр, міністр регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ Г. Зубко.

За його словами, найбільш перспективним і вигідним для області є формування освітнього простору в об'єднаних громадах. Це дасть змогу на початковому етапі максимально оптимізувати інфраструктуру навколо й ефективно інвестувати кошти. За однакових умов при виборі школи для участі в проекті перевага надається навчальному закладу, який перебуває в об'єднаній громаді. «Адже наша мета – будувати освітній простір саме в опорних школах в ОТГ».

У 50 із 200 шкіл, у яких буде створено новий освітній простір цього року, МОН також пілотуватиме нові освітні програми й матеріали для першого класу. «Пілотні школи та вчителі першого класу, що там викладають, стануть першопрохідцями. Саме вони апробують новий стандарт початкової школи, програми та освітні матеріали, що застосовуватимуться у навчальному процесі. На основі їхніх зауважень будуть сформульовані зміни та поправки до пілотованих матеріалів, після чого вони будуть запроваджені по всій Україні у 2018 р.», – пояснила Л. Гриневич.

Вона додала, що є певні вимоги до того, яким має бути середовище для успішного впровадження реформи. Зокрема, ідеться про мобільні робочі місця – для гнучкості в організації роботи класу і використання сучасних освітніх методик – створення сучасної медіатеки на базі звичайних шкільних бібліотек, забезпечення в школі вільного доступу до інтернету та ІКТ загалом тощо. «Ми не зможемо реалізувати цей амбітний план без допомоги та підтримки обласних адміністрацій і голів громад. Ви відповідальні за створення умов навчання на місцях, на вас покладено функції адміністрування шкіл, і ми просимо, щоб у цей важкий трансформаційний період ви максимально підтримали школи, що пілотуватимуть Нову українську школу», – підкреслила Л. Гриневич.

Основні критерії відбору навчальних закладів для участі у проекті:

1. Не менше двох шкіл у кожній з областей. У кожному з регіонів обираються щонайменше одна сільська та одна міська школи. Це може бути опорна школа або розглядатися як опорна. Заклад не повинен підпадати під

оптимізацію чи реорганізацію і повинен мати можливість підвезення учнів з іншої місцевості.

2. Будівля ЗНЗ не повинна бути в аварійному стані. Земельна ділянка, на якій розташований ЗНЗ, повинна мати достатньо місця для облаштування функціональних зон: відпочинку, навчальних, навчально-дослідних, спортивних тощо.

3. Участь місцевих бюджетів у співфінансуванні проекту.

У 2017 р. освітня субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам становить 52,6 млрд грн. При цьому виділено 0,2 млрд грн для підтримки осіб з особливими освітніми потребами (інклюзія), 300 млн грн – на обладнання природничо-математичних кабінетів і лабораторій, 200 млн грн – на автобуси, а також ще 300 млн грн для об'єднаних територіальних громад на обладнання шкіл та придбання автобусів.

У 2016 р. обладнано 147 опорних закладів, а цього року планується обладнати ще 140.

Значні надії покладають на опорні школи в сільській місцевості. Там вони мають стати ядром громади й забезпечити якісну освіту для всіх дітей. На сьогодні Житомирська область є лідером за кількістю опорних шкіл, створених в об'єднаних територіальних громадах. У місцевому відділенні освіти зазначають, що найкращий досвід оптимізації має Вишевицька об'єднана громада, яка об'єднує п'ять сіл. Особливістю цієї громади є те, що опорна школа працювала навесні, хоча юридична реєстрація була запланована на літо. У громаді пішли на такий крок, аби не створити проблем для випускників, які могли стати заручниками зміни статусу навчального закладу.

За словами заступника голови виконкому Вишевицької ОТГ В. Мартинюка, школа як опорна функціонує з минулої осені. Є дві філії. Це навчально-виховні комплекси, які відвідують дошкільнята та учні початкових класів. «У нас процес оптимізації освіти відбувався в природний спосіб – більшість батьків із сіл, де зараз створені філії, віддавали дітей у Вишевицьку школу. Часто навіть з першого класу. Тому процес створення опорної школи пройшов гладко», – зазначив він.

Статус «опорний заклад» дає нові можливості. Вишевицька ОТГ отримала з обласного бюджету додатково 630 тис. грн на обладнання для школи. За ці гроші зробили лінгафонний кабінет, щоб підвищити якість викладання іноземних мов. На решту купили обладнання у фізичний кабінет.

Через Державний фонд регіонального розвитку (далі – ДФРР) отримали 3,6 млн грн на термосанацію школи. Замінили вікна, утеплили фасади, що дало близько 40 % економії на опаленні. Наразі планують залучити кошти ДФРР, щоб зробити реконструкцію систем теплопостачання. Крім заміни опалювального спорядження, ще зробити котельню на альтернативному паливі.

Громада розпочала самостійне опалення навчальних закладів. І лише на цьому зекономили 350 тис. грн за опалювальний сезон. За ці гроші плюс

додаткові бюджетні кошти громада зробила котельню в одній з філій. Ще 0,5 млн витратили на відкриття групи дитячого садка в іншій філії. За програмою співфінансування купили автобус, який довозить до школи дітей з віддалених сіл.

За інформацією департаменту освіти й науки Луганської облдержадміністрації, на Луганщині за минулий рік створено шість опорних шкіл. Це Біловодська загальноосвітня школа I–III ступенів Біловодської районної ради, Кременська загальноосвітня школа I–III ступенів № 1 Кременської районної ради, Гірська багатoproфільна гімназія Попаснянської районної ради, Золотівська загальноосвітня школа I–III ступенів № 5 Попаснянської районної ради, Білогорівська загальноосвітня школа I–III ступенів Попаснянської районної ради та Половинкинська загальноосвітня школа I–III ступенів Старобільської районної ради.

За інформацією районних державних адміністрацій і відділів освіти департаментом освіти й науки ОДА укладено список загальноосвітніх навчальних закладів Луганської області, що можуть стати опорними у 2017 р.: по одній у Біловодському, Білокуракинському, Кременському, Новопокровському, Попаснянському, Старобільському, Станично-Луганському, Троїцькому, дві у Сватівському районі та три в Міловосському.

З метою покращення транспортного сполучення для опорних шкіл Луганської області придбано вісім шкільних автобусів: по два автобуси для Кременської ЗОШ I–III ступенів № 1 і Біловодської ЗОШ I–III ступенів і по одному – для решти навчальних закладів.

З державного бюджету виділено кошти на покращення матеріально-технічної бази п'яти опорних шкіл у сумі 2203,9 тис. грн.

На Сумщині функціонує сім опорних шкіл, п'ять з яких у об'єднаних територіальних громадах. Цей регіон входить до списку областей, що активно розвивають заклади освіти в ОТГ.

У рамках реалізації Державної програми «Шкільний автобус» цього року на Сумщину має надійти 29 транспортних засобів на суму близько 41 млн грн. П'ять з них придбано повністю за державний кошт. Цей транспорт передбачений для шкіл Великописарівського, Сумського, Середино-Будського, Тростянецького районів і Березівської громади. Ще 24 автобуси для 12 районів і двох громад області закуплено на умовах співфінансування: 70 % – держбюджет та 30 % – місцеві кошти. Наразі 15 нових транспортних засобів уже передані навчальним закладам, решта надійде до місця призначення найближчим часом.

Для шкіл Маловисківської ОТГ (Кіровоградська область) придбано новий шкільний автобус вартістю 1 млн 450 тис. грн. Як повідомляє сайт Маловисківської міської ради, кошти на придбання автобуса виділені з державного бюджету в рамках бюджетних видатків на підтримку освіти в об'єднаних територіальних громадах, для забезпечення підвезення дітей із сільських територій до навчальних закладів, віддалених від їхнього місця постійного проживання. Придбання автобуса для перевезення учнів

профінансовано з державного та місцевого бюджету в пропорції 30 % (з місцевого) на 70 % (з державного).

Оратівська школа є однією з опорних шкіл Вінницької області. У рамках пілотного проекту опорних шкіл і за рахунок міжнародних донорів школа отримала лабораторне обладнання й меблі на суму 92,6 тис. грн, інтерактивний комплекс на суму 212,2 тис. грн, що включає ноутбук, короткофокусний проектор, інтерактивну дошку, комп'ютерний клас із 10 учнівських комп'ютерів і один вчительський.

У школі замінено 78 вікон, проведено роботи з облаштування внутрішніх вбиралень і пандуса. Зазначені роботи виконані міжнародною організацією Save the Children, яка займається захистом прав дітей по всьому світу. Згідно з рейтингом, оприлюдненим цією організацією у 2014 р., найкращою країною для проживання матері й дитини була Фінляндія. Україна посіла 72 місце.

За кошти субвенції з обласного бюджету відділом освіти закуплено обладнання для фізичного кабінету на суму 179,5 тис. грн, 12 ноутбуків на суму 117 тис. 720 грн, 12 телевізорів на суму 141 тис. 490 грн, один проектор на суму 11 тис. 040 грн. Також у рамках міжнародної допомоги з Китаю отримано 15 персональних комп'ютерів.

Станом на сьогодні, Оратівською селищною радою на конкурсний відбір проектів Державного фонду регіонального розвитку подано проект «Капітальний ремонт Оратівської опорної загальноосвітньої школи I–III ступенів із запровадженням у ній новітніх стандартів навчально-виховного процесу за стандартами Нової української школи (НУШ)». Зазначений проект передбачає утеплення фасаду й горищне перекриття закладу, повну заміну вікон і дверей на енергозберігаючі, благоустрій території, облаштування рекреаційної зони, закупівлю сучасного обладнання для класів, спортивної зали, їдальні та комп'ютерів. Вартість проекту становить 4779 тис. грн. Він є важливим для громади, адже в опорній школі навчається 510 учнів, а це 28 % усіх дітей району.

Школи в Тернопільській області отримали 42 автобуси та 1,5 тис. комп'ютерів.

Новенький шкільний автобус отримала Єрківська об'єднана територіальна громада Черкаської області. Автобус придбали за державною обласною програмою «Шкільний автобус» і на умовах співфінансування з бюджету територіальної громади. Тепер ним підвозитимуть школярів з Радчихи, Залізнички та, за необхідності, з Єрок.

У конкурсі мікропроектів місцевого розвитку 2017 р. Львівської обласної ради Гніздичівська об'єднана територіальна громада перемогла з проектом створення музичного класу – звукозаписувальної студії в Гніздичівській СЗШ I–III ступенів. Вартість такої студії 200 тис. грн, 83 тис. з яких надасть Львівська обласна рада, ще 83 тис. – виділить зі свого бюджету Гніздичівська ОТГ, 34 тис. – спонсорські кошти. Крім того, Гніздичівська ОТГ додатково виділить 50 тис. грн на купівлю комп'ютера для студії.

Є приклади, коли ОТГ закупували транспортні засоби для перевезення дітей за рахунок власних ресурсів. Так, автобус придбала для Олексіївської школи (Сумський район) Хотінська ОТГ за власні кошти, а також району та області, до яких приєдналася Олексіївка. Усього витратили близько 1,5 млн грн. У невеликій сільській школі на автобус чекали понад 10 років. Дітям і вчителям доводилося долати понад 80 км до школи й назад. Тепер ним під'їжджатимуть 19 дітей, шість дошкільнят і два вчителі. Нові колеса освятили, а керівництво громади пообіцяло ще й подбати про нові дороги для них.

За словами голови Новоборівської ОТГ Житомирської області Г. Рудюка, якісна освіта повертає життя в село і привертає інвестиції. Тому там значна увага приділяється освіті громади. «Ми не замислюємося над тим, чи варто закривати школи, навпаки, до наших шкіл прагнуть потрапити учні з довколишніх міст і сіл. Наші школярі успішно складають тести ЗНО, вступають до університетів України, десятки випускників навчаються за кордоном», – зазначив голова ОТГ.

Ця громада має унікальний досвід розвитку системи освіти в селі, рзпочала реформувати власні освітні заклади у 2010 р. На сесії селищної ради прийняли п'ятирічну програму, яку вже завершено. Одну з двох загальноосвітніх шкіл перетворили в гімназію, іншу – у ліцей. На базі двох дитячих садочків створили Центр розвитку дитини «Казка», у якому поєднали садок і школу. Причому тоді така форма дошкільного виховання була новаторською.

Цей досвід згодом вивчали фахівці Лабораторії психології дошкільного навчання Академії наук України, і на основі їхніх висновків було створено закон про дошкільне навчання. На сьогодні ця форма, до започаткування якої в Україні істотно доклалися ми, розповсюджена по всіх областях нашої держави.

Розповідаючи про якість освіти, отриманій дітьми в навчальних закладах Новоборівської громади, Г. Рудюк зауважив, що результати тестів ЗНО новоборівських випускників високі. Минулоріч школярі з Нової Борової отримали шість призових місць на обласних олімпіадах з різних предметів. Чимало учнів місцевих ліцею та гімназії працюють у Малій академії наук.

У 2015 р. громада розпочала подальшу реформу закладів освіти. Спершу рішенням сесії створили на базі Новоборівського ліцею опорну школу, до складу якої увійшли ще два навчальні комплекси громади. Згодом придбали шкільний автобус, узявши участь у державній програмі, за якою 30 % вартості транспортного засобу сплатила громада, а 70 % – держава. Потім реалізували проект з утеплення ліцею, виділивши на це понад 10 млн грн. За перемогу в конкурсі опорних шкіл отримали 517 тис. грн, які направили на сучасне обладнання кабінетів фізики, хімії й математики.

На сьогодні є домовленість із Романівським технічним ліцеєм про відкриття філії їхньої автошколи в гімназії громади, і тепер її випускники можуть без проблем отримувати водійські посвідчення. Відкрили Центр

дитячої та юнацької творчості – уперше в сільській місцевості на Житомирщині за останні 10 років. Нині в Центрі дитячої творчості «Казка» здійснюється ремонт басейну, який невдовзі відновить роботу. Таким чином, у громаді створюються умови, за яких діти з інших сіл виявляють бажання навчатися у її освітніх закладах. Покращення якості освітніх послуг є частиною стратегії Новоборівської об'єднаної громади.

Для того щоб батьки й діти почувалися в Новій Боровій безпечно, на базі місцевої пожежної охорони було створено муніципальну варту. Двадцять вісім селян отримали посвідчення помічників дільничного інспектора, а також право носіння зброї.

Вишевицька сільська ОТГ Житомирської області демонструє перші здобутки в новому статусі. За рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку та співфінансування з місцевого бюджету реалізовано проект термосанації загальноосвітньої Вишевицької школи, яка минулого року стала опорним закладом: утепили стіни, покрівлю, встановили нові вікна та двері, замінили старі світильники на енергозберігаючі. Наприкінці минулого року Вишевицьку ОТГ відзначено за комплексний підхід у створенні освітнього простору в громадах.

Опорна школа має три філії. Минулоріч закупили 15 комп'ютерів у клас інформатики, ноутбуки, лінгафонну гарнітуру та інтерактивну дошку в кабінет іноземної мови, закупили навчальний матеріал для уроків захисту вітчизни.

У закладі навчається 157 дітей. Організоване перевезення учнів здійснює новенький шкільний автобус, який закупили за програмою співфінансування «30х70».

Процес створення опорних шкіл у різних регіонах України набирає обертів. Так, депутати Дружбівської ОТГ Сумської області прийняли рішення створити опорну школу – Дружбівський навчально-виховний комплекс: загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів – дошкільний навчальний заклад на базі школи № 1. Таким чином, громада має в структурі освіти одну опорну школу і дві філії: Дружбівську І–ІІ ступенів та Чуйківську І ступеня.

У Барському районі Вінницької області визначено чотири опорні школи та їхні філії при НВК «ЗОШ І–ІІІ ступенів № 2 – гімназія» м. Бара, Войнашівська ЗОШ І–ІІІ ступенів, Верхівська ЗОШ І–ІІІ ступенів, Ялтушківська ЗОШ І–ІІІ ступенів, Копайгородська ЗОШ.

Опорною школою Миколаївської об'єднаної територіальної громади Донецької області стала Миколаївська загальноосвітня школа № 1. Про це свідчить протокол конкурсної комісії з визначення опорного навчального закладу. Зокрема, ЗОШ № 1 отримала 255 балів з 300 можливих за основними показниками оцінювання: кількість учнів, зручність розташування закладу, кваліфікація співробітників, наявність спеціалізованих кабінетів, бібліотеки, актової зали, умови для навчання дітей з обмеженими можливостями. Слід зазначити, що в конкурсі на опорний

навчальний заклад брали три загальноосвітні ЗОШ і гімназія Миколаївки, а також школи сіл ОТГ – Малинівська та Рай-Олександрівська.

Поки відбувається процес створення опорних шкіл, вирішення питань підвезення дітей до навчальних закладів, їх оснащення, ремонту, якості доріг, проводиться робота з напрацювання відповідної законодавчої бази. Зокрема, Асоціація міст України (далі – АМУ) пропонує доопрацювати законопроект, який зобов'язує органи місцевого самоврядування забезпечувати харчування учнів 1–4 класів.

АМУ розглянула законопроект про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо державної допомоги дітям і сім'ям з дітьми, які потребують соціальної підтримки; № 4985). Документом передбачається, що батьки або особи, які їх замінюють, вносять плату за харчування дітей у державному й комунальному дошкільному навчальному закладі в розмірі, що становить не менше 60 % (у міській місцевості) та не менше 40 % (у сільській місцевості) від вартості харчування на день. На думку АМУ, такі зміни обмежують можливість органів місцевого самоврядування встановлювати диференційовану плату за харчування у дошкільних навчальних закладах. АМУ вважає, що частка плати батьків має залежати лише від спроможності місцевих бюджетів і не регулюватися законом.

Крім того, законопроект передбачає, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування мають забезпечувати безкоштовне харчування учнів 1–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів, а також дітей-сиріт, дітей з неповних і багатодітних сімей у професійно-технічних навчальних закладах. Ця норма, як вважає АМУ, містить кілька недоліків. Зокрема, незрозумілим є підхід, за якого батьки в дошкільних навчальних закладах сплачують за харчування дітей частину коштів, у 1–4 класах отримують цю послугу безкоштовно, у 5–11 (12) класах харчуються за власні кошти, а в професійно-технічних навчальних закладах безкоштовним харчуванням забезпечуються тільки діти-сиріти, діти з неповних і багатодітних сімей. Така позиція порушує принцип рівного підходу до соціального захисту всіх дітей і ставить його в залежність від віку вихованців.

Згідно з ч. 3 ст. 142 Конституції України витрати органів місцевого самоврядування, що виникли внаслідок рішень органів державної влади, компенсуються державою. Але автори законопроекту не запропонували розрахунки з відповідними джерелами покриття додаткових видатків, що можуть виникнути за умови масового запровадження безкоштовного харчування всіх учнів 1–4 класів. АМУ пропонує повернути законопроект автору законодавчої ініціативи на доопрацювання.

Експерти наголошують, що повноваження щодо визначення загальноукраїнської освітньої стратегії та спільного курсу освітньої реформи повинні бути збережені за Міністерством освіти і науки. Зокрема, голова Асоціації об'єднаних територіальних громад О. Корінний запевняє, що якщо

говорити про надання повноважень у галузі освіти, то тут виступає так звана секторальна децентралізація, тобто кожне міністерство, кожна галузь повинні мати свої напрацювання. За його словами, усе на місцевий рівень не передає. Повинен бути розумний баланс державної влади й місцевого самоврядування, тому що занадто багато повноважень на місцях у деяких випадках є загрозою створення так званих удільних князівств, навіть, можна сказати, сепаратизму.

Щодо термінів проведення секторальної децентралізації у сфері освіти більшість експертів дотримуються того, що їх і не потрібно ставити, тому що в різних регіонах ситуації різні з покриттям ОТГ. Кожна територія має свій менталітет, свої передумови для реалізації освітньої реформи, тому термінів на сьогодні ще немає. Однак, за великим рахунком, вони категоричні в тому, що не можна затягувати (наприклад сім-вісім років).

Те, що держава передала на місцевий рівень повноваження щодо самостійного визначення навчального закладу, який може стати опорною школою громади, фахівці підтримують схвально. На їхнє переконання, ніхто, крім сільського голови, міського голови, не знає, де повинна бути школа, де повинен бути дитсадок, яка школа дає якісні знання, а яка не має достатнього ресурсу для надання якісних освітніх послуг. Жодний чиновник з облдержадміністрації чи Міністерства освіти ситуацію краще за них не знає. Громада сама повинна вирішити, яка з двох-трьох шкіл, які в райцентрі функціонували, є кращою. Крім того, люди самі визначають, де повинна залишитися початкова школа або другого-третього ступеня, а де буде профільна, яка може підготувати людей до вступу у ВНЗ. Також, який саме профіль треба обрати, що для території буде корисним на сьогодні.

Створюються умови для того, щоб справжні місцеві лідери, які бачать перспективи громади, проявляли себе в розвитку освітньо-виховної галузі, створювали збалансовану модель, щоб була шкільна освіта якісна, і середня освіта, і профільна освіта, і позашкільний заклад, де діти отримують можливість розвивати свої творчі здібності. Щоб не було так, як є дуже часто в районах сьогодні. Наприклад, є позашкільний заклад, ДЮОЦ, спортивна школа, є навіть фахівці, які там працюють, але немає наповненості груп.

Модель створення освітнього сектору громади розглядається з двох позицій: якщо говорити про якість, то треба сьогодні думати над тим, як забезпечити підвищення кваліфікації вчителів і викладачів, як мотивувати їх до саморозвитку, як створити систему, за допомогою якої учні навчаються підсумовувати інформацію, користуватися нею, а не просто завчити вірш чи окрему тему, а через тиждень забути. Мета якісної освіти – дати корисні знання, а не вивчити все підряд потроху, бо така програма. Тобто тут треба говорити про зміни в програмі, покращення технічного оснащення шкіл.

На місцях заявляють про незрозумілу позицію уряду щодо визначення суми освітньої субвенції для ОТГ. Голови громад стверджують, що на початку децентралізації уряд обіцяв, що всі фінанси на освіту й субвенцію, які раніше отримували органи державної влади – державні адміністрації,

перейдуть органам місцевого самоврядування. На сьогодні уряд свою позицію змінив, посилаючись на те, що потрібно робити заходи з енергозбереження, енергоефективності, тому що ми неекономно витрачаємо субвенцію й ресурси, що спонукає нас до того, що частину субвенції нам не дадуть. У результаті, сьогодні на місцеві бюджети перекладено фінансування оплати праці непедагогічних працівників плюс утримання шкіл – ремонти, оплата за енергоносії тощо Тож сьогодні можливість ресурсів ОТГ стала менша, але занадто критичної ситуації немає. Ресурси в місцевих бюджетах ОТГ на утримання шкіл є. Але треба робити розумну збалансовану систему, створювати опорну школу.

Таким чином, під час реформи із секторальної децентралізації в галузі освіти об'єднані територіальні громади мають стратегічне завдання – створити функції управління освітою. Першими кроками такого реформування насамперед стали: передача повноважень і відповідальності за управління освітою органам місцевого самоврядування та школам; забезпечення однакового доступу до якісної середньої освіти усім дітям як маленьких сіл, так і міст (*Матеріал підготовлено на основі інформації таких джерел: Міністерство освіти і науки України (<http://mon.gov.ua>); Національна Рада Реформ (<http://reforms.in.ua>); Сумська обласна державна адміністрація (<http://sm.gov.ua/uk/oda>); Вінницька обласна рада (<http://www.vinrada.gov.ua>); Асоціація міст України (<https://www.auc.org.ua>); Івано-Франківська обласна державна адміністрація (<http://www.if.gov.ua>); Луганська обласна військово-цивільна адміністрація (<http://www.loga.gov.ua>); Децентралізація влади (<http://decentralization.gov.ua>); Газета «Місто» (<http://misto.vn.ua>); УНН-Центр (<http://www.unn.com.ua>); Данкор-онлайн (<http://www.dancor.sumy.ua>); СпецКор (<http://spec-kor.com.ua>); Західна інформаційна корпорація (<http://zik.ua>); Телеканал ДоТеБе (<https://www.dotb.dn.ua>); Весь Кіровоград (<http://www.kirovograd.net>).*

Економічний ракурс

А. Рябоконт, мл. науч. сотр. «СІАЗ» НБУВ

Грозит ли очередной спад украинской металлургии?

(обзоры в СМИ и мнения экспертов отрасли)

В ноябре 2017 г. украинские металлургические предприятия планируют произвести 1,9 млн т стали. Такой прогноз содержится в материалах ОП «Укрметаллургпром» к ежемесячному итоговому совещанию. При этом выпуск чугуна составит порядка 1,8 млн т, проката – 1,7 млн т «при сохранении сложившейся в данный момент ситуации».

В то же время, по итогам 2017 г., прогнозируется производство основных видов металлопродукции в следующих объемах:

- чугуна – 20 млн т (–14 % к 2016 г.);
- стали – 21 млн т (–12 %);
- проката – 18 млн т (–14 %).

«По сравнению с показательным 2007 г. производство чугуна снизилось на 15 млн т (–43 %), стали – на 21 млн т (–50 %) и проката – на 20 млн т (–50 %), что соответствует уровню производства 1995–1996 гг.», – констатируется в документах.

Как сообщалось в отраслевых СМИ ранее, на октябрь «Укрметаллургпром» прогнозировал уровень производства чугуна порядка 1,9 млн т, стали – 2,0 млн т, проката – 1,7 млн т.

Согласно краткому анализу работы предприятий ГМК за сентябрь и девять месяцев 2017 г., производство основных видов продукции в сентябре 2017 г. составило:

- чугуна – 1,85 млн т (ср. сут. пр-во – 61,8 тыс. т; +3,2 тыс. т/сут., или +5 % к августу);
- стали – 1,93 млн т (64,5 тыс. т; +2,3 тыс. т/сут., или +4 %);
- проката – 1,66 млн т (55,4 тыс. т; +3,5 тыс. т/сут., или +7 %).

Текущий среднесуточный объем производства чугуна и стали (по состоянию на середину октября) находится на уровне сентябрьских показателей.

В середине октября в работе находились 18 из 28 действующих доменных печей (64 %), 14 конвертеров из 21 (67 %), восемь мартеновских печей из девяти (89 %) и семь электропечей из 15 (47 %).

Кроме того, семь доменных печей находятся на длительной консервации (не работают более одного года).

Производство за девять месяцев 2017 г. составило:

- чугуна – 14,6 млн т (82 % к аналогичному периоду 2016 г.);
- сталь – 15,8 млн т (86 %);
- прокат – 13,5 млн т (84 %).

Объем поставок украинского железорудного сырья в сентябре составил 2,2 млн т (–250 тыс. т к августу), а за девять месяцев – 19 млн т (–2,2 млн т, или –10 % к аналогичному периоду 2016 г.).

В сентябре, как и на протяжении последних шести месяцев, импортных поставок ЖРС не было. За девять месяцев импорт ЖРС составил 90 тыс. т (–1,2 млн т, или –93 % к аналогичному периоду 2016 г.).

Экспорт ЖРС в сентябре составил 2,9 млн т (+0,1 млн т к августу), а за девять месяцев – 29,1 млн т (102 % к аналогичному периоду 2016 г.).

Поступление украинских углей на коксохимические предприятия в сентябре составило 200 тыс. т (–40 тыс. т к августу), а за девять месяцев 2,7 млн т (–1,8 млн т, или –40 % к аналогичному периоду 2016 г.).

Объем импортных поставок углей для коксования в сентябре составил 980 тыс. т (+90 тыс. т к августу), а за девять месяцев – 7,9 млн т (–1 млн т, или –12% к аналогичному периоду 2016 г.).

Всего в сентябре украинские КХЗ получили 1,2 млн т углей для коксования (+50 тыс. т к августу), а за девять месяцев – 10,6 млн т (–2,8 млн т, или –21 % к аналогичному периоду 2016 г.).

При этом доля импортных углей в общем объеме составила 75 против 66 % за девять месяцев 2016 г.

Объем углей для коксования на складах украинских КХЗ в течение сентября увеличился на 20 тыс. т и по состоянию на начало октября составлял порядка 330 тыс. т.

Объем поставок металлургам украинского кокса в сентябре составил 710 тыс. т (–20 тыс. т к августу).

За девять месяцев поставлено 6,4 млн т украинского кокса (–1,8 млн т, или –22 % к аналогичному периоду 2016 г.).

По импорту в сентябре завезено 30 тыс. т кокса (на уровне предыдущего месяца), а за девять месяцев – 550 тыс. т (–310 тыс. т, или –36 % к аналогичному периоду 2016 г.).

С учетом импортных поставок общее поступление кокса на метпредприятия за девять месяцев составило 6,9 млн т (–2,1 млн т, или –23 % к объему поставок в аналогичном периоде 2016 г.).

Объем потребленного металлургами природного газа в сентябре уменьшился по сравнению с предыдущим месяцем на 5 млн куб. м и составил порядка 135 млн куб. м. При этом среднесуточное потребление газа сохранилось на уровне 4,5 млн куб. м.

Всего за девять месяцев металлурги потребили 1,3 млрд куб. м природного газа, что составило 103 % к объему потребления в аналогичном периоде 2016 г. Среднесуточное потребление составило 4,7 млн куб. м против 4,6 млн куб. м за девять месяцев 2016 г.

Потребление электроэнергии за девять месяцев составило 8,5 млрд кВт-ч (89 % от объема потребления за девять месяцев 2016 г.).

В сентябре металлургическим предприятиям было поставлено 290 тыс. т металлолома (+20 тыс. т к августу), что составило 89 % от расчетной потребности метпредприятий.

За девять месяцев металлургам было поставлено 2,4 млн т лома (89 % от потребности предприятий и 106 % к объему поставок в аналогичном периоде 2016 г.).

Запасы металлолома на складах метпредприятий в течение сентября уменьшились на 20 тыс. т и по состоянию на начало октября составили порядка 90 тыс. т (на начало года –190 тыс. т).

На экспорт в сентябре было поставлено порядка 50 тыс. т металлолома (–20 тыс. т к августу). Всего за девять месяцев на экспорт поставлено 320 тыс. т лома против 233 тыс. т за девять месяцев 2016 г.

Украинские металлурги в сентябре 2017 г. по сравнению с сентябрем прошлого года сократили производство стали на 0,8 % – до 1,845 млн т, опустившись при этом с 11 на 13 место в списке мировых производителей

этой продукции, сообщила Всемирная ассоциация производителей стали (World Steel Association).

По итогам января – сентября текущего года Украина сократила производство стали по сравнению с аналогичным периодом 2016 г. на 11,6 % – до 16,138 млн т, опустившись при этом с 12 на 13 место в мировом рейтинге производителей стали. Согласно сообщению, в сентябре лидерство в рейтинге мировых производителей стали традиционно сохранил Китай с показателем 71,8 млн т (рост на 5,3 % к сентябрю 2016 г.).

Далее страны в первой десятке рейтинга расположились в следующем порядке: Япония (8,6 млн т, +2 %), Индия (8,2 млн т, +1,9 %), США (6,7 млн т, +8,6 %), Россия (6 млн т, +5,8 %), Южная Корея (5,9 млн т, +2,8 %), Германия (3,5 млн т, +8,1 %), Турция (3 млн т, +13 %), Бразилия (2,96 млн т, +7,6 %) и Иран (2,23 млн т, +40,4 %).

Украина по итогам 2016 г. сохранила 10 место в мировом рейтинге производителей стали, увеличив ее производство на 5,5 % по сравнению с 2015 г. – до 24,2 млн т. Напомним, Украина по итогам 2013 г. заняла седьмое место в рейтинге WSA, выплавив 30,4 млн т стали. В 2014 г. наша страна опустилась на 10 место с результатом выплавки 27,2 млн т.

С 2014 г. на деятельность отечественных металлургов негативно начали влиять два фактора. Первый – военные действия на Донбассе, где расположено более половины металлургических производственных мощностей. Второй фактор, проявление которого было наиболее заметно в 2015 г., – снижение мировых цен на металлургическое сырье и готовую продукцию, что снизило доходы компаний и увеличило конкуренцию на мировых рынках.

В феврале – апреле 2017 г. из-за транспортной блокады Донбасса один за другим остановились четыре крупных металлургических предприятия Украины. Выплавка стали и чугуна вследствие этого сократилась более чем на 20 %. Автоматически это отразилось на экспортной выручке металлургов.

Если сравнивать показатели работы без учета предприятий, оставшихся на неподконтрольной правительству Украины территории Донбасса, то сокращение упомянутых показателей гораздо меньше – от 3 до 5 %.

Что также примечательно, в сентябре текущего года выплавка стали и чугуна оказалась выше, чем годом ранее. Хотя годом ранее украинские собственники еще контролировали свои активы в ОРДЛО.

Месячные показатели сентября также практически сравнялись с январскими – последним месяцем работы на экономику Украины Енакиевского МЗ, Донецксталь-МЗ (оба – Донецкая область) и Алчевского МК (Луганская область).

В первую очередь следует выделить работу Днепровского МК (Каменское), который в сентябре выплавил 225 тыс. т стали – это максимальный показатель за последние два года.

Также отметим работу мариупольских меткомбинатов группы «Метинвест». По данным информагентства «Интерфакс-Украина», ММК им.

Ильича увеличил выплавку стали на 8,3 %, до 2,29 млн т, а «Азовсталь» – на 14,7 %, до 3,17 млн т.

Но до показателей 2013–2014 гг. действительно еще далеко. Это объясняется как серьезными сложностями с логистикой, так и реконструкцией сталеплавильного передела на ММК им. Ильича, где вместо мартеновских печей строят новую машину непрерывного литья заготовок.

Электросталеплавильный комплекс «Интерпайп-сталь» увеличил выплавку на 42 % – до 568 тыс. т. Но это показатель восьми месяцев. Данные за сентябрь пока еще не опубликованы, но вряд ли они существенно повлияют на изменение темпов прироста производства.

Другие электрометаллурги также нарастили выплавку стали. «Электросталь» (Курахово) – на 33,9 % по итогам восьми месяцев. «Днепрспецсталь» (Запорожье) – на 10,5 % за девять месяцев 2017 г. Вероятнее всего, это связано с улучшением поставок стального лома – основного сырья этих предприятий после увеличения экспортных пошлин и улучшением ценовой конъюнктуры.

Отметим также, что крупнейший меткомбинат Украины «АрселорМиттал Кривой Рог» перестал публиковать ежемесячные данные о своей работе. В конце сентября во время визита журналиста Delo.UA на предприятие его представители сообщили, что конвертерный цех загружен на 100 %.

Что касается чугуна, то здесь потери украинской металлургии от транспортной блокады Донбасса должны были быть более заметны. Ведь в Донецке работал завод «Донецксталь-МЗ», который производил только товарный чугун – до 100 тыс. т в месяц. Он остановился в феврале текущего года. Также простаивали доменные печи Енакиевского метзавода и Алчевского меткомбината.

Первым двум предприятиям удалось частично возобновить деятельность, а вот меткомбинат в Алчевске все также простаивает.

Однако и по этому товару удалось компенсировать потери. В первую очередь за счет уже упомянутого Днепровского МК, который, по некоторым косвенным признакам, фактически находится в совместном управлении корпорации «ИСД» и группы «Метинвест». В сентябре выплавка чугуна здесь достигла 219 тыс. т. Хотя в целом за девять месяцев производство этого продукта в Каменском сократилось более чем на 50 % из-за простоя меткомбината в апреле – июле текущего года.

За первые три квартала 2017 г. увеличили выплавку чугуна мариупольские ММК им. Ильича и «Азовсталь» – на 5,7 и 16,6 % соответственно. «Запорожсталь» пока отстает от показателей 2016 г. из-за масштабной реконструкции доменной печи № 3 в первом полугодии текущего года. Также незначительно уменьшил выплавку чугуна «ЕВРАЗ Днепровский МЗ».

По данным ГП «Укрпромвнешэкспертиза» в январе 2017 г. 1 т стальной квадратной заготовки в странах Ближнего Востока (один из основных рынков

сбыта для украинских металлургов) стоила 415–425 долл. на условиях cfr. В августе-2016 ценовые котировки были еще ниже.

В начале осени стоимость квадрата в странах Ближнего Востока на условиях cfr увеличились до 520–540 долл. за 1 т. Подобный рост цен зафиксирован и по другим товарным группам. То есть уже в сентябре металлургия Украины за счет более эффективного использования имеющихся мощностей и возвращения объемов выплавки до уровня января-2017 сможет увеличить экспортную выручку на 20–25 % по сравнению с началом года. И приблизительно на треть год к году.

Впрочем, набранный темп может замедлиться, а производственные показатели сократиться. К тому же некоторые основные производственные агрегаты основного драйвера положительных изменений – Днепропетровского МК – нуждаются в капитальном ремонте и, следовательно, вынужденной остановке.

Однако объяснить нарастающие проблемы украинской металлургии одной лишь войной на Востоке Украины невозможно. Учитывая, что в украинские металлургические мощности за последние четверть века слишком мало инвестировалось в целях модернизации, понятно, что речь может идти преимущественно о поддержании в работоспособном состоянии. Тем не менее, например, на «Метинвесте» «висит» реструктуризированный долг в размере 3 млрд долл., 75 % которого он обязан погасить еще до конца 2021 г.

В конце октября Европейская комиссия (ЕК) приняла решение о введении фиксированной антидемпинговой пошлины в размере 60,5 евро за 1 т горячекатаного плоского проката из железа, нелегированной и легированной стали, поставляемого на территорию Европейского Союза с украинских предприятий группы «Метинвест».

Также вводятся фиксированные пошлины для российских, бразильских и иранских производителей, говорится в сообщении ЕК. Сербия была исключена из расследования.

Ранее в сообщениях Еврокомиссии уточнялось, что в расследование попала продукция «Запорожстали» и ММК им. Ильича. Вследствие этого гендиректор «Запорожстали» Р. Шурма уже заявил о возможном существенном урезании проекта строительства нового кислородно-конвертерного цеха.

25 октября 2017 г. Министерство торговли США приняло решение ввести предварительные антидемпинговые пошлины на импорт углеродистой и легированной катанки из Италии, Южной Кореи, ЮАР, Испании, Турции, Украины и Великобритании. Размер пошлины для украинских производителей составит 34,98–44,03 %. В частности, продукция меткомбината «АрселорМиттал Кривой Рог» и Енакиевского металлургического завода будет облагаться пошлиной в 44,03 %, тогда как других производителей – 34,98 %. «Данный размер пошлины, введенной против продукции АМКР и ЕМЗ, связан с наличием отягощающих

обстоятельств ввиду отказа завода от полного сотрудничества в процессе расследования», – говорится в материалах Комиссии по международной торговле при Минторговли США.

В складывающейся тяжелой ситуации на внешних рынках украинские металлурги ищут поддержку у государства. В частности, президент «Укрметаллургпрома» А. Каленков недавно заявил, что настаивает на новой форме государственной поддержки отрасли: «Для нас важно, чтобы внутренний рынок развивался. Чтобы его емкость была не 2,5 млн т (как сейчас) и даже не 6,5 млн т (как до начала военных действий), а хотя бы 12–15 млн т, чтобы потребление стали составило порядка 300 т на человека в год. Мы должны больше инвестировать на уровне развивающихся стран». Безусловно, сложно не согласиться с президентом отраслевого объединения металлургов, без существенной господдержки одной из ключевых для украинской экономики отраслей в столь бурное время следует ожидать только очередного падения показателей экономического роста страны, притока инвестиций и экспортной выручки (*Материал подготовлен на основе информации таких источников: Сайт «Укрметаллургпром» (<http://uaprom.info>); Металл Украины (<https://ukrmet.dp.ua>); Минпром (<http://minprom.ua>); ЛигаНет (<http://biz.liga.net>); Дело.ua (<https://delo.ua>); БизнесЦензор (<https://biz.censor.net.ua>); Интерфакс-Украина (<http://interfax.com.ua>).*

Наука – суспільству

До 100-річчя НАН України

Основні напрями діяльності НАН України

3 жовтня 2017 р. у рамках Міжнародного фестивалю «Київ Музик Фест-2017» відбулася презентація IV тому «Української музичної енциклопедії». Зазначене видання містить понад 500 статей на літери «О» та «Н» – результат фундаментальної наукової роботи, виконаної фахівцями музикознавчої секції відділу музикознавства та етномузикології Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології (ІМФЕ) ім. М. Т. Рильського НАН України.

Треба зазначити, що особливий творчий внесок у процес підготовки зробили: старший науковий співробітник відділу музикознавства та етномузикології ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України кандидат мистецтвознавства І. Сікорська; завідувач цього ж відділу кандидат мистецтвознавства А. Калениченко; співробітники відділу – молодший науковий співробітник С. Василик і старший науковий співробітник кандидат мистецтвознавства О. Кушнірук.

Поміж інших матеріалів, які багатогранно презентують розвиток і сучасний стан української музичної культури, до книги увійшли масштабні та глибокі науково-історичні розвідки музикознавців, зокрема, завідувача відділу екранно-сценічних мистецтв і культурології ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України доктора мистецтвознавства О. Немкович (стаття «Національна опера України»), старшого наукового співробітника відділу музикознавства та етномузикології ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України кандидата мистецтвознавства І. Сікорської («Опера», «Оперета»), старшого наукового співробітника цього ж відділу кандидата мистецтвознавства О. Кушнірук («Націоналізм у музиці»), а також Н. Семененко («Освіта музична») і К. Луганської («Національна філармонія України»).

У межах презентації, що тривала в залі Національної спілки композиторів України, про видання розповіли О. Кушнірук і А. Калениченко.

З вітальним словом до учасників заходу звернулася заступник голови Київської організації Національної спілки композиторів України Г. Степанченко.

Головувала на заході відповідальний редактор наступного (V) тому енциклопедії, який перебуває вже на фінальній стадії підготовки до друку, старший науковий співробітник відділу музикознавства та етномузикології ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України кандидат мистецтвознавства В. Кузик.

Окрасою презентації стали виконавські «ілюстрації» пошукувачки відділу музикознавства та етномузикології ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, заслуженої артистки України, співачки О. Нікітюк (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2017. – 24.10*).

5–6 жовтня 2017 р. в Інституті загальної та неорганічної хімії ім. В. І. Вернадського НАН України відбулася спільна сесія наукової ради НАН України з проблеми «Електрохімія» та Міжвідомчої науково-технічної ради з проблем корозії і протикорозійного захисту металів, у рамках якої провідні фахівці з Києва, Харкова, Львова, Дніпра обговорили актуальні науково-технічні проблеми електрохімії та корозії.

Предметом обговорення стали такі питання:

– одержання функціональних і композиційних матеріалів нового покоління, їхнє застосування як електрокаталізаторів, а також як захисних покриттів у агресивних середовищах;

– теоретичні основи переносу заряду в неводних розчинах електролітів – наукова база розробок нового покоління електролітних матеріалів для літій-йонних батарей і суперконденсаторів;

– нове рівняння стану адсорбційних моношарів ПАР на межі розділу вода/флюїди – однієї з необхідних умов створення процесів модифікування поверхонь із заданими властивостями;

– механізми електрохімічної корозії та методи корозійного захисту конструкційних сталей;

– нові процеси електрохімічного вилучення тугоплавких металів з вітчизняної сировини.

Було заслухано три доповіді за матеріалами докторських дисертацій, присвячених актуальним проблемам сучасної техніки:

– розробленню нових процесів осадження гальванопокриттів на основі рідкісних і розсіяних металів;

– електроосадженню металів родини заліза з метансульфонової кислоти;

– електрохімічному осадженню тернарних сплавів заліза та кобальту з молібденом.

За підсумками заходу було ухвалено рішення про проведення VIII Українського з'їзду з електрохімії в червні 2018 р. на базі Львівського національного університету ім. І. Франка, узгоджено зміст наукової програми з'їзду, склад програмного й організаційного комітетів (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2017. – 25.10*).

6 жовтня 2017 р. у межах міжмузейного проекту «Проект Енеїда», експозиційна та подієва складові якого відбуваються в Національному художньому музеї України, науково-популярну лекцію «Рим навиворіт, агент імперії, національний наратив і поп-культура в “Енеїді”» прочитала знана вітчизняна літературознавиця й культурологиня, завідувач відділу теорії літератури та компаративістики Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України член-кореспондент НАН України Т. Гундорова.

Поема І. Котляревського «Енеїда» (1798) є знаковим твором для української літератури й, загалом, культури. Власне, з неї ведуть початок українського красного письменства. Але, як наголосила Т. Гундорова, «Енеїда» – і слава, і кара української літератури. За словами вченої, попри перше, поверхнєве враження, ця поема є досить складною та уможлиблює різні способи глибинного прочитання й тлумачення її смислів.

Як пояснила вона, ця поема за своїм сюжетним наповненням не є цілком унікальним літературним твором і вписується у так звану тенденцію «девергалізації» «Енеїди», що припала на другу половину XVIII ст.: у той час, крім «Енеїди» І. Котляревського (повна назва – «Енеїда, на малоросійський язик перелицьована»), з'явилися ще дві поеми подібного стибу – «Вергілієва Енеїда, або Пригоди благочестивого героя Енея» А. Блюмауера (Відень, 1782–1786) і «Виргилиева Энеида, вывороченная наизнанку» М. Осипова й О. Котельникова (1791–1808). Італійський лінгвіст і славіст Р. Піккіо так писав про цей процес: «У другій половині XVIII ст. стає вже чіткішим те, що можна назвати поступовою “девергалізацією” травестій “Енеїди”, тобто звичай розглядати текст Вергілія лише як “привид” і обмежувати його тлом, щоб висувати на перший план автономний зміст,

який передається самим травестатором». Таким чином, переписуваний оригінал втрачає свою первинність при позірному збереженні основних сюжетних ліній і переліку головних героїв.

Перше видання «Енеїди», яке з'явилося піратським способом у Петербурзі, доповнювалося словничком, що містив тлумачення близько тисячі українських слів. Ще майже на 500 слів розширив його сам автор, готуючи видання до друку. Від часу написання твір отримував різні – нерідко діаметрально протилежні – оцінки. Наприклад, Т. Шевченко, який у вірші «На вічну пам'ять Котляревському» (1848) порівнював свою мандрівну долю з Енеєвою (мотив пошуку своєї домівки, виконання наперед визначеної місії), пізніше ставився до поеми значно критичніше (зокрема, як до частини загальноімперського дискурсу): «“Енеїда” добра, а все-таки сміховинна на московський кшталт». На думку історика й етнографа М. Костомарова, поема втратила свою цінність як пародія, проте не як картина українського побуту певної історичної доби. Літературознавець, історик і фольклорист М. Дашкевич стверджував, що «Енеїда» може вважатися суто жартівливою виключно при поверховому підході до її аналізу – насправді ж вона є яскравим виявом «народної стихії», осяяним, як він вважав, рідкісним на той час «світлом гуманітарної думки» (тобто, фактично, зразком літератури епохи Просвітництва). Однозначно негативно до української «Енеїди» ставився П. Куліш, який вбачав у ній торжествування простонародності, очевидної бодай завдяки своєму вербальному втіленню, безпосередньо широкому використанню народної розмовної мови. Сам же письменник орієнтувався на високу культуру, до якої «Енеїда», безперечно, не належала. До певної міри думку П. Куліша поділяли й українські модерністи, які зазначали, що українська культура із самого початку могла бути зовсім іншого вигляду й наряду розвитку, якби її засадничим першоджерелом стала не бурлескна перелицьована казка-напівміф, а, наприклад, доробок Г. Сковороди. Представник українських неокласиків М. Зеров своїм перекладом оригінальної поеми «Енеїди» Вергілія намагався, як висловилося Т. Гундорова, «стерти пляму простонародності з української культури, керуючись високими європейськими взірцями».

Проте недоцільно й некоректно аналізувати цей твір лише в одному ключі, нехтуючи його різноплановість, вважає дослідниця. Написана спершу в низькому стилі та для розваги, з розгортанням сюжету поема набуває серйозності. І. Котляревський веде діалог (часом і полеміку) з текстом Вергілія. Учений-гуманітарист Д. Чижевський розглядав «Енеїду» як енциклопедію українського життя, українського світу – історії, життя станів, особливостей менталітету, побуту українського народу. Сміх «Енеїди» Є. Сверстюк вважав життєствердним. Тому не дивно, зауважила Т. Гундорова, що засноване 1985 р. українське літературне угруповання «Бу-Ба-Бу» («Бурлеск – Балаган – Буфонада»), до якого увійшли письменники Ю. Андрухович, В. Неборак і О. Ірванець і яке досить істотно

змінити український культурний ландшафт, багато в чому послуговувалося моделлю, використаною І. Котляревським, зокрема карнавалізацією.

Як підкреслила Т. Гундорова, в інтерпретації «Енеїди» дослідники здебільшого наголошують на національному характері твору й часто ігнорують ту обставину, що поема насправді розгортається в полі імперського дискурсу. Зокрема, вона пропонує новий на той час тип взаємин між центром (метрополією) та провінцією, який ґрунтується на місцевому, територіальному патріотизмові й ідеї автономності (між іншим, у такому ж ключі І. Котляревським написано й п'єси «Наталка-Полтавка» та «Москаль-чарівник»). Таким чином, «Енеїда» існує між імперією та нацією. Із цієї точки зору, поема виступає як зразок національного наративу («націєнарація»). Зокрема, одним з мотивів, який місцями досить чітко увиразнюється в тексті, є нагадування про втрачені привілеї (вольності) гетьманщини. Поряд із цим, іншим боком двоїстості поеми є мотив служіння державі («...общее добро в упадку..., лети повинності справлять») і бажання бути імперською людиною, на яку падає ореол величі, піднесеності імперії, яка, образно висловлюючись, осяває кожного, хто в той чи інший спосіб причетний до неї (згадати хоча б «черевички імператриці», які гоголівський коваль Вакула мав дістати для своєї нареченої Оксани). Згідно із сучасними теоріями постколоніальної критики, людині провінції притаманне так зване відчуття гібридності – тяжіння і до простору своєї території (місцевий патріотизм, окремішність, аж до національного самоусвідомлення) і до загальноімперського центру, який легітимує та підносить провінційність. Саме місцезнаходження між провінцією та метрополією обговорюється в усіх творах І. Котляревського: уже згадувані «Москаль-чарівник» і «Наталка-Полтавка» служать прикладами своєрідного відстоювання прав провінції, її власної гідності, особливої привабливості та морального просвітництва.

Що ж стосується «Енеїди» класичної, давньоримської та «Енеїди» переінакшеної, української, то, незважаючи на загальну подібність, між ними існує чимало відмінностей. І одна з головних відмінностей стосується так званого «римського провіденціалістського імперського комплексу», тобто ідеї богообраності імперії, продовження її культурно-історичної тяглості. У героїчній поемі Вергілія Еней виступає «агентом імперії», йому було суджено богами в майбутньому заснувати Рим – «град над городами». В інверсії, до якої вдається у своїй трагедійованій поемі І. Котляревський, центр уваги зміщується від загального до одиничного – ідеться не так про державу (у першу чергу про «Рим як місто світу»), як про містечко, «городок» (інверсія «Троя проти Риму»). Крім того, Еней, який був, за висловом російського дослідника В. Топорова, «людиною долі» (адже, згідно з первинною версією, його місія – виконання волі богів і предків, насамперед небіжчика-батька), часом відходить від своєї високої та головної мети: його шлях зигзагоподібний, хвилеподібний, заплутаний, зазнає впливу стихійності та хтонічності (потойбічного характеру визначення) долі. Таким чином, імперський дискурс викривляється і підринається, до того ж набуває

етнонаціонального забарвлення. Еней І. Котляревського виступає не тільки й не стільки як агент імперії (іншими словами, як людина, яка діє в інтересах імперії та просуває їх, поширюючи імперський етос усім Середземномор'ям), а як обстоювач прав («імення, мови, віри, виду») окремої спільноти (племені латинян). Власне, саме завдяки цій спрямованості можна вважати, що в поемі І. Котляревського присутні, серед іншого, і гостро актуальні на той час ідеї політичного відродження етнонаціональних спільнот, які згодом знайшли своє втілення в так званій «весні народів», що прокотилася Європою в середині ХІХ ст.

Однією з яскравих рис української поеми є її етносоціокультурна гібридність – автор, фактично, поєднує непоєднуване: в одному тексті нерозділеними співіснують реалії та звичаї різних народів і різних епох (скажімо, латинян називають козаками; факти стародавньої історії чергуються із сучасними для автора подіями; змішано слова, що належать до різних мов, і топоніми з територій різних країн; давня міфологія тісно переплітається з народними казками; поєднуються різні культурні традиції). Осердям такої гібридності, як підкреслила Т. Гундорова, є опис щита Енея (подарованого йому богом Вулканом). Цікаво порівняти також ідеологію оригінальної й перелицьованої версій «Енеїди». Вергілій змальовує на щиті заснування Риму й майбутні перемоги Римської імперії, зокрема її колонізаційні війни. І. Котляревський, який у тексті нерідко глузував з піднесеного стилю Вергілія, подає цей щит як емблему популярної (в сенсі народної) культури. Тим самим він стверджує народність як етос і етнос – на щиті змальовано казкових персонажів, а також портрети героїв-богатирів, переважно запозичені з народних картинок (лубків). Імперський дискурс пов'язує поему І. Котляревського з твором Вергілія, а дискурс популярної культури – з травестійованою російською «Енеїдою» М. Осипова, яка, на думку багатьох учених, послужила одним зі зразків для травестії І. Котляревського. Класик української літератури, однак, не просто подає перелік лубочних сюжетів, як це робить М. Осипов, а цілеспрямовано збирає на щиті казкових персонажів і богатирів, які належать до категорії змієборців. Тим самим навіть і в бурлескній формі український автор наголошує на героїчному характері свого Енея.

Підсумовуючи, Т. Гундорова наголосила, що, зважаючи на всю складність «Енеїди», поему не слід розглядати однозначно позитивно або однозначно негативно. Український і американський літературознавець Г. Грабович порівнює, наприклад, цю «низьку» поему з маскою, якою українська культурна спільнота прагнула захиститися від високої, але чужинської імперської культури, але яка, однак, так «приросла», що почала вважатися справжнім обличчям української культури. Саме звідси походить зневажливе ставлення багатьох критиків до «Енеїди», а ще більше до так званого явища «котляревщини». Саме цим терміном називається творчість епігонів і наслідувачів І. Котляревського, зокрема, у сенсі використання низького, стереотипного, балаганно-карнавального, несерйозного стилю в

українській літературі та культурі XIX–XX ст. Інші ж критики саме з жартівливої та життєствердної «Енеїди» І. Котляревського виводять родовід цілої нової української літератури. Але загалом «Енеїда» – багатозначний і багатозначний текст, який ще відкриватиме нові значення і смисли для дослідників. Він до того запрошує, переконана Т. Гундорова (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2017. – 17.10).

10–13 жовтня 2017 р. тривав VI Міжнародний фестиваль інноваційних проектів Sikorsky Challenge-2017, організаторами якого стали Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського» (НТУУ «КПІ»), Науковий парк «Київська політехніка» та Інноваційна екосистема Sikorsky Challeng. У рамках цього фестивалю відбувся конкурс стартапів, у якому було відзначено чотири проекти, подані вченими наукових установ академії.

Загалом заявки на участь у конкурсі подали 48 вітчизняних вищих навчальних закладів і науково-дослідних установ, 91 проект надійшов від студентів і науковців НТУУ «КПІ ім. І. Сікорського», 55 проектів – від учених НАН України. За результати конкурсу переможцями визнано 45 проектів, автори яких підписали меморандуми про співпрацю з потенційними інвесторами або були відзначені Міжнародним експертним журі.

У конкурсі інноваційних проектів взяли участь команди з 33 установ Національної академії наук України, які подали 55 проектів за напрямками: авіація та космос; аграрництво і тваринництво (сільське господарство); екологія; енергетика та енергоефективність; ІТ-технології; медицина й біотехнології; техніка, електроніка та технології; харчові технології. За результатами попереднього відбору 50 проектів було включено до каталогу VI Міжнародного конкурсу інноваційних проектів Sikorsky Challenge-2017 і 10 робіт відібрано для фінального конкурсу.

До робіт, відзначених у фіналі конкурсу, потрапили проекти колективів з установ НАН України. Так, пов'язку вуглецеву сорбуючу на основі активованих волокнистих вуглецевих матеріалів (розробка Інституту експериментальної патології, онкології і радіобіології ім. Р. Є. Кавецького НАН України) було відзначено Фондом науково-технічного розвитку України імені академіка В. Міхалевича й Міжнародним експертним журі; бездротові сенсорні мережі для точного землеробства, екологічного моніторингу та захисту довкілля (розробка Інституту кібернетики ім. В. М. Глушкова НАН України) – аграрним холдингом Agro Generation, суперфективну систему теплопостачання будівель з використанням психометричної енергії навколишнього середовища (розробка Інституту технічного теплофізики НАН України) – Фондом науково-технічного розвитку України імені академіка В. Міхалевича.

Крім того, інноваційний холдинг Sikorsky Challenge підписав договори про спільну діяльність щодо розвитку бізнесу з 14 стартап-командами, які стали фіналістами конкурсу стартапів, зокрема з командами вчених НАН України за проектом «Біосенсор з використанням нативного ферментного препарату для визначення глюкози» (розробка Інституту загальної і неорганічної хімії ім. В. І. Вернадського НАН України) та вже зазначеним проектом «Пов'язка вуглецева сорбуюча на основі активованих волокнистих вуглецевих матеріалів» – на розвиток, просування та пошук партнерів з командами.

З іншими результатами конкурсу можна ознайомитися за посиланням: <http://kpi.ua/2017-10-13-sc>.

Каталог проектів, які брали участь у конкурсі, доступний за адресою: <https://www.sikorskychallenge.com/festival> (*Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2017. – 20.10*).

Про те, що вивчає і як нині розвивається математика, в ефірі науково-популярної програми «Всесвіт» радіостанції «Голос Києва» розповів завідувач відділу алгебри й топології Інституту математики НАН України член-кореспондент НАН України Ю. Дрозд.

Як пояснив учений, математика належить не до природничих, а до точних наук. Дослідження в межах природничих наук здійснюється за схемою «спостереження за природним явищем – висування гіпотези – розроблення теорії – експериментальна перевірка». Таким чином, дійсною вважається лише експериментально підтверджена теорія. Математики працюють інакше: починається все так само зі спостережень і висування гіпотези. Проте основний етап у цьому випадку – логічне обґрунтування висунутої гіпотези, тобто її доведення. По-перше, з гіпотези виводяться певні наслідки, важливі для теорії; по-друге, гіпотеза перевіряється на предмет її логічної несуперечливості. Відповідно, математична теорія вважається істинною, доки в ній не виявлено логічної суперечності. «З огляду на це, математику можна визначити як науку про можливі формальні структури реального світу. Це означає, що математичній теорії байдуже до походження її об'єктів. Істотною є лише форма зв'язків між ними, яку розглядає ця теорія. Так само байдуже математичній теорії, чи дійсно в природі вже спостерігаються об'єкти, які б відповідали засадам тієї чи іншої теорії. Головне – теорія має бути логічно обґрунтованою і несуперечливою. У цьому полягає і сила, і слабкість математики. Слабкість – бо заздалегідь, як правило, неможливо передбачити, яку цінність має та чи інша математична теорія й чи справді вона колись знайде свою реалізацію. Сила – бо, щойно відповідні явища буде спостережено, теорія дасть правильний їхній опис», – говорить Ю. Дрозд. Класичний приклад – диференціальні рівняння, якими описуються, наприклад, падіння каменю, постріл з гармати й інші фізичні явища. Неевклідова геометрія, яка була суто інтелектуальним конструктом,

згодом відіграла вирішальну роль у побудові загальної теорії відносності А. Ейнштейна й багатьох інших розділів сучасної фізики. Англійський математик Г. Гарді пишався тим, що теорія чисел, якою він займався, є найабстрактнішим розділом математики. Нині ж вона вже активно застосовується в криптографії, для захисту інформації тощо. Деякі дослідження в галузі теорії чисел навіть увійшли до переліку засекачених.

Математика як наука в сучасному розумінні почала розвиватися в Стародавній Греції близько 2,5 тис. років тому. Розквіт математики припав на XVII ст., коли Р. Декарт винайшов аналітичну геометрію, а І. Ньютон і Г. Ляйбніц – математичний аналіз. Цей бурхливий розвиток математики тривав аж до XIX ст., коли було закладено основи багатьох математичних теорій. Однак у математиці й досі залишається чимало невирішених питань.

Досягненнями сучасного етапу стали, зокрема, доведення великої гіпотези Ферма (для чого довелося розробити дуже складні розділи математики), а також створення загальної арифметичної теорії Тег-Мюллера та Мацу Кіда, завдяки якій вдалося розв'язати кілька класичних математичних проблем. Крім того, у другій половині XX ст. відбулася так звана категорна революція, унаслідок якої першочергового значення набули зв'язки (відношення) між об'єктами, а самі об'єкти відійшли на другий план.

Як зазначив Ю. Дрозд, учені Інституту математики НАН України працюють практично за всіма сучасними математичними напрямками. Установа також усесвітньо відома своїми класичними науковими школами – Боголюбова – Митропольського (з теорії диференціальних рівнянь), Березанського (з функціонального аналізу), Скорохода (з теорії імовірності й математичної статистики). Кінець XX ст. позначився бурхливим розвитком алгебри в Інституті математики НАН України та Київському національному університеті ім. Т. Шевченка.

Нині ж умови роботи математиків важко назвати задовільними: через труднощі з професійною самореалізацією на Батьківщині, багато талановитих молодих учених уже виїхали з України. «З моїх учнів щонайменше п'ятеро працюють за кордоном – у Великій Британії, ФРН, Швеції, Бразилії, де математиків цінують значно вище», – говорить Ю. Дрозд. Молоді науковці все ще є, проте їхню роботу слід належним чином забезпечувати, так само як і міжнародне співробітництво (зокрема, елементарні речі на зразок участі в міжнародних конференціях).

Тим же, хто цікавиться математикою (і насамперед учнівській аудиторії), Ю. Дрозд порадив ознайомитися з науково-популярним журналом «У світі математики» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2017. – 17.10).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

9 жовтня 2017 р. інтернет-видання «Українська правда» опублікувало інтерв'ю з директором Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, академіком-секретарем Відділення економіки НАН України, членом Президії НАН України академіком Е. Лібановою, присвячене нинішній демографічній ситуації в нашій країні та тенденціям її зміни в майбутньому.

За словами вченої, в Україні нині спостерігається процес депопуляції. «Пересічна європейська жінка не народжує стільки дітей, скільки потрібно для того, щоб покоління батьків хоча б замістилося поколінням дітей. На 100 жінок має народжуватися 213–215 дітей. У нас зараз народжується 150. А 215 не народжується з 60-х років. І в жодній європейській країні не народжується більше 200. У результаті, кожне наступне покоління хоч трошечки, але менше за попереднє. Через занижку народжуваність відбувається демографічне старіння, тобто у складі населення збільшується частка осіб старшого віку і зменшується частка дітей та молоді. <...> Демографи говорять про вичерпаність потенціалу демографічного зростання, – пояснює Е. Лібанова. – Депопуляція є наслідком не тільки заниженої народжуваності. В Україні дається взнаки зависока передчасна смертність, особливо чоловіків та сільських мешканців. Практично від усіх захворювань українці вмирають на кілька років раніше. Дається взнаки і поширеність нездорового способу життя, і погані умови праці, і зависокі травматизм та смертність на дорогах, і забрудненість довкілля, і негаразди з медициною».

Як українське суспільство змінилося з 2013 р. і як змінюватиметься в короткостроковій перспективі? Якими є чисельність і особливості вітчизняного середнього класу? Як в Україні різняться рівні об'єктивної і суб'єктивної бідності? Що спонукає наших співгромадян працездатного віку емігрувати та чим можна компенсувати природне скорочення населення? Чому українці зазвичай з недовірою ставляться до влади та чи можливо встановити довіру між державою й громадянами? Яку роль в економіці й інших сферах життя суспільства відіграє транспортна інфраструктура? Чому скорочується кількість мешканців у сільській місцевості й осіб, зайнятих у сільському господарстві? Навіщо Україні потрібен новий перепис населення? У який спосіб має відбуватися майбутня реінтеграція територій, нині не підконтрольних українській владі, і чому цілковита реконструкція економіки є єдиним прийнятним варіантом подальшого розвитку Східного регіону? Чи може масове внутрішнє переселення громадян мати позитивні наслідки, попри те що зумовлене досить сумними обставинами? Відповіді на всі ці та багато інших запитань шукайте в публікації за посиланням: <http://www.pravda.com.ua/articles/2017/10/9/7157716> (*Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2017. – 13.10).*

17 жовтня 2017 р. на інтернет-сайті видання «ФОКУС» було опубліковано інтерв'ю з відомим вітчизняним ученим, зоологом і еволюційним біологом, завідувачем відділу еволюційної морфології Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України доктором біологічних наук І. Дзевєріним, присвячене генетичній детермінації поведінкових особливостей і схильностей людей та представників інших видів живих істот, ролі культурних чинників у зменшенні чи посиленні такої детермінації в людини, а також історії людської цивілізації як руху від невеликих груп до високоструктурованих спільнот і наслідкам, що з цього випливають.

«У ході еволюції людини рівень агресивності помітно змінювався. Він був дуже високим у древніх мисливців, потім він помітно знизився, потім знову зріс у деяких культурах. За останні 100 років, принаймні в цивілізованих суспільствах, він зменшився», – розповідає науковець. За його словами, формування великих груп людей потребувало зменшення внутрішньогрупової агресивності та зовнішнього її переспрямування. Водночас життя у групі актуалізувало такі поведінкові риси, як спроможність до взаємодопомоги, співпереживання й самопожертви в разі необхідності.

Як наголошує І. Дзевєрін, нерідко вкрай важко відокремити спадкові чинники впливу на людину від культурних: «Насправді дуже часто гени й виховання діють в одному напрямі, і розділити, що де – методологічно складне завдання. Дуже ймовірно, враховуючи, що ми походимо від стадних тварин і поділяємо з мавпами й віддаленішими родичами багато поведінкових програм, альтруїзм у нас генетично детерміновано. З іншого боку, він має надзвичайно потужне соціальне підкріплення. Вся культура на цьому ґрунтується, а культурні ж естафети не менш стійкі, ніж генетичні ознаки. У нас є і почуття доброти, і почуття справедливості, й агресія, і все це в різних пропорціях. Тому дуже важко виховувати толератність, повагу до інших культур, вести боротьбу з ксенофобією в будь-яких формах. <...> Наша біологія тут не перешкода. Якщо ми, будучи генетично агресивними, це долаємо, то це значить, що нічого фатального в нашій генетичній схильності немає». Майбутнє людства, переконаний учений, це – глобалізований і водночас культурно різноманітний світ, влаштований на засадах толерантності, взаємоповаги та цивілізованої, конструктивної конкуренції.

Більше про це, а також про стратегії поведінки ссавців, еволюційне коріння ксенофобії, співвідношення між інстинктами й соціальним середовищем, еволюційний прогрес етики, генетичний рівень диференціації людей, культурні компенсатори природної агресивності, культурну й генетичну еволюцію та багато іншого читайте за посиланням: <https://focus.ua/society/382833> (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2017. – 19.10).

Про сучасні українські та світові урбанізаційні тенденції в ефірі науково-популярної програми «Точка опори» радіостанції «Культура» розповів старший науковий співробітник сектору збалансованого розвитку та екологічної оцінки Інституту географії НАН України кандидат географічних наук А. Мозговий.

Поступове зникнення сіл і одночасне розростання та збільшення ролі міст спостерігається як на глобальному, так і на національному рівнях. За словами вченого, український парламент щороку знімає з адміністративного обліку кількадесят населених пунктів, усі вони є сільськими. Водночас практично повсюдно домінує міський спосіб життя, поширюючись і на сільську місцевість.

Як розповів А. Мозговий, перші міста з'явилися на Близькому Сході майже 10 тис. років тому (у VIII тис. до н. е.) і були спочатку точковим явищем, оскільки мали незначні площі та кількість населення й, відповідно, не справляли помітного впливу на суспільне життя. Проте із часом значення міст у розвитку цивілізації істотно зросло. І навіть сама етимологія слова «цивілізація» вказує на провідну роль міст і містян, адже латинське *civis* позначає громадянина, яким міг бути тільки мешканець міста. Коли урбанізація як суспільно-історичний процес набула планетарного масштабу, містам для зростання знадобилися додаткові ресурси (у першу чергу демографічні, людські), джерелом яких стало, звичайно, село. Із часом міста перетворилися на потужні економічні центри – там сконцентрувалося виробництво, а отже, і робоча сила.

За офіційною статистикою (яка не оновлювалася з моменту проведення першого й поки єдиного Всеукраїнського перепису населення в грудні 2001 р.), частка міського населення в нашій країні становить 69 %. Проте фахівці, серед яких і вчені Інституту географії НАН України, реально оцінюють цей показник щонайменше в 75–80 %. Таким чином, Україна є високоурбанізованою державою. Точно визначити кількість міського населення наразі досить непросто, зокрема, через наявність явища так званої «прихованої» урбанізації: у містах упродовж тривалого часу або навіть і на постійній основі проживає та працює чимало громадян, зареєстрованих у сільських населених пунктах.

Активізація урбанізаційних процесів в Україні припала на другу половину XX ст., а точніше на період між 1950 та 1970 рр. Статистично спостерігався й короткий проміжок дезурбанізації (упродовж 1,5 року на межі 1980-х і 1990-х років), пов'язаний з розгортанням масштабної соціально-економічної кризи, унаслідок якої чимало містян змушені були на певний час повернутися до сільської місцевості, звідки й походили.

Високий рівень урбанізації спостерігається в Австралії – 90 %, причому близько двох третин містян становлять мешканці лише двох міст – Мельбурна й Сіднея. В острівному ж місті-державі Сінгапур узагалі немає сільського населення. В українського сусіда першого порядку (тобто країни,

з якою ми маємо суходільний кордон) Угорщини склалася особлива, але досить загрозлива ситуація: 3 із 10 млн громадян сконцентрувалися у столиці – Будапешті. Це – яскравий приклад явища метрополізації, за якого одне місто відіграє в державі ключову роль. Варто, однак, мати на увазі, наголошує А. Мозговий, що в разі катастрофи природного або техногенного характеру, що може статися в столиці, усю господарську діяльність і транспортну мережу такої країни буде, імовірно, паралізовано. Щоб уникнути таких у крайній негативних потенційних наслідків, варто розвивати менші міста – так звані локальні «столиці». Власне, однією з провідних цілей Європейського Союзу як економічного об'єднання є посилення позицій регіонів, адже співробітництво між державами-членами відбувається насамперед на міжрегіональному рівні. До речі, саме малі міста утримують «каркас розселення» в Україні, яка, на щастя, не є моноцентричною та має перспективи для розвитку великої кількості більших і менших центрів.

Міста виконують різні функції – виробничу, культурну, рекреаційну, просвітницьку тощо. У багатьох містах домінує якась одна з них. У розвинутих державах, наприклад, є міста (найчастіше – це міста-супутники) з університетом як головною містотвірною інституцією: у Великій Британії – це, зокрема, Оксфорд, в Україні – Острог. На сході нашої країни зосереджено чимало міст, у яких над усіма іншими видами діяльності та сферами життя превалює виробнича. Такі монофункціональні міста виявляються найбільш загрозливими щодо перспектив розвитку.

Гість радіостудії також підкреслив, що, по-перше, село (як форма розселення) не зникне абсолютно: сільська місцевість завжди потребуватиме залучення робочої сили (бодай для аграрного сектору економіки), проте розвиток продуктивних сил та інтенсифікація виробництва призводять до збільшення рівня автоматизації і, відповідно, скорочення кількості зайнятих осіб. По-друге, село, звичайно, не зникне фізично: у країнах з високим рівнем урбанізації (понад 90 %) спостерігається переселення містян до сільської місцевості (переважно до приміської зони, котеджних містечок тощо) з одночасним збереженням міського способу життя. Такі люди залучені до діяльності, не пов'язаної із сільським господарством, і працюють дистанційно – як фрілансери. Ця глобальна тенденція до посилення субурбанізації поступово посилюється і в Україні.

За словами А. Мозгового, урбанізація (як і глобалізація) має і зворотний бік: міста є культурними конгломератами, а отже, на відміну від сіл, значно гірше сприяють ретрансляції етнічних культурних кодів.

Більше про це, а також про оптимальну й мінімальну кількість мешканців міста, глобальне село та причини, що зумовлюють необхідність проведення чергового всеукраїнського перепису населення, слухайте в аудіозаписі радіопередачі, доступному за посиланням: <http://schedule.nrcu.gov.ua/grid/channel/period/item-listen-popup.html?periodItemID=1746720> (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2017. – 19.10).

Наукові видання НАН України

12 жовтня 2017 р. щоденна всеукраїнська газета «День» (№ 183–184 2017 р.) опублікувала інтерв'ю з директором Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, академіком-секретарем Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України академіком М. Жулинським про феномен Т. Шевченка, значення його життя та творчого доробку для наших сучасників, а також фундаментальне шеститомне наукове видання «Шевченківська енциклопедія», яку підготували вчені академії.

Як розповів М. Жулинський, енциклопедія готувалася до 200-річчя від дня народження Т. Шевченка, яке відзначали три роки тому. Її автори-упорядники використали величезну кількість різноманітних джерел, що містили інформацію, так чи інакше пов'язану з видатним українським митцем і громадським діячем. Ідеться, зокрема, про рукописну й малярську спадщину Т. Шевченка, яка нині зберігається в унікальному фонді української класики вищезгаданого академічного інституту, довідкові матеріали, вміщені в «Шевченківському словнику», багатотомне повне видання Шевченкових творів, яке побачило світ у Варшаві в 1930-х роках, і багато інших. «Шевченківська енциклопедія» стала першою в нашій країні персональною енциклопедією, виконаною на високому науковому рівні.

«Робота над виданням тривала десять років (це щонайменше). Кожному віршеві Шевченка (навіть якщо це лише чотири рядки), кожному його мистецькому творові, кожній людині, яка його знала або так чи інакше вплинула на його життя і твори, присвячена окрема стаття. Енциклопедія – це понад 6 тис. статей, які охоплюють усі основні важливі проблеми шевченкознавства, як, приміром, життєпис Шевченка; літературні твори; малярські твори; його поетика, мова, міфологічні та біблійні персонажі; давня, нова та новітня українська література і Шевченко; світова, слов'янська і російська літератури та Шевченко... Я перелічив далеко не всі тематичні напрямки видання», – зазначає М. Жулинський. Підкреслюючи значення енциклопедії для сучасного українського суспільства, він наголошує: «Він [Тарас Шевченко] необхідний нам сьогодні більше, ніж будь-коли, бо є абсолютна потреба в самоідентифікації українця, ми стоїмо перед проблемою консолідації українського суспільства. І Шевченко тут є абсолютно незамінним».

З повним текстом інтерв'ю можна ознайомитися за посиланням: <https://day.kyiv.ua/uk/article/istoriya-i-ya/vse-shcho-my-zaraz-znayemo-pro-kobzarya> (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2017. – 20.10).

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

Конкурси наступного періоду Рамкової програми Європейського Союзу з наукових досліджень та інновацій «Горизонт-2020» на 2018–2020 рр. за тематичним пріоритетом («Нанотехнології», «Сучасні матеріали», «Біотехнології та сучасне виробництво і переробка») (H2020 Societal Challenge 5) передбачають унікальну можливість для українських науковців, малих і середніх підприємств, промислових підприємств та супровідних компаній (ІКТ, консалтинг тощо) у співпраці з партнерами з країн-членів ЄС узяти участь у підготовці пропозицій за окремими темами, рекомендованими, зокрема, до виконання у співпраці з країнами «Східного партнерства».

У розділі 3.1 «Перспективна переробна промисловість» (Sustainable Process Industry, SPIRE, с. 62) проекту Робочої програми, яка має бути формально опублікована наприкінці жовтня цього року, наведено ряд таких конкурсів: від CE-SPIRE-01-2018 до CE-SPIRE-09-2020. Кінцевий термін подання заявки на перші конкурси (CE-SPIRE-02-2018, 03-2018 і 10-2018) – 22 лютого 2018 р. Наступні з них передбачено на 2019 і 2020 р.

Для отримання допомоги та консультацій потенційні учасники можуть скористатися інтернет-ресурсами SPIRE Association's (A.SPIRE), які містять:

- перелік усіх (в основному) європейських науково-дослідних організацій, що є учасниками SPIRE;
- перелік усіх завершених і поточних проектів SPIRE H2020, у яких беруть участь вищезгадані науково-дослідні організації;
- інструменти, за допомогою яких науковці можуть представити свої контактні дані, сферу своїх наукових інтересів і напрями співпраці, яких вони шукають.

З метою підвищення рівня обізнаності й участі представників країн «Східного партнерства» проекти EaP PLUS і RI-LINKS2UA організують ряд допоміжних заходів:

- інформаційні дні в кожній з країн «Східного партнерства» (з приверненням особливої уваги до конкурсів SPIRE);
- вебінар за конкурсами SPIRE (23 листопада 2017 р.);
- гранти на подорожі до ЄС для зустрічі з партнерами, які візьмуть участь у підготовці пропозицій за конкурсами SPIRE.

Слідкуйте за новинами проектів [AERO-UA](#), EaP PLUS і RI-LINKS2UA, а також використовуйте можливості з отримання грантів для встановлення прямих зв'язків з потенційними партнерами (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2017. – 25.10*).

Офіційно розпочато третій етап багаторічної програми співробітництва Національної академії наук України з Міжнародним інститутом прикладного системного аналізу (IIASA).

Суть цього етапу полягає в розробленні нового спільного наукового проекту «Інтегроване робастне управління взаємозв'язками продовольчих, енергетичних, водних ресурсів та землекористування для сталого розвитку», розрахованого на 2017–2021 рр. Співкерівниками проекту є академіки Ю. Єрмольєв та А. Загородній.

Напередодні програму досліджень за проектом було остаточно затверджено всіма відділами й керівництвом ПАСА.

З боку ПАСА участь у проекті беруть програми цього інституту, зокрема, з методології системного аналізу, водних проблем та екологічних послуг. До співпраці залучено також ряд міжнародних і національних дослідницьких і освітніх організацій. Так, учасниками проекту з боку академії є Інститут кібернетики ім. В. М. Глушкова, Інститут економіки та прогнозування, Науковий центр аерокосмічних досліджень Землі Інституту геологічних наук, Інститут загальної енергетики, Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи, Інститут теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України й Інститут прикладного системного аналізу НАН України та МОН України.

Проект спрямовано на моделювання сталого розвитку інтегрованої системи, яка включає продовольчі, енергетичні, водні ресурси, довкілля й соціальну безпеку. Тому цілком логічно, що проект отримав назву INEXUS («Інтегровані взаємозв'язки»). Позаяк вважається, що сталого розвитку не можна досягти в окремій країні (секторі, районі тощо), то центральним питанням для досягнення сталості є поліпшення (оптимізація) системних інтегрованих зв'язків (залежностей). Передбачений проектом розвиток підходів до робастного об'єднання моделей за асиметричної інформації уможливорює врахування глобальних системних наслідків локальних рішень і ризиків.

Крім семи наукових установ НАН України, у роботах за проектом беруть участь Київський національний університет ім. Т. Шевченка й Норвезький центр з міжнародного співробітництва у сфері освіти. Залучення потужних закордонних установ у галузі освіти дасть змогу забезпечити можливість фінансування участі молодих учених НАН України в програмах ПАСА (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2017. – 25.10*).

20 жовтня 2017 р. Національну академію наук України відвідала делегація з Республіки Молдова.

Українську сторону під час зустрічі представляли віце-президент НАН України, голова Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України, Надзвичайний і Повноважний Посол України (у 2007–2014 рр. – Надзвичайний і Повноважний Посол України в Республіці Молдова), академік НАН України, почесний доктор Академії наук (АН) Молдови С. Пирожков, директор Інституту колоїдної хімії та хімії води (ІКХХВ)

ім. А. В. Думанського НАН України академік НАН України, почесний член АН Молдови В. Гончарук, генеральний директор Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) член-кореспондент НАН України В. Попик і начальник Відділу міжнародних зв'язків НАН України кандидат історичних наук А. Мирончук; молдовську сторону – міністр культури, освіти та досліджень Республіки Молдова М. Бабук, державний секретар Міністерства культури, освіти та досліджень Республіки Молдова А. Кістол, Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Молдова в Україні Р. Болбочан і перший секретар Посольства Республіки Молдова в Україні Д. Гаджа.

Привітавши високоповажних зарубіжних гостей у стінах НАН України, академік С. Пирожков коротко поінформував їх про історію, статус, структуру й основні напрями діяльності академії, одним з головних серед яких є міжнародне наукове та науково-технічне співробітництво, у тому числі пошук і розвиток продуктивних форм спілкування з молдовськими вченими – задля прогресу науки в обох країнах. Як зауважив академік С. Пирожков, НАН України й АН Молдови тісно співпрацюють у рамках Міжнародної асоціації академії наук, активно обмінюються інформаційними матеріалами, зокрема щодо ухвалених у країнах нормативно-правових актах, що стосуються розвитку науки, проведення міжнародних конференцій і симпозіумів. Правовою базою для спільної діяльності двох академії є договір про наукове співробітництво, підписаний у березні 1996 р. і оновлений у березні 2017 р. У межах цього договору здійснюється обмін ученими для участі у спільних проектах, семінарах, симпозіумах, конференціях. Організації НАН України співпрацюють зі своїми молдовськими колегами також у рамках прямих міжінститутських угод, за програмами Європейського Союзу й міжурядовою програмою з науково-технічного співробітництва між Україною та Республікою Молдова. Спільні наукові дослідження українських і молдовських учених дають змогу отримати принципово нові наукові результати та створити нові технології. Пріоритетними галузями співробітництва є фізика, хімія, фізіологія, молекулярна біологія й генетика, гуманітарні та соціальні науки. Нові можливості для розширення співробітництва відкриває набуття Україною асоційованого статусу в Рамковій програмі ЄС з наукових досліджень та інновацій «Горизонт-2020». «Сподіваюся, що наша спільна участь у реалізації цієї програми стане ще однією ланкою, котра сприятиме інтенсифікації та поглибленню співробітництва вчених наших країн», – підкреслив академік С. Пирожков і висловив сподівання на те, що двостороння зустріч сприятиме подальшому ефективному науково-технічному співробітництву між Україною та Республікою Молдова. Академік окремо зупинився на історичній ретроспективі українсько-молдовських відносин, а також новаціях, яких зазнало академічне життя України у зв'язку з ухваленням нової редакції Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність».

Міністр М. Бабук розповіла, що керує молдовською сферою культури впродовж останніх п'яти років, а влітку поточного року в межах реалізації адміністративної реформи до компетенції її міністерства було віднесено, зокрема, науку й освіту. Вона зазначила, що академік С. Пирожков користується великою повагою в Республіці Молдова, оскільки за час його перебування на дипломатичній посаді було створено значну кількість дієвих механізмів зі зміцнення зв'язків між двома країнами. За словами М. Бабук, НАН України має великий потенціал, тому надзвичайно важливо підтримувати та зміцнювати встановлені контакти. Зокрема, як зазначила високоповажна гостя, для молдовської сторони було б цікаво ознайомитися з досвідом української академії, зокрема в плані забезпечення фінансування її діяльності з боку держави. Незаперечною користь, на думку М. Бабук, обом країнам могла б принести співпраця в гуманітарній царині. Крім того, Республіка Молдова має певні проблеми з обсягами та якістю водних ресурсів і зацікавлена у налагодженні співпраці з ученими НАН України в тому числі за напрямом очищення питної води. «Робити разом можна чимало справ. Просимо вашої дружби та підтримки», – сказала міністр.

Академік С. Пирожков запевнив зарубіжних гостей у тому, що НАН України готова поділитися своїм досвідом з різних питань, зокрема тих, що стосуються фінансування досліджень, а також оцінювання ефективності діяльності наукових установ академії, для забезпечення якої було розроблено нову методику за зразком відповідної методики, застосовуваної в Асоціації ім. Ляйбніца (ФРН).

Академік В. Гончарук у свою чергу розповів про позитивний досвід співпраці з молдовськими колегами, передусім з ученими АН Молдови, наголосив, що ІКХХВ ім. А. В. Думанського НАН України готовий надати допомогу молдовській стороні у розв'язанні проблеми забезпечення громадян питною водою, і підкреслив, що такі потреби цілком здатні задовольнити підземні води Молдови. В. Гончарук у своєму виступі порушив також питання хлорування води, методів її біотестування, стандартів питної води тощо та запросив високоповажних молдовських гостей при нагоді відвідати очолювану ним установу, аби докладніше ознайомитися з її досягненнями й можливостями двосторонньої співпраці.

Член-кореспондент НАН України В. Попик розповів, що НБУВ належить до 20 найбільших бібліотек світу. У її фондах зберігаються величезні колекції національних і зарубіжних документів, архівів. Наразі в НБУВ триває створення національного бібліографічного архіву, що, серед іншого, містить чимало документів стосовно відомих українських діячів молдовського походження. Крім того, бібліотека приділяє значну увагу зміцненню зв'язків з Центральною науковою бібліотекою АН Молдови, з якою невдовзі планує підписати угоду про співпрацю. У рамках цієї угоди, як сподіваються сторони, у майбутньому виконуватиметься ряд спільних проектів. Як зауважив В. Попик, на сьогодні НБУВ ще не має власної колекції молдовської літератури, проте дуже хотіла б її створити, відкривши

окрему читальну залу. Він також розповів, що бібліотека докладає чимало зусиль, аби сприяти активному обмінові інформацією в українському суспільстві. Для цього в НБУВ функціонує постійний майданчик, у межах якого можливість висловитися з важливих питань отримують у тому числі й представники національних меншин і корінних народів, які проживають на території нашої держави. «Одне з головних завдань бібліотеки – збереження пам'ятників культури, – наголосив В. Попик. – Бібліотеки – це мости, які об'єднують культури».

На продовження розпочатої В. Попиком теми С. Пирожков запросив до співпраці з бібліотекою представників Посольства Республіки Молдова в Україні.

Завершуючи зустріч, сторони запевнили одна одну в зацікавленості в поглибленні наукового й науково-технічного співробітництва, а також обмінялися пам'ятними подарунками (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2017. – 23.10).

Загальна характеристика наукової і науково-технічної діяльності

14 жовтня 2017 р. Міжнародний громадсько-політичний тижневик «Дзеркало тижня» (№ 38, 14–20 жовтня 2017 р.) опублікувало інтерв'ю з директором Інституту досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України доктором економічних наук Б. Маліцьким, присвячене наукометричним показникам і проблемі оцінювання результатів наукової діяльності.

«У показниках цитованості, включно з індексом Гірша, є певний сенс, коли ці оцінки використовуються всередині наукової спільноти. На жаль, кількість цитувань насправді не завжди відображає 100-відсоткову якість дослідження, як і кількість публікацій у престижних наукових журналах. <...> Усім, хто береться оцінювати якість роботи вченого, дуже рекомендую ознайомитися бодай у загальних рисах з основними поняттями, які застосовуються в теорії й практиці організації досліджень, зокрема при визначенні наукового результату. По-перше, завершенням виконання НДДКР є ті чи інші результати. До поняття “результат” входить нове знання, продукти застосування знань у соціальній практиці, а також не менш поважний вид результату – прирощення наукового потенціалу. Усі ці види наукових результатів перебувають у системному зв'язку і, в остаточному підсумку, визначають ефективність НДДКР», – говорить Б. Маліцький. Він наголошує, що «значення будь-якого наукового знання визначається ступенем його використання не тільки в подальшому розвитку теорії, а й у соціальній практиці – у вигляді новацій, що різноманітним чином впливають на систему наука – економіка – суспільство. У цій сфері наукові результати формують різні види ефектів: економічні, соціальні, екологічні й науково-технологічні. З перетворенням науки на провідне джерело економічного

зростання та соціального благополуччя країн, а також у ключовий чинник національної безпеки стає неможливо відокремити конкретні види наукових результатів, що подаються у вигляді деяких наукометричних показників, як-то індекс Гірша, від комплексних оцінок результативності наукової діяльності. Ігнорування цього факту не тільки знижує рівень вірогідності оцінки результату, а й може повністю спотворити його».

Більше про проблему об'єктивного оцінювання якості роботи дослідника, а також про публікаційну активність українських науковців, представленість НАН України у базі даних Scopus, справжню суть так званої «західної моделі» управління науковою сферою та інші актуальні питання читайте в публікації за посиланням: https://dt.ua/SCIENCE/boris-malickiy-problema-ob-yektivnogo-ocinyuvannya-yakosti-roboti-doslidnika-vihodit-daleko-za-mezhi-sprosheni-h-naukometrichnih-indeksiv-256941_.html (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2017. – 18.10).

Про науково-популярні проекти, подані на конкурс фінансування в межах столичної програми бюджету участі (як складової місцевого самоврядування), розповіли в ефірі чергового випуску програми «Резонансна тема» радіостанції «Голос Києва» представники сторін-ініціаторів – співкоординатор «Днів науки» молодший науковий співробітник відділу загальної та молекулярної патофізіології Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України С. Гончаров і співкоординатор «Наукових пікніків в Україні», секретар Наукового товариства студентів, аспірантів, докторантів і молодих учених Національного авіаційного університету (НАУ), асистент кафедри електроніки НАУ К. Семенова-Шелевицька.

Обидві науково-популярні ініціативи – «Наукові пікніки в Україні» та «Дні науки» – беруть початок від 2013 р. Формат пікніків вітчизняні популяризатори запозичили в Польщі (точніше, українські студенти, які їздили до цієї країни за програмою Study tours to Poland): щорічні варшавські заходи просто неба влаштовує Центр науки «Копернік». За словами С. Гончарова, наукові пікніки подібні до своєрідного ярмарку з демонстраціями, експериментами, лекціями, до якого в будь-який момент його проведення може долучитися будь-хто охочий. Формат наукових пікніків передбачає можливість безпосереднього й невимушеного спілкування громадян з ученими, до того ж з найрізноманітнішої наукової тематики – від природничої до гуманітарної. «Дні науки», на відміну від наукових пікніків, проходять переважно у стінах наукових установ і університетів, хоча в теплу пору року активними їхніми учасниками стають також ботанічні сади, заповідники, дендропарки тощо, які пропонують відвідувачам ряд цікавих екскурсій своїми територіями. І «Наукові пікніки в Україні», і «Дні науки» вийшли за межі столиці й охопили чимало інших великих і малих міст нашої держави. Заходи, що відбуваються в межах цих

ініціатив, користуються великою популярністю – з кожним роком дедалі більшою, тому організатори вирішили спільно подати проекти на конкурс, аби позмагатися за отримання фінансування за київською програмою бюджету участі. Мета популяризаторів науки – зробити проведення науково-популярних заходів у Києві значно частішими, ніж тепер (наразі «Наукові пікніки в Україні» проходять лише раз на рік – у вересні, а «Дні науки» двічі – у травні та листопаді), оскільки їхні організатори фіксують зростання суспільного запиту на цей сегмент розважально-просвітницьких подій. Один з двох проектів – «Рік науки для Києва» – передбачає насичену програму науково-популярних заходів (різних форматів і в різних місцях) для мешканців та гостей української столиці. Інший проект – «Науковий сквер у Шевченківському районі» – призначений для створення в міському просторі постійної науково-популярної локації з мистецькими об'єктами, які демонструють певні наукові явища і процеси (фізичні, хімічні, біологічні й інші) та, звичайно, з комфортними лавами для сидіння. Орієнтовна адреса скверу: вул. І. Гонти, 1. «Києву багато чого бракує, – говорить С. Гончаров, – але чом би й не наукового скверу? Кожне поважне європейське місто, яке вважається науковим центром, має науковий сквер і музей науки. Крім уже наявних науково-природничих або краєзнавчих музеїв. Науковий сквер облаштовується в такий спосіб, що має інтерактивний характер. По-перше, з уміщеними в ньому науковими скульптурами можна взаємодіяти, знайомлячись із певними науковими фактами; по-друге, ця локація дуже часто служить головним майданчиком для постійних зустрічей містян з ученими, уможливує проведення науково-популярних заходів (у тому числі й арт-інсталяцій та стаціонарних експозицій, наприклад виставок наукових фотографій учасників щорічного конкурсу від “Вікімедіа Україна”, а також, як ми плануємо, заходів із нагоди Дня жінок і дівчат у науці) з обраною регулярністю – щонайменше раз на тиждень, одного й того ж дня. Реалізація проекту створення наукового скверу обов'язково матиме позитивний ефект, бо це, як мінімум, благоустрій клаптика землі». У сучасному мистецтві, як пояснила К. Семенова-Шелевицька, є цілий напрям, що передбачає тісне поєднання образотворчих засобів з досягненнями науки, – science art. Живопис, скульптура й архітектура уподібнюють об'єкти мистецтва до тих чи інших об'єктів наукових досліджень.

Перший етап конкурсу обидва подані популяризаторами проекти подолали успішно, пройшовши відповідну експертизу та набравши мінімально необхідну кількість голосів киян. Нині триває другий етап голосування, яке закінчиться 9 листопада 2017 р.

«Київ – це не тільки історичне місто, це ще й великий науковий і освітній центр, у якому розташована найбільша в Україні кількість науково-дослідних інститутів і університетів. Зараз дуже багато говорять про те, що наука важлива і її необхідно популяризувати, а також про те, що держава не виділяє на науку достатніх коштів. А програма бюджету участі – це шанс для самих киян допомогти реалізувати науково-популярні проекти на території

їхнього міста. Хай там що, а наука й освіта все ж мають бути на першому місці», – наголошує К. Семенова-Шелевицька.

Якщо і ви вважаєте підтримання науки та її широкої популяризації в Києві суспільно важливими ініціативами, то також можете віддати свій голос за пропонувані проекти:

– <https://gb.kyivcity.gov.ua/projects/502> (проект «Рік науки для Києва»);

– <https://gb.kyivcity.gov.ua/projects/508> (проект «Науковий сквер у Шевченківському районі»; на цій сторінці представлено, зокрема, і приклади оформлення наукових скверів в інших країнах світу).

З докладною покроковою інструкцією щодо голосування можна ознайомитися за посиланням: <http://telegra.ph/YAk-golosovati-za-naukovo-populyarn%D1%96-proekti-na-GB-10-10>.

Увага! Один користувач має можливість підтримати одночасно п'ять проектів у рамках київської програми бюджету участі.

Інформація про проект зі створення Київського наукового скверу постійно оновлюється на Facebook-сторінці: <https://www.facebook.com/groups/scienceparkKyiv> (**Національна академія наук України** (<http://www.nas.gov.ua>). – 2017. – 23.10).

Кадрова політика НАН України

13 жовтня 2017 р. інтернет-журнал соціальної критики Commons («Спільне») опублікував статтю вченого секретаря Інституту досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України кандидата історичних наук С. Жабіна й докторанта цього ж інституту кандидата економічних наук О. Казьміної, присвячену станові академічної наукової молоді та проблемі поповнення НАН України молодими науковими кадрами.

У 2015–2016 рр. було опитано близько 10 % молодих учених академії шляхом розповсюдження серед них електронних анкет для анонімних респондентів. Автори цього дослідження мали на меті визначити основні проблеми, з якими стикається наукова молодь НАН України, її загальний стан і подальші кар'єрні плани.

«...В ідеалі всі аспіранти та молоді вчені повинні залишатися працювати в НАН України, щоб навіть зберегти академію як організацію», – пишуть С. Жабін і О. Казьміна. Проте на заваді цьому стають насамперед низький рівень соціально-економічного забезпечення молодих учених (це, у свою чергу, змушує їх або ж шукати джерела додаткового прибутку, або взагалі полишати академічну науку) та незадовільне матеріально-технічне забезпечення досліджень (і, як наслідок, неможливість повноцінної професійної самореалізації).

Під час опитування також неодноразово відзначалися недостатньо тісні зв'язки науки з виробництвом. Автори, зокрема, наголошують: «...В Україні

більш-менш були збережені академічна наука та вища освіта, проте країна за останні десятки років зазнала деіндустріалізації, а без високотехнологічних виробництв триада освіта – наука – промисловість працює з великими труднощами. Серед викладачів ВНЗ і вчених зменшується кількість людей з практичним досвідом передового виробництва. Авторам прикладних досліджень складно впроваджувати свої розробки, і в кращому випадку вони експортують технології. Молоді вчені, спеціалісти, випускники університетів не можуть знайти робоче місце за фахом або воно їх мало задовольняє».

У межах дослідження аналізувалися й участь молоді НАН України в міжнародному науковому та науково-технічному співробітництві, міжнародних наукових заходах, конкурсах з отримання іноземних грантів, рівень академічної мобільності молодих учених. «Ми вважаємо, що для науково-освітньої сфери України необхідна цілеспрямована стратегія академічної мобільності для молодих учених та викладачів ВНЗ, яка б перетворила наукову еміграцію на наукову мобільність», – вважають С. Жабін і О. Казьміна.

Проаналізувавши вже наведені й інші показники, що характеризують стан наукової молоді НАН України, автори дійшли висновку про його незадовільність. На їхню думку, еміграцію молодих учених або їхній вплив в інші сфери діяльності (у першу чергу в приватний сектор) можуть спинити лише термінові заходи на державному рівні – для забезпечення престижності наукової діяльності та поліпшення соціального захисту науковців. «...Враховуючи неможливість достатнього фінансування науки та освіти в найближчі роки та деіндустріалізацію, виокремлені нами проблеми можливо лише частково компенсувати зниженням юридичних бар'єрів (перш за все на імпорту наукового обладнання), державною програмою пільгового житла, введенням посади гранто-консультанта в установах та допомогою меценатів у формуванні вітчизняної грантової системи», – підсумовують автори статті.

З публікацією можна ознайомитися за посиланням: <http://commons.com.ua/ru/molodi-naukovci-ukrayini> (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2017. – 24.10).

Астрономічна наука

Чи можливо побудувати базу на Місяці та як найкраще це зробити? Чим природний супутник нашої планети цікавий для вивчення й подальшого освоєння людством космічного простору? Які досягнення в напрямі космічних досліджень, зокрема Місяця, мають українські науковці та чи можуть вони долучитися до міжнародних програм з вивчення та колонізації Місяця? Чи є український слід у роботах із дослідження гравітаційних хвиль, за відкриття яких присуджено цьогорічну Нобелівську премію в галузі фізики? На всі ці й ряд інших

запитань в ефірі чергового випуску науково-популярної програми «Цією людиною був Альберт Ейнштейн» радіостанції «Громадське радіо» відповіла завідувач відділу позагалактичної астрономії та астроінформатики Головної астрономічної обсерваторії (ГАО) НАН України, учений секретар Ради з космічних досліджень НАН України кандидат фізико-математичних наук І. Вавилова.

На думку вченої, будувати станцію на Місяці неодмінно потрібно, адже, за її словами, майбутнє освоєння планет Сонячної системи є неминучим і природний супутник Землі має стати першим пунктом реалізації такого надзвичайно амбітного задуму. Це означає, що місячна база може виконувати також функцію проміжної ланки (своєрідного транзитного пункту) між Землею й іншими, відносно близькими до неї, потенційними об'єктами колонізації. І. Вавилова нагадала слова відомого британського дослідника-астрофізика й популяризатора науки С. Гокінга, який вважає, що людству необхідно поспішати з освоєнням Місяця, оскільки менш ніж за століття наша власна планета, імовірно, перестане бути придатною для життя.

Як нагадала гостя радіопередачі, плани з освоєння Місяця вперше з'явилися під час так званих місячних перегонів між США й СРСР. На їхньому початковому етапі перед вели саме радянські вчені й діячі космічної галузі, зокрема у фотографуванні зворотного боку Місяця (атлас якого вийшов під редакцією академіка АН УРСР М. Барабашова), створенні місяцеходів тощо. Але проривом стала, звичайно, американська експедиція на Місяць. Причому, як зауважила І. Вавилова, якщо з приводу справжності зробленої американцями відомої першої фотографії на тлі місячного пейзажу можна дискутувати, то сам факт реалізації експедиції є незаперечним, оскільки на його підтвердження наводять неспростовні докази. Наразі навколо Місяця літають численні космічні апарати, які фільмують, мапують, зондують його поверхню. Вони фіксують, серед іншого, і сліди від посадки радянських та американських космічних апаратів, які, з огляду на місячну специфіку, упродовж досить тривалого часу не вкриваються пилом і доступні для спостереження (у тому числі залишені людиною сліди колись будуть знов доступні для фотографування). Ще одним доказом присутності людини на Місяці стали привезені на Землю зразки місячного ґрунту та встановлені американськими астронавтами лазерні відбивачі (за формою подібні до невеликих люстерок), за допомогою яких уже кілька десятиліть здійснюються так звані лазерні локації Місяця. Під час такої локації лазерні промені від наземних телескопів спрямовуються у ці відбивачі. Промені, що повернулися й були зафіксовані приймачами на поверхні Землі, допомагають уточнювати фігуру Місяця, особливості його обертання й інші важливі для наукових досліджень параметри.

Варто нагадати, що в розробленні посадкового модуля на Місяць за так і нездійсненої радянської програми висадки космонавтів на Місяць брало участь Конструкторське бюро «Південне», зокрема академік С. Конюхов.

Побудувати місячну базу самотужки нині до снаги хіба що Китаю, який демонструє приголомшливі темпи економічного зростання й останнім часом активізував діяльність зі створення власної орбітальної космічної станції. Решта країн, у тому числі США, планують зробити це завдяки міжнародній співпраці. Так, американське Національне управління з аеронавтики і дослідження космічного простору (NASA) заявило, що не форсуватиме свою марсіанську програму та зосереджує зусилля на освоєнні Місяця. Значно більше уваги, ніж раніше, приділятиме цьому напряму і Європейське космічне агентство.

На думку більшості астрономів, найпридатнішими для спорудження науково-промислової бази є ділянки поблизу південного полюса Місяця: там чимало освітлюваних Сонцем місць, але є й площі, які приховані під місячним камінням і взагалі не отримують сонячного проміння. Науковці припускають, що найвищі шанси знайти воду (бодай у якомусь із її станів) найвищі саме на крайньому півдні Місяця. Припускається, що місячна база буде, скоріше за все, кількоповерховою, причому один або кілька її поверхів розташовуватимуться, імовірно, під місячним ґрунтом. З огляду на це геологам і астрофізикам доцільно ретельно вивчити склад реголіту (мінералу, з якого складається місячний ґрунт) на предмет можливості прокопування його вглиб і використання як будівельного матеріалу. Вагомі здобутки в дослідженні реголіту мають й українські вчені, зокрема член-кореспондент НАН України Ю. Шкуратов і його учні з Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.

Проте останнє слово в цьому питанні залишається все-таки за біологами, адже перебування на базі (протягом певного визначеного періоду, бо астронавти, очевидно, працюватимуть там вахтовим методом) має бути безпечним для здоров'я та життя людини, а також психологами, які встановлюватимуть, як довго в межах одного й того ж колективу та замкненого простору людина зможе перебувати без шкоди для свого психічного стану і як у таких умовах змінюватиметься її поведінка.

Для досліджень у галузі радіоастрономії можна спробувати освоїти зворотний бік Місяця, побудувавши там радіотелескоп, зауважує І. Вавилова. Тоді наземні радіотелескопи й місячний радіотелескоп утворюватимуть потужну довгобазисну радіоінтерферометричну мережу, за допомогою якої вчені отримуватимуть високоточні дані про різноманітні космічні об'єкти. Інтерферометр, як пояснила вчена, утворюється при об'єднанні потужностей як мінімум двох телескопів, які спостерігають один і той же об'єкт.

На Місяці знайдено дуже великі запаси палива – гелію-3. Проте на сьогодні проблематичною є технологія його видобування й транспортування на Землю. Гелій-3, як вважають фахівці, цілком може використовуватися для промислових потреб. Але поки що, звичайно, не відомо, наскільки прийнятною буде його кінцева вартість – з урахуванням усіх витрат добувних компаній, якщо такі колись знайдуться. Гелій-3 може становити інтерес для великого приватного бізнесу, а країна, яка почне вивозити його з

Місяця, має всі шанси посісти чільне місце серед світових лідерів, стверджує І. Вавилова.

За словами вченої, українські науковці мають світовий пріоритет за окремими напрямками космічних досліджень і можуть запропонувати свої напрацювання в рамках організації міжнародної колаборації з вивчення й освоєння Місяця. Безперечним флагманом вітчизняної космічної галузі вже віддавна є ДП «КБ “Південне” ім. М. К. Янгеля». З ініціативи виконувача обов’язків генерального директора ДП «КБ “Південне” ім. М. К. Янгеля» академіка О. Дегтярева розпочався збір пропозицій від українських учених і конструкторів для проекту створення науково-промислової бази на Місяці та входження нашої країни до провідних космічних програм світу з освоєння Місяця. Ще в 2004 р. Україна пропонувала створити й запустити до Місяця орбітальний супутник, який за допомогою радарів бокового огляду може обстежувати ділянки південного полюса Місяця. До конструювання таких радарів може долучитися Радіоастрономічний інститут НАН України (зокрема, відділ члена-кореспондента НАН України Д. Вавріва), який має величезний досвід зі створення й експлуатації високочастотних приладів. Що ж стосується пропозицій побудови вже згадуваного радіотелескопа на Місяці та радіоінтерферометричної мережі наземних телескопів, то вони вже вироблені міжнародною спільнотою – до цього активно долучаються науковці під керівництвом заступника директора з наукової роботи Радіоастрономічного інституту НАН України академіка О. Коноваленка. Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України здатен запропонувати світовому співтовариству свій варіант розбірних конструкцій та інших матеріалознавчих технологій для розбудови майбутньої місячної бази: добре відомими є досягнення наукової школи академіка Б. Патона й академіка Л. Лобанова. Фахівці ГАО НАН України можуть надати допомогу при обранні ділянки для будівництва бази, а також при забезпеченні навігації на Місяці. На окрему увагу заслуговують результати роботи українських медиків і біологів, зокрема вчених Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного НАН України, Інституту біохімії ім. О. В. Паладіна НАН України й інших установ, які мають досвід з вирощування рослин в умовах мікрогравітації та давно досліджують наслідки негативного впливу різноманітних космічних факторів на життєздатність живих організмів.

Про власну велику програму космічних досліджень заявив також Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут ім. І. Сікорського», фахівці якого під керівництвом проректора з наукової роботи академіка М. Ільченка нині зосередили свої зусилля на розробленні наносупутників. «Рада з космічних досліджень НАН України збирає й уніфікуватиме пропозиції від дослідників. Наша мета – правильно розпорядитися наявним інтелектуальним і технологічним потенціалом, щоб Україна не пасла задніх, будучи космічною державою. Ми, вчені, завжди підкреслюємо, що космос – це мультиплікатор усіх наукових досліджень. Тому нерозуміння важливості вітчизняної космічної галузі, навіть відверта

зневага до неї для нас є незрозумілою. Таке ставлення неприпустиме», – стверджує І. Вавилова.

Щоб докладніше ознайомитися з актуальними напрямками астрономічних і космічних досліджень, гостя радіостудії порадила звернутися до кількох цікавих вітчизняних науково-популярних книжкових видань (таких як «Місячна одіссея», під редакцією академіка Я. Яцківа, про історію «місячних перегонів» і сучасні проекти за напрямом місячних досліджень і «Луна далекая и близкая» авторства Ю. Шкуратова), до фундаментального англomовного тритомника «Темна енергія і темна матерія у Всесвіті», а також розрахованих передусім на дитячу аудиторію книг з космічної тематики, надрукованих Видавництвом І. Малковича «А-ба-ба-га-ла-ма-га». Чимало тематичних статей розміщуються й у науково-популярному журналі «Світогляд», який випускають Національна академія наук України та ГАО НАН України.

Окремо І. Вавилова розповіла про дослідження гравітаційних хвиль, за відкриття яких присуджено Нобелівську премію в галузі фізики 2017 р. Існування гравітаційних хвиль ще близько 100 років тому передбачив А. Ейнштейн у своїй загальній теорії відносності. Цікаво, що одним зі співавторів його наукових публікацій, присвячених цій темі, був його асистент, а згодом відомий американсько-ізраїльський учений Н. Розен (1909–1995), який розробляв математичний апарат для опису так званих циліндричних хвиль. Із 1936 по 1938 р. Н. Розен мешкав і працював у Києві – завідував відділом теоретичної фізики Інституту фізики АН УРСР (нині – Інститут фізики НАН України) і викладав на кафедрі теоретичної фізики Київського державного університету (нині – Київський національний університет ім. Т. Шевченка). Саме під час перебування в Києві Н. Розен написав декілька важливих статей про гравітаційні хвилі. Оскільки тоді в СРСР набирали обертів політичні репресії (зокрема, стосовно науковців академії), Н. Розен змушений був виїхати, щоб урятуватися. Тогочасні наукові ідеї Н. Розена, а також його спостереження за радянським суспільно-політичним життям відображено в листах ученого до А. Ейнштейна, які зберігаються в «Архіві Альберта Ейнштейна» Національної бібліотеки Ізраїлю.

Активізація досліджень гравітаційних хвиль на українських теренах припала на 1970-ті роки, коли вчені нинішнього Інституту теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова НАН України організували експериментальні роботи з пошуку високочастотних гравітаційних хвиль за допомогою детекторів, створених за зразком так званих веберівських детекторів (the Weber bars), названих на честь відомого американського вченого Д. Вебера (1919–2000), який їх уперше сконструював. Роботи київських науковців тривали впродовж майже 10 років, причому вчені були переконані, що зафіксували один сплеск – принаймні на тому ж рівні похибки, що й раніше сам Д. Вебер: похибка була приблизно такого ж рівня, як і сам результат спостережень, тобто сплеск. Відкриття ж – реєстрація певного сигналу – має

перевищувати цю похибку; необхідно з'ясувати й джерело сигналу, щоб зрозуміти, чи справді сплеск відбувся і що послужило його причиною. На жаль, 1980 р. – напередодні Олімпіади – дослідження українських учених щодо гравітаційних хвиль було припинено. Проте за цим напрямом в Україні працюють відомі у світі фахівці, існує громадське об'єднання вчених – космологів і гравітаціоністів, яке свого часу заснував член-кореспондент НАН України П. Фомін (1930–2011).

Важливо, що порівняно нещодавнє відкриття (за допомогою детектора LIGO) гравітаційних хвиль унаслідок злиття двох чорних дір, фактично, підтвердило також існування самих чорних дір (популярно про це відкриття читайте на сайті Нобелівської премії: https://www.nobelprize.org/nobel_prizes/physics/laureates/2017/popular-physicsprize2017.pdf) (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2017. – 24.10).

Освіта та кадрове забезпечення в Україні

Шановні колеги, друзі!

Звертаюсь також до великого загалу українських вчителів фізики і астрономії, щоб доповісти, що Національна академія наук України виконала доручення Міністерства освіти і науки України, запропонувавши проекти програм з фізики і астрономії як окремих навчальних предметів у загальноосвітніх школах.

Нагадаю, що 3 жовтня 2017 р. попередні проекти програм були оприлюднені на сайті НАН України та у Facebook для всебічного обговорення. Програмні комісії ретельно вивчали думки, що висловлювалися в обговоренні, аналізували всі зауваження, що надходили й іноді суперечили одне одному, намагалися досягти максимально збалансованого та узгодженого результату. І сьогодні, 20 жовтня поточного року, доопрацьовані проекти програм оприлюднюються в тому вигляді, у якому планується їх офіційно передати до МОН України.

Звертаючись до всіх вас, дозвольте висловити щире подяку всім тим, хто виявився небайдужим до цих ключових предметів шкільного навчання, висловив свої думки, побажання та пропозиції.

Не можу не засвідчити, що й комісії, з фізики це: В. Локтєв, голова, академік НАН України, академік-секретар ВФА НАН України, завідувач кафедри загальної і теоретичної фізики НТУУ «КПІ ім. І. Сікорського»; І. Анісімов, доктор фізико-математичних наук, професор, декан факультету радіофізики, електроніки і комп'ютерних систем КНУ ім. Т. Шевченка, президент Українського фізичного товариства, заслужений діяч науки й техніки України (м. Київ); С. Вільчинський, доктор фізико-математичних наук, професор, завідувач кафедри квантової теорії поля фізичного факультету того ж університету (м. Київ); І. Гельфгат, кандидат фізико-

математичних наук, заслужений учитель України, викладач фізики Харківського фізико-математичного ліцею № 27 (м. Харків); В. Зинчук, викладач фізики та фізичного практикуму Природничо-наукового ліцею № 145 (м. Київ); Б. Кремінський, доктор педагогічних наук, заслужений учитель України, головний науковий співробітник Інституту модернізації освіти (м. Київ); О. Овсянніков, викладач фізики Українського фізико-математичного ліцею КНУ ім. Т. Шевченка (м. Київ); О. Орлянський, кандидат фізико-математичних наук, доцент Дніпровського національного університету ім. О. Гончара (м. Дніпро); Ю. Пасіхов, народний учитель України, викладач фізики фізико-математичної гімназії № 17 (м. Вінниця); і з астрономії це: Я. Яцків, голова, академік НАН України, директор Головної астрономічної обсерваторії НАН України, президент Української астрономічної асоціації; В. Івченко, доктор фізико-математичних наук, професор, завідувач кафедри астрономії і фізики космосу, КНУ ім. Т. Шевченка (м. Київ); А. Казанцев, кандидат фізико-математичних наук, співробітник Астрономічної обсерваторії КНУ ім. Т. Шевченка (м. Київ); О. Ващенко, старший викладач кафедри експериментальної і теоретичної фізики і астрономії Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (м. Київ); І. Крячко, завідувач лабораторії Головної астрономічної обсерваторії НАН України (м. Київ), весь відведений на підготовку програм час працювали самовіддано та відповідально, щотижня зустрічаючись для аналізу поточних результатів і щодня перебуваючи в практично неперервному телефонному або електронному зв'язку.

Працюючи над програмами, члени комісій виходили з накопиченого за багато років досвіду викладання природничих наук у середніх школах і прагнули поєднати традиції у навчанні фізики й астрономії з необхідністю певного оновлення змісту і використання загальних методичних підходів до навчання. У підсумку, підготовлено три варіанти програм з фізики, які, що істотно, мають єдину концепцію, втілюють системність матеріалу, пов'язані та узгоджені між собою спільною методологією і відрізняються лише ступенем глибини подачі теоретичного матеріалу та його практичного закріплення. Тому при необхідності або бажанні будь-який учень чи учениця без проблем може перейти з одного рівня вивчення фізики на інший, оскільки програми є синхронізованими. Такий підхід ми вважаємо дуже важливим, оскільки фізика дотепер залишається найбільш загальним і вичерпним джерелом для світоглядного пізнання природи і Всесвіту. Водночас будова та еволюція останнього є прерогативою науки астрономії, яка у своїх методах і засадах, спираючись на фундаментальні фізичні закони, осмислює й узагальнює їх для вивчення Сонця та Сонячної системи, а також усього оточуючого Землю безмежного простору. Саме тому як окремі підготовлені також варіанти програм з астрономії, які, до речі, їхній авторський колектив узгодив з програмами з фізики.

Усі програми, з якими наразі можна ознайомитися на сайті, готові, на наш погляд, до впровадження вже з наступного навчального року, а сам процес прийняття перебуває в компетенції МОН України.

Вважаємо, що в разі схвалення і впровадження пропонованого нами пакета програм виграють усі, для кого поняття розвитку інтелекту не є порожніми словами, а головне – рідна країна, якій буде на кого спиратися в побудові свого високорозвинутого і високотехнологічного суспільства майбутнього, яке посідатиме достойне та авторитетне місце у світовій спільноті передових держав.

Слава Україні!

З повагою, В. Локтєв (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2017. – 19.10).

Охорона здоров'я

12 жовтня 2017 р. газета «Голос України» [№ 190 (6695)] надрукувала інтерв'ю з директором Інституту експериментальної патології, онкології і радіобіології (ІЕПОР) ім. Р. Є. Кавецького НАН України академіком В. Чехуном, присвячене актуальним проблемам лікування раку в нашій державі.

За словами вченого, «необхідна така державна програма, яка б давала змогу, з одного боку, вирішувати фундаментальні аспекти цієї проблеми [боротьби з онкопатологіями], з другого – надавати своєчасно та якісно кваліфіковану допомогу, починаючи з профілактики, діагностики, терапії і, до речі, реабілітації. <...> При онкопатології передусім потрібна індивідуалізація і діагностики, і лікування. <...> Але ми наголошуємо на необхідності персоніфікованої терапії не лише в контексті важливості призначення так званих таргетних препаратів, тобто тих, які діють вибірково. Персоніфікована терапія потрібна, щоб визначити, чутлива чи нечутлива пухлинна клітина в організмі конкретного хворого до терапії – це перше. По-друге, ми не забуваємо про допомогу організму, у тому числі й застосування протипухлинної вакцини».

Як розповів академік В. Чехун, учені ІЕПОР ім. Р. Є. Кавецького НАН України досить давно та плідно працюють над створенням нових високоефективних протиракових медичних засобів: «Більшість наших розробок спрямовано на те, щоб допомогти організму самому позбутися пухлини. Фактично, ми на порозі активної біотерапії хворих на рак і сьогодні активно працюємо над популяризацією цього напрямку. Ще одним важливим пріоритетом є сорбційна детоксикація, яка дає змогу знизити екзогенне й ендогенне токсичне навантаження, що сприяє виходу з-під контролю пухлинної клітини. Зменшуючи інтоксикацію, ми підтримуємо наш організм. Ряд цікавих розробок пов'язана з пошуком природних лікарських засобів, які ми зареєстрували».

Повна версія публікації доступна за адресою:
<http://www.golos.com.ua/article/294634> (Національна академія наук України
(<http://www.nas.gov.ua>). – 2017. – 18.10).

Наука і влада

24 вересня 2017 р. інтернет-журнал соціальної критики Commons («Спільне») опублікував статтю завідувача міжгалузевої лабораторії МОН України і НАН України з проблем формування й реалізації науково-технічної політики відділу системних досліджень науково-технологічного потенціалу Інституту досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України кандидата економічних наук І. Булкіна, присвячену структурі й динаміці фінансування вітчизняної наукової сфери за період незалежності України (насамперед упродовж останніх 17 років), а також досвіду фінансового забезпечення наукових досліджень у різних зарубіжних країнах.

Учений, зокрема, переконаний, що, оскільки в кожній країні світу структура фінансування науки складалася історично – під впливом місцевих унікальних процесів, то жодну з моделей фінансування не варто абсолютизувати як єдиноможливий зразок для наслідування й, застосовуючи ті чи інші підходи до матеріального забезпечення досліджень, необхідно брати до уваги національні особливості – як на загальнодержавному, так і на регіональному й локальному рівнях. І. Булкін наводить такий приклад: якщо в технологічно розвинутих нині країнах саме бюджетні кошти відігравали роль головного стимулу для долучення приватного капіталу з поступовим подальшим зменшенням державної частки в структурі фінансування науки, то на межі ХХ–ХХІ ст. для країн, що розвиваються, таким первинним стимулом послужили зарубіжні замовлення, і тільки потім активізувалося місцеве бізнес-середовище та – залежно від політичного курсу – держава. «Спільною умовою залишається наявність поступального зростання сукупних вкладень у науку, яке працює на користь доведення раціональності структурних зсувів у вазі різних джерел коштів. Якщо ж така динаміка відсутня впродовж кількох десятиліть, у науково-політичних колах виникає фетишизація пропорцій, що склалися в успішних країнах під час цілком інакшої еволюційної траєкторії. При цьому наближення до структурних орієнтирів, які виправдали себе у світовій практиці (фактично, політичний карго-культ), починає сприйматися як панацея для стабілізації», – вважає вчений. Він також наголошує, що «зовсім неочевидно, що інтенсифікація відносин з Євросоюзом дасть Україні змогу істотно розвантажити бюджетні видатки й переорієнтувати їх на користь науки, хоча теоретично й можна це припустити. Припустимою є також заміна частини бюджетних витрат на науку іноземними надходженнями, проте за поточних умов це, фактично, свідчитиме про невміння або небажання розпорядитися власним науково-технічним потенціалом у національних інтересах. Наскільки б заворожливо

не лунали варіації тези про цінність міжнародного співробітництва й загальнолюдський характер наукової праці, фінансування з іноземних джерел завжди означає використання вітчизняного потенціалу в інтересах інших країн...».

Докладно проаналізувавши логіку еволюції структури фінансування в Україні (чотири основні етапи такої еволюції, а також видатки на науково-технічну діяльність у відносних і абсолютних обсягах за провідними джерелами коштів та регіональні особливості фінансування науки в Україні) й порівнявши її з відповідними процесами в інших країнах, автор дійшов висновку, що в нашій державі сформувалася так звана дуалістична модель фінансування досліджень і розробок, «переважно орієнтована на бюджетні кошти у столиці й на комбінацію іноземних і підприємницьких ресурсів на решті території країни». Саме тому, – пише І. Булкін, – при об'єднанні полярних варіантів («двох наук») вона, з точки зору світового досвіду, виявляється чи не оптимальною за співвідношенням обсягів бюджетного й позабюджетного фінансування (один до двох). Насправді ж ця пропорція формується за рахунок усереднення регіональної моделі зі співвідношенням один до трьох і столичної – зі співвідношенням 0,9:1».

Більше дізнавайтеся за посиланням: <http://commons.com.ua/ru/kto-i-kak-finansiruet-nauku-v-ukraine-v-xxi-veke> (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2017. – 18.10).

До уваги держслужбовця

С. Блиндарук, мол. наук. співроб. НБУВ

Нові надходження біобібліографічних показників до фондів НБУВ

Іван Багряний (1906–1963): український письменник і політичний діяч (до 110-річчя від дня народж.) : біобібліогр. показч. / упоряд. С. Козак. – Київ : Літ. Україна, Укр. видавн. спілка ім. І. Багряного, 2016. – 264 с.

У книзі подано повну картину творчості однієї з найяскравіших, найдраматичніших постатей в українському письменстві та громадянстві першої половини і середини ХХ ст., видатного поета, прозаїка, драматурга й громадсько-політичного діяча – І. Багряного (Івана Павловича Лозов'яги), ім'я якого відносно недавно стало відоме широкому загалу читачів. Незламний борець за свободу, в'язень сталінських і гітлерівських катівень, перебуваючи поза Україною, він завжди жив нею, уболівав за її долю, мріяв про вільну Україну – де б її народ був господарем на своїй землі.

Його творчість була відзначена Державною премією України ім. Т. Шевченка (посмертно). Видання поєднує здобутки літературознавчих досліджень творчості письменника в Україні та в діаспорі. У ньому містяться

відомості про твори І. Багряного та матеріали про його життя і діяльність опубліковані з 1925 до 2016 р.

Матеріал у покажчику складається з двох частин. Перша частина «Творчий доробок Івана Багряного» містить два покажчика: хронологічний покажчик публікацій (1925–2016) та систематичний покажчик (за жанрами творів), який відображає книжкові видання та публікації в часописах і збірниках. Друга частина «Література про Івана Багряного» складається з 12 розділів: «Книжкові видання», «Публікації у книжкових виданнях», «Передмови і післямови», «Публікації в наукових виданнях» (літературознавство, мовознавство, публіцистика тощо), «Публікації в періодичній пресі УРСР», «Публікації в альманахах, збірниках, бюлетенях», «Матеріали до біографії», «Інтерв'ю», «Спогади», «Вшанування пам'яті», «Відомості в енциклопедіях, довідниках, словниках, покажчиках» та «Ілюстрації».

Уперше ґрунтовно досліджено видання творів письменника та бібліографію про нього в періодиці української еміграції, насамперед у часописах: «Українські вісті», «Нові дні», «Київ», «Наші позиції». Запропонована книга – це свого роду бібліографічне дослідження про І. Багряного, що містить 2 тис. 647 джерел. Видання довершує іменний покажчик.

Шифр зберігання НБУВ: Ва 804506

Шифр зберігання ВНБІ: д Б14

Тетяна Буйницька: до 90-річчя від дня народж. : біобібліогр. покажч. / М-во освіти і науки України, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка ; уклад. Світлана Маценка. – Львів, 2016. – 36 с. : іл.

Бібліографічний покажчик висвітлює наукову діяльність визначного філолога, провідного германіста з питань лінгвостилістичного аналізу художнього тексту, доцента кафедри німецької філології Львівського національного університету ім. І.Франка Тетяни Олексіївни Буйницької.

Однією з актуальних питань у її дослідженнях є поєднання лінгвостилістики, літературної стилістики та стилістичний феномен гри слів. Особливу увагу приділено певним жанрам: репортажу, оповіданню, афоризмам, літературі подорожей.

Покажчик включає список друкованих праць, навчально-методичних праць, статей у періодичних і продовжуваних виданнях, тез доповідей на науково-практичних конференціях, рецензій та перекладів з німецької мови за період з 1962 по 2015 р. Видання доповнюють біографічна довідка про дослідницю, вітальні слова з нагоди ювілею від колег і учнів та фотоматеріали.

Шифр зберігання НБУВ: Р 130118

Шифр зберігання ВНБІ: д Б90

Владислав Володимирович Гончарук / НАН України, Ін-т колоїдної хімії та хімії води ім. А. В. Думанського ; уклад.: Г. С. Мацибура, В. О. Рябушко ; авт. вступ. ст. В. Г. Сафронова. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Київ : Академперіодика, 2016. – 188 с. : портр. – (Біобібліографія вчених України). – Укр., рос., англ.

Владислав Володимирович Гончарук – видатний учений у галузі хімії, фізики, біології й технології води, заслужений діяч науки і техніки України, доктор хімічних наук, академік НАН України. Ним створено новий напрям у галузі хімії й технології водоочищення – каталітичне знешкодження токсичних домішок у природних і стічних водах. Це відіграло велику роль у період ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС. Саме тоді було розроблено та впроваджено високі технології очищення води від радіонуклідів і дезактивації техніки, матеріалів та одягу.

Під керівництвом вченого створено нові технології очищення питної води. Запропоновано принципово нові підходи до якісного водоспоживання. Завдяки його ініціативі та наполегливості в Києві були відкриті бювети з артезіанською водою.

Професор В. Гончарук – автор близько 1 тис. публікацій, лауреат багатьох премій, член редколегії журналів: «Вісник НАН України», «Доповіді НАН України», «Наука и инновации» та інших журналів.

Видання знайомить з науковим доробком В. Гончарука майже за 50 років плідної праці (1967–2016). Висвітлено основні етапи його життя, наукової, науково-організаційної та громадської діяльності. У межах року матеріал розміщений у логічній послідовності: книги, брошури, статті з газет і журналів, авторські свідоцтва та патенти. Допоміжний апарат містить покажчик авторських свідоцтв і патентів.

Шифр зберігання НБУВ: Ва 806336

Шифр зберігання ВНБІ: д Г65

Борис Вікторович Гриньов / Ін-т сцинтиляційних матеріалів НАН України ; упоряд.: П. О. Стадник, В. О. Закоріна, Ж. В. Сльозова. – Київ : Академперіодика, 2016 . – 143 с. : 16 с. іл., портр. – (Біобібліографія вчених України).

Покажчик присвячено діяльності одного з винахідників у галузі матеріалознавства та приладобудування – академіку НАН України, доктору технічних наук, професору Борису Вікторовичу Гриньову. Висвітлено основні етапи життя, наукової, науково-організаційної та громадської діяльності вченого. Провідною темою його наукових досліджень є процеси взаємодії електромагнітного випромінювання з конденсованим середовищем, а також використання властивостей сцинтиляційних матеріалів. Загалом спрямованість наукових інтересів вченого полягає в пошуку нових сцинтиляторів, у розробці й застосуванні приладів і пристроїв на їхній основі.

Хронологічні показники наукових і публіцистичних статей, тез наукових доповідей знайомлять з науковим доробком вченого за період з 1983 по 2015 р. Окремим розділом подано авторські свідоцтва й патенти (1988–2015).

Шифр зберігання НБУВ: Ва800735

Шифр зберігання ВНБІ: д Г85

Леонід Васильович Губерський / НАН України, Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка ; авт. вступ. ст. М. В. Попович ; уклад.: В. Г. Нестеренко, І. І. Тіщенко, З. Р. Чорнобровкіна. – Київ : Академперіодика, 2016. – 172 с. : портр. – (Біобібліографія вчених України).

Видання включає відомості про основний творчий доробок, наукову, науково-організаційну, викладацьку та громадську діяльність видатного українського вченого в галузі філософії, академіка Національної академії України та Національної академії педагогічних наук України Леоніда Васильовича Губерського.

Понад 250 його наукових і навчально-методичних праць охоплюють широке коло соціально-філософських проблем освіти, культури, гуманітаристики тощо. Вислів Л. Губерського, що «...гуманітарна освіта здатна приносити людині усвідомлення своєї причетності до загальнолюдських ідеалів і цінностей», цілком відповідає його освітянським уявленням щодо ідеологічного осмислення сучасної дійсності. Мета вченого – вироблення нової філософії освіти, яка сприяє формуванню всебічно духовно розвиненої особистості.

Показчик складається зі вступної статті академіка НАН України М. Поповича «Наукова діяльність Леоніда Васильовича Губерського» та окремих розділів: «Основні дати життя та діяльності»; «Хронологічний показник друкованих праць» з 1970 по 2016 рр. (668 позицій). Розділ «Л. В. Губерський як редактор періодичних видань» характеризує редакторську діяльність ученого у відомих виданнях: «Вісник Київського національного університету», «Філософська думка», «Політика і час», «Пам'ять століть» тощо. У розділі «Література про життя та діяльність Л. В. Губерського» зібрано інформацію про наукову та творчу діяльність Л. Губерського.

Шифр зберігання НБУВ: Ва 804938

Шифр зберігання ВНБІ: д Г93

Зимомря І. Стихія творчого поступу : біобібліогр. показч. Миколи Зимомрі / Іван Зимомря, Руслана Жовтані ; Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І. Франка, Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка, Ужгород. нац. ун-т, Ін-т літ. ім. Т. Шевченка НАН України. – Ужгород : Вид-во «ФОП Сабов А. М.», 2016. – 314 с.

Видання висвітлює життєвий і творчий шлях, науково-педагогічну діяльність відомого вченого в галузі теорії літератури й перекладознавства, доктора філологічних наук, професора, академіка АН Вищої школи України, завідувача кафедрою теорії та практики перекладу Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка Миколи Івановича Зимомрі. У книзі подано науковий доробок літературознавця, який становить понад 800 опублікованих праць, присвячених питанням порівняльного літературознавства, перекладознавства та культурознавства: «Сприйняття творчості Тараса Шевченка», «Художній переклад і рецепція в контексті взаємодії літератур», «Августин Волошин», «Німеччина та Україна: у нарисах взаємодії культур», «Опанування літературного досвіду», «Долі в людях» та ін. Науковець дослідив питання теорії та практики перекладу, німецько-українські й польсько-українські літературні зв'язки, літературні процеси на Закарпатті, в Україні загалом та за її межами. Зокрема, М. Зимомря віднайшов першу публікацію автобіографії Т. Шевченка (Лейпциг, 1860).

М. Зимомря – лауреат міжнародних літературних премій, член Національної спілки журналістів і письменників України. Його прозові збірки художніх творів, зокрема «Дзвони для ангелів», «Промінці студеного сонця», «Образки Срібної землі»; переклади творів відомих українських письменників (Марка Вовчка, І. Франка, Д. Павличка, Т. Шевченка) відомі широкому колу читачів України та країн Європи: Угорщини, Болгарії, Словаччини, Польщі, Німеччини.

Бібліографічні записи в розділі «Дослідницькі, літературно-критичні та публіцистичні статті, рецензії, художні твори» розташовано таким чином: окремо видані художні твори, нариси, статті та твори, що друкувалися в періодичних виданнях і збірках; матеріали про діяльність М. Зимомрі. До покажчика увійшли також тези доповідей на конференціях, конгресах і симпозіумах. Окремо приділено увагу працям, де він виступає в ролі укладача наукових збірників на пошану вчених: І. Гранчака, В. Задорожного, М. Мушинки, І. Хланти, А. Вірського; у ролі упорядника, наукового редактора й рецензента, члена редколегії. Матеріали охоплюють період з 1959 по 2015 р. Допоміжний апарат складається з алфавітного покажчика назв опублікованих праць і покажчика імен.

Шифр зберігання НБУВ: Ва 801043

Шифр зберігання ВНБІ: д 3-62